

Duchovní služba ve věznicích

Úvod

Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu je stvořil. (Gn 1,27)

V České republice je v současné době v provozu celkem 35 věznic (včetně vazebních věznic a ústavů zabezpečovací detence). V nich žije bezmála 19 tisíc obviněných, odsouzených a chovanců. Pokud k tomu připočteme zaměstnance Vězeňské služby ČR (asi 11 tisíc) a rodinné příslušníky vězňených osob, pak se může celkový počet lidí, kteří se s vězeňským systémem přímo setkávají, pohybovat kolem sta tisíc, tedy zhruba jednoho procenta naší populace.

Část z nich jsou lidé věřící – zejména křesťané, v menším počtu vyznavači jiných náboženských a duchovních směrů. Ti mají v rámci náboženské svobody právo vyznávat svou víru, vzdělávat se v ní, setkávat se s dalšími věřícími a vykonávat příslušné modlitby a obřady. Avšak i lidé, kteří se nehlásí k víře, řeší otázky dobra a zla, viny a trestu, života a smrti, bolesti a utrpení, vztahu k tomu, co nás přesahuje. Jim všem vychází vstříc křesťanské církve se svou nabídkou duchovní a pastorační služby.

Zkušenost života za mřížemi není křesťanům cizí. Být vězněm dokonce náleží k důležitým historickým projevům křesťanské identity. Ježíš Nazaretský, z jehož života a učení křesťanství vychází, byl zatčen, vězněn, nespravedlivě odsouzen k smrti a ukřižován. Apoštol Pavel prožil jako vězeň opakovaně dlouhá životní období. U nás byly v době komunismu tisíce křesťanů internovány nebo vězněny pro svou víru. I v současné době jsou křesťané v mnoha zemích kvůli své víře diskriminováni a vězněni.

Prvními duchovními, kteří po sametové revoluci začali docházet do věznic, byli právě bývalí vězni. Díky vlastní zkušenosti byli schopni vnímat prožitky a pocity vězňených lidí, naslouchat jim, mluvit s nimi a pomáhat jim nalézat smysl této životní situace. Naplnili tím odkaz Ježíše Krista, který považoval návštěvu vězňených za jeden z důležitých projevů víry: „Byl jsem ve vězení, a přišli jste za mnou“ (Mt 25, 36). V jejich stopách pokračují další – současní dobrovolníci v duchovní službě a vězeňští kaplani.

Po třiceti letech tohoto působení dozrál čas k jeho systematickému zpracování. Prvním pokusem v tomto směru byl sborník Václava Mitáše *Duchovenská služba v penitenciárním prostředí*, vydaný už v roce 2007¹. Měl sloužit členům tehdejšího občanského sdružení Vězeňská duchovenská péče (VDP) k základnímu seznámení s prostředím věznic, a zůstal tedy textem pro vnitřní potřebu. V roce 2018 vydal zakladatel VDP a první hlavní kaplan Vězeňské služby České republiky (VSČR) Bohdan Pivoňka své ohlédnutí za novodobou historií pod názvem *Duchovní služba v postkomunistickém vězení*². Mnoho textů o duchovní službě bylo publikováno v časopise České vězeňství. Nelze opomenout ani studentské diplomní práce a články v dalších časopisech, které se zabývají různými aspekty daného tématu – některé z nich byly využity jako zdroje i pro tuto publikaci.

Knížka, kterou držíte v ruce, přináší podrobné informace o pastorační službě ve věznicích všem, kdo je z různých důvodů potřebují: na prvním místě samotným vězeňským kaplanům, dobrovolným duchovním a těm, kdo se na tyto služby připravují; dále vězeňskému personálu, studentům teologických, sociálních a pedagogických oborů, členům a představitelům církví; a konečně také

¹ MITÁŠ, Václav. *Duchovenská služba v penitenciárním prostředí*. Praha: občanské sdružení Vězeňská duchovenská péče a Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR, 2007.

² PIVOŇKA, Bohdan. *Duchovní služba v postkomunistickém vězení, aneb Ohlédnutí za dvacetiletím Vězeňské duchovenské péče*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2018. 271 stran. ISBN 978-80-88084-16-7.

samotným vězněným osobám a jejich blízkým. Může posloužit i širší veřejnosti k tomu, aby se seznámila s realitou prostředí, které je pro většinu lidí zastřeno rouškou tajemství. Zároveň by se tato publikace mohla stát východiskem pro hlubší pastorálně-teologickou reflexi, která by vedla ke kvalitativnímu rozvoji duchovní služby v českých věznicích v následujících letech.

Jelikož vězeňská pastorační služba probíhá v ekumenickém duchu, je i tento text formulován tak, aby vyjádřil postoje a zkušenosti společné všem křesťanům. Slovem „církve“ je tedy míněna především církev v obecném smyslu: společenství všech, kdo věří poselství zapsanému v Bibli jako zjevení Božímu, a hlásí se ke Kristu jako svému Pánu. Zároveň může znamenat kteroukoliv církev jako organizaci, podílející se na duchovní službě ve věznicích. Pokud je řeč o některé konkrétní institucionální církvi, je to vždy uvedeno. Autor ovšem zůstává zakotven ve své domovské církvi římskokatolické, bude tedy primárně vycházet z jejích zdrojů a zkušeností. Pokud by se nějakým svým názorem či formulací nechtěně dotkl citění sester a bratrů s jiným církevním zázemím, prosí je o prominutí.

V zájmu názornosti a čtivosti textu jsou využity příběhy a zkušenosti konkrétních vězňů, jak je zaznamenal autor a další vězeňští duchovní. Ty jsou vždy uvedeny kurzívou a v zájmu ochrany osobních údajů anonymizovány – uvedená křestní jména ani iniciály neodpovídají skutečnosti. Výjimku tvoří reálná jména osob, jejichž příběhy byly už dříve medializovány.

Terminologická poznámka

K porozumění textu je třeba vysvětlit, jak rozumíme termínům, které nejčastěji užíváme:

- pastorační služba, pastorační služba – podpora rozvoje člověka ve všech jeho dimenzích, vykonávaná z křesťanských pohnutek a na základě pověření církve
- duchovní služba – jiný výraz pro pastorační, kladoucí důraz zejména na podporu ve spirituální oblasti
- pastorační pracovník, duchovní – osoba, která koná duchovní či pastorační službu
- kaplan – duchovní pověřený svou církví, který je zaměstnancem Vězeňské služby ČR
- dobrovolný duchovní (duchovní – dobrovolník) – duchovní, který z pověření své církve pravidelně dochází do věznice, ale nemá s ní uzavřen pracovní právní vztah
- vězeňská duchovní služba – společné označení pro vězeňské kaplany, kteří vykonávají svou činnost jako zaměstnanci Vězeňské služby ČR
- Vězeňská duchovní péče (VDP) – název zapsaného spolku, který poskytuje metodickou podporu zejména dobrovolným duchovním
- odsouzený – osoba ve výkonu trestu odnětí svobody
- obviněný – osoba ve výkonu vazby
- chovanec – osoba ve výkonu zabezpečovací detence
- vězeň, vězněná osoba – osoba ve výkonu trestu, vazby nebo zabezpečovací detence

Další termíny budou vysvětleny na příslušných místech v textu nebo v poznámkách pod čarou.

1. Význam duchovní služby ve věznicích

Pane, kdy jsme tě viděli nemocného nebo ve vězení, a přišli jsme za tebou? Amen, pravím vám, cokoliv jste učinili jednomu z těchto mých nepatrných bratří, mně jste učinili. (Mt 25, 39-40)

Velká část naší společnosti a dokonce i někteří pracovníci ve vězeňství se domnívají, že činnost duchovních nepřináší vězňům ani vězeňskému systému žádný užitek. Sami duchovní zase mohou mít tendenci svou úlohu přeceňovat a práci svých kolegů zlehčovat.

V úvodní kapitole se proto chceme zamyslet nad významem vězeňské duchovní služby z hlediska potřeby pro různé skupiny zúčastněných: Proč je žádoucí, aby osoby ve výkonu vazby nebo trestu měly možnost setkat se s duchovním? Proč i pro lidi, kteří nejsou „nábožensky založení“, má smysl hovořit s kaplanem? Proč je v zájmu našeho vězeňského systému vytvářet dobré podmínky pro činnost duchovních ve věznicích? Proč by církev ve svých strategických plánech neměla klást tuto oblast až na poslední místo?

1.1. Pomoc bližním v těžkých situacích

Radost a naděje, smutek a úzkost lidí naší doby, zvláště chudých a všech, kteří nějak trpí, je i radostí a nadějí, smutkem a úzkostí Kristových učedníků, a není nic opravdu lidského, co by nenašlo v jejich srdci odezvu.³

Ve vazební věznicí nastoupil nový vězeň na pozici knihovníka. Knihovna je zde maličká, čtenáři do ní nechodí, ale objednávat si tituly či žánry, které jim knihovník jednou za týden rozveze do cel. Jelikož byla v žalostném stavu, trávil v ní nový knihovník čtyři dopoledne v týdnu a dával ji do pořádku. Nežádal o rozhovor s kaplanem, ale jednou jsem ze zvědavosti do knihovny nahlédl a pozdravil ho. Živě reagoval, evidentně ho potěšilo, že o něj má někdo zájem. Povídal jsem si asi půl hodiny, začalo to u knih a skončilo u jeho životního příběhu. Od té doby se setkáváme každý týden – říká, že se na mě těší, že rozhovor se mnou je jeho jediným světýlkem v temném vězeňském prostředí. Je to vzdělaný člověk, kdysi pracoval jako soudní znalec, ale byl obviněn z falšování znaleckých posudků. Jelikož šlo o velkou korupční kauzu, dostal definitivní rozsudek – 6 let nepodmíněně – až po 18 letech. Případ hluboce poznamenal jeho život, neboť mu dal negativní nálepkou ve společnosti a zároveň mu znemožnil vykonávat své původní povolání. Zůstává však optimistou a dělá vše pro to, aby mohl být propuštěn v polovině trestu. S většinou spoluvězňů si nemá co říct, zaměstnanci nemají čas s ním mluvit. Rozhovory se mnou jsou pro něj nejen odraťováním, ale také důležitou sebereflexí.

Čas strávený ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence vnímá většina lidí, kteří ho musí prožít, jako velmi těžké období. Člověk je náhle oddělen od svých nejbližších, nemůže dělat to, k čemu se sám rozhodne, nemůže si zvolit místo svého pobytu, životní a pracovní náplň ani lidi, se kterými by chtěl komunikovat. V klasické škále stresorů, tedy faktorů, které způsobují extrémní psychickou zátěž, se uvěznění nachází hned na druhém místě za úmrtím manžela či jiného blízkého člověka.⁴ Takovou situaci je jen málokdo schopen zvládnout sám, bez cizí pomoci.

Křesťanská církev považuje za svou povinnost být nablízku lidem, kteří prožívají těžké životní chvíle, kteří se ocitli v materiální nebo duchovní nouzi, nemoci či nesvobodě. Nezáleží přitom na jejich náboženském vyznání, etnickém původu, národnosti, věku nebo pohlaví. Není ani podstatné, z jakých důvodů se do této situace dostali. Osoby ve výkonu trestu prožívají těžké období většinou v důsledku toho, že se provinily proti obecně uznávaným pravidlům chování. Mnozí, kteří tato pravidla dodržují, považují jejich situaci za spravedlivý trest a nesouhlasí s tím, aby jim byla poskytována jakákoli pomoc. Církev tento názor neshledává: po vzoru Ježíše Krista se cítí být povolána k tomu, aby i těmto lidem nabídla svou pomoc, pokud o ni projeví zájem.

³ *Radost a naděje*, konstituce II. vatikánského koncilu, čl. 1.

⁴ Holmes-Rahe 1967, De Meus 1987, srov. např. <https://www.stress.org/holmes-rahe-stress-inventory>.

Musí se přitom snažit o to, aby pomoc nebyla zneužita. Proto duchovní ve věznicích dodržují předpisy týkající se bezpečnosti, nenabízejí vězňům materiální dary ani nadstandardní výhody. Pomoc bližnímu se realizuje v oblasti vztahové (nabídka rozhovoru, důvěry, osobního doprovázení), psychologické (pomoc při zvládání náročných situací, psychických krizí či depresí), sociální (možnost zapojení do společenství dalších osob s podobným zájmem, společné sdílení) a na rovině víry (svědectví o víře, modlitba, čtení Bible, bohoslužba, svátosti).

1.2. Realizace svobody vyznání jako základního lidského práva

Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství; toto právo zahrnuje v sobě i volnost změnit své náboženství nebo víru, jakož i svobodu projevat své náboženství nebo víru, sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, vyučováním, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou a zachováváním obřadů.⁵

Velmi brzy po sametové revoluci bylo umožněno křesťanským církvím, aby posílaly své duchovní do vězeňských zařízení. Česká republika se totiž zavázala k dodržování základních lidských práv, jak jsou formulována v mezinárodních dokumentech (OSN, Rada Evropy, Evropská unie) i v domácí legislativě (Listina základních práv a svobod). Osobám ve výkonu vazby nebo trestu odnětí svobody je sice výkon některých lidských práv zákonem omezen⁶, náboženské svobody se však toto omezení netýká. Vězněné osoby však nemohou projevovat svou víru společně s jinými, navštěvovat bohoslužby v kostelích a setkávat se s duchovními. Proto stát umožňuje církvím a náboženským společnostem, aby vysílaly své zástupce do věznic – jde o jedno z tzv. *zvláštních práv*.⁷

U lidí, kteří byli zvyklí před uvězněním žít v církevním společenství, setkávat se s věřícími, navštěvovat bohoslužby apod., je v případě uvěznění tato potřeba často ještě naléhavější. Účast na náboženských obřadech, rozhovor s knězem (pastorem, kaplanem, duchovním) a sdílení víry s dalšími věřícími je pro ně často hlavním zdrojem síly k překonání nesnázi vězeňského života, k vyrovnání se s vlastní vinou i k aktivní sebevýchově. A může se stát i formou jejich seberealizace.

Štěpán D. prožil celý dosavadní život jako aktivní katolík – od dětství navštěvoval církevní volnočasové středisko pro děti a mládež, jezdil na prázdninové chaloupky, později se stal jejich vedoucím. Pravidelně se zúčastňoval bohoslužeb, přijímal svátosti, četl duchovní literaturu. Do vězení se dostal za sexuální zneužívání nezletilých v rámci prázdninových táborů. Svou vinu přiznával, svého selhání litoval, navštěvoval speciální terapeutický program pro sexuální devianty. Zapojil se také do duchovních aktivit, a jelikož byl zvyklý pohybovat se v církevním prostředí, našel v něm kaplan velmi schopného pomocníka a organizátora. Tuto činnost chápal jako poslání od Boha a věnoval se jí po celou dobu výkonu trestu.

Někteří vězni byli vedeni k víře ve svém dětství a pobyt ve vězení je pro ně příležitostí k jejímu oživení. Ale i někteří z těch, kdo se doposud s vírou nesetkali, mohou být různými osobami či okolnostmi natolik osloveni, že se o ni začnou aktivně zajímat. I pro ně je důležité, aby se mohli setkat s kompetentními odborníky, kteří je při tomto hledání budou doprovázet.

K rozhovoru s kaplanem se přihlásil vězeň, který pocházel ze Srbska. Jeho matkou byla Češka, která s ním utekla do své původní vlasti před balkánskou válkou. Otec – muslim – ve válce zahynul. Matka se původně hlásila k pravoslaví, kvůli svatbě se však stala muslimkou. Doma se o náboženství nemluvilo. Až v dospělosti se Goran začal zajímat o víru svých rodičů. V době, kdy přišel do výkonu trestu, už měl základní informace o obou vyznáních a tvrdil, že věří v Boha a rozhoduje se, ke kterému z nich se přikloní. Jeho rozhovory s kaplanem byly velmi živé, kladl mnoho konkrétních otázek, četl zapůjčenou literaturu. Zároveň upravoval svou stupnici hodnot a své morální zásady. Stále jasněji si uvědomoval, kdy jednal v minulosti

⁵ OSN, *Všeobecná deklarace lidských práv*, čl. 18.

⁶ Zákon č. 169/0999 Sb., *Zákon o výkonu trestu odnětí svobody*, § 27.

⁷ Srov. Zákon č. 3/2002, *Zákon o církvích a náboženských společnostech*, § 7, odst. 1b.

v rozporu s Božími zákony, a aktivně si vytvářel vnitřní postoje, které by ho v budoucnosti od podobného jednání uchránily. Možnost kontaktu s vězeňským kaplanem tak přispěla k naplnění jednoho z účelů výkonu trestu – pozitivně ovlivnit pachatele a vést jej k řádnému životu.

Náboženská svoboda má také svou kolektivní rovinu: křesťanství je svou podstatou náboženstvím vztahovým, sociálním, křesťané se vždy sdružují do společenství, nikdo nemůže být křesťanem sám. Každé takové společenství tvoří církev. Také společenství křesťanů v konkrétní věznici je církví, která by měla prožívat sounáležitost s církví mimo zdi věznice, se společenstvím všech křesťanů na světě. A naopak – křesťané venku by měli vědět, že část jejich církve žije i za zdmi věznice. Proto je důležité, aby společenství ve věznici čas od času navštívil vyšší církevní představitel (biskup / patriarcha / senior...), aby členové církve venku podporovali své spoluvěřící ve věznici (např. dopisováním, evangelizačními či kulturními akcemi, vánočními dárky pro děti odsouzených atd.) nebo aby se mohl propuštěný vězeň zapojit do společenství církve na svobodě.

1.3. Podpora spirituální dimenze klientů jako cesta k resocializaci

Spirituálně inteligentní jedinci jsou charakterizováni pěti schopnostmi: překračovat fyzické a materiální, zažívat zesílené stavy vědomí, posvěcovat každodenní zkušenost, využívat duchovní zdroje k řešení problémů a být mravný.⁸

Odnětí svobody je natolik radikálním zásahem do způsobu života člověka, že si v té době mnozí kladou s větší naléhavostí základní existenciální otázky: Jaký smysl má teď můj život? Co jsem způsobil svým trestným činem? Nemohl jsem jednat jinak, lépe? Jak mohu odčinit škodu, kterou jsem způsobil? Jak se vyrovnám s dlouhodobým narušením svých nejbližších lidských vztahů? A jak se s tím vyrovnají členové mojí rodiny, kteří zůstávají na svobodě? Neztratím je?

Naléhavost těchto témat svědčí o důležité roli, kterou hraje v životě člověka spiritualita, tedy ta složka osobnosti, „která umožňuje vnímání řádu světa, struktury vztahů a zákonitostí, a prožití světa jako smysluplného“⁹. Rohr definuje spiritualitu jako „práci s vlastním bytím“¹⁰, tedy psychologický proces jdoucí až k nejniternějšímu jádru člověka. Odborníci se stále více kloní k přesvědčení, že spiritualita je v různé míře přítomná u naprosté většiny lidí, tedy ne jen u těch, kteří si ji výslovně uvědomují. „Potřeba duchovní podpory se projevuje zejména v krizových situacích, kdy člověk ztrácí dosavadní jistoty a hledá, čeho by se zachytil. Otázky smyslu, transcendence či odpuštění pak nabývají na významu.“¹¹ Tato témata může do jisté míry obsáhnout intervence speciálního pedagoga, psychologa či terapeuta, avšak nejlépe odborně vybaven je pro ně duchovní. Proto mezi pracovníky věznic zaujímá nezastupitelné místo také vězeňský kaplan.

Mnozí vězni jsou pevně uzavřeni ve svých skořápkách a nejsou ochotni sebemenším způsobem otevřít svoje nitro. Otázky směřující k jeho odhalení důsledně smetávají ze stolu. Někteří však objeví bohatství, které je v nich ukryto, a začnou ho pomalu odkrývat. Jako Tomáš H., odsouzený na 8 let za výrobu a distribuci návykových látek. Dlouho tvrdil, že on přece dělal jen svůj byznys, že nenesl žádnou vinu na drogové závislosti těch, kdo od něj nakupovali. A svou vlastní závislost má prý plně pod kontrolou. Postupně ale začal přemýšlet, proč se vlastně k drogám dostal, uvědomil si, že znamenaly útěk z konfliktního rodinného prostředí, a že ve svém nitru touží po láskyplném vztahu a po práci v oboru automechanika, ve kterém se vyučil.

⁸ Robert EMMONS, in: *Spiritualita v pomáhajících profesích*, s. 13.

⁹ VOJTÍŠEK, Zdeněk, DUŠEK, Pavel a MOTL, Jiří. *Spiritualita v pomáhajících profesích*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. 231 s. ISBN 978-80-262-0088-8, s. 22.

¹⁰ Srov. ROHR, Richard, *Skryté věci*. Písmo jako spiritualita, Cesta, Brno 2009, ISBN 978-80-7295-115-4, str. 97.

¹¹ MARTINEK, Michael. *Přehled křesťanských církví a jejich aktivit v ČR*. Vydání první. Praha: Portál, 2016. 317 stran. ISBN 978-80-262-1116-7, s. 164.

Diví se sám sobě, že kvůli drogám po řadu let takto nepřemýšlel, a děkuje kaplanovi, že mu k tomu pomohl.

Klíčovým spirituálním tématem ve vězení je otázka vlastní viny. Na vědomí viny a touhu po vyrovnání do jisté míry reaguje penitenciární pedagogika a psychologie. Vyčerpávajícím způsobem však na ni odpovídá jen biblická zvěst o odpuštění, které Bůh nabízí z pouhé milosti, a člověk o něj může projevit zájem svou lítostí a pokáním. Křesťanští vězeňští duchovní tak mají k dispozici cenný nástroj pro doprovázení pachatelů, a to i závažných trestných činů, k vnitřnímu uzdravení a ke změně života.

„Když žijete ve zločineckém prostředí, ztratíte postupně všechny lidi a všechny hodnoty. Život se vám zúží do jediného zájmu, kterým jsou peníze. Lidské vztahy, včetně těch nejbližších, navazujete podle toho, co vám vynesou. Ze stejného důvodu je ztrácíte. Milenka či přítel se můžou přes noc stát nepřáteli na život a na smrt, pokud ohrožují váš byznys. Nikomu nevěříte, každý je konkurent. Lež, podrazy, násilí jsou běžné způsoby, jimiž prosazujete svoje zájmy. Pravda, morálka, kultura, Bůh – to všechno vám nic neříká.“

To jsou slova Ladislava N., který strávil ve vězení 18 let. Byl odsouzen za vydírání, poškozování cizí věci, nedovolené ozbrojování, a dvojnásobnou vraždu. Ve věznicích navštěvoval kaplany a s jejich pomocí postupně měnil své názory a hodnoty. Krátce před svým propuštěním řekl: „Měl jsem hodně času přemýšlet o sobě a o smyslu svého života. Dospěl jsem k nové stupnici hodnot, podle které bych teď chtěl žít: Na prvním místě lidské vztahy, žít s někým a pro někoho; na druhém místě příroda, kultura, svět; a až na třetím místě peníze, protože bez nich nelze naplnit ty první dvě hodnoty.“

Ladislav N. byl předčasně propuštěn v roce 2013 se sedmiletou podmínkou. Po jejím vypršení prohlásila soudkyně, že se osvědčil – ničeho protizákonného už se nedopustil.

Jedním z účelů trestu je resocializace odsouzených, tedy dosažení takového stupně změny jejich smýšlení a chování, aby byli po skončení výkonu trestu schopni žít řádným životem. Vzhledem k vysoké míře recidivy je to úkol prvořadý, ale zatím se ani zdaleka nedaří jej naplňovat. Odborných pracovníků, kteří se na této činnosti především podílejí, totiž není dostatečné množství (např. jeden pedagog či sociální pracovník připadá na cca 100 odsouzených) a navíc jsou zahlcováni mnoha administrativními povinnostmi. To může vést častěji než v jiných profesích k frustracím a syndromu vyhoření.

Kaplan sice zdaleka nedosáhne na všechny odsouzené, avšak u těch, kterým se dlouhodobě věnuje, bývá někdy jeho snaha korunována úspěchem. Navíc mnozí kaplani se zajímají o své klienty i po propuštění na svobodu, případně jim zajišťují kontakt s církevním společenstvím, čímž zvyšují pravděpodobnost jejich trvalé resocializace. Tento přístup spojený s vysokou osobní motivací kaplana a s jeho důvěrou v Boží pomoc je ve vězeňském prostředí výjimečný; pro některé spolupracovníky může být inspirativní a některým vězňům může pomoci nastartovat proces sebereflexe a změny života.

1.4. Posílení klidu a bezpečnosti uvnitř věznice

Mír na zemi, tuto horoucí touhu lidí všech dob, nelze, jak známo, uskutečnit a upevnit bez posvátného zachovávání řádu, který ustanovil Bůh.¹²

Úkolem vedoucích pracovníků věznic je na prvním místě zajištění klidu a bezpečnosti. Kaplani mohou k tomuto cíli často významným způsobem přispět, zejména v situacích, kdy odsouzení prožívají problematické situace: i zcela nevěřící vězeň požádá o rozhovor s kaplanem a o jeho modlitbu ve chvíli, kdy mu zemře někdo blízký; duchovní je pozván, aby vedl společný smuteční rituál na oddíle, kde zemřel (příp. spáchal sebevraždu) někdo z odsouzených; nebo je požádán o vykropení celé svícenou vodou, pokud vězni, kteří ji obývají, mají pocit neklidu, nutkání k agresi apod.; psychicky

¹² Jan XXIII., encyklika *Pacem in terris*, čl. 1.

labilní klienti nacházejí v prostoru kaple a v atmosféře modlitby uklidnění, které se pak přenáší na ostatní osoby ve věznici; duchovní bývá často prvním člověkem, kterému se vězeň svěřil se svými sebevražednými myšlenkami, a vhodným vedením rozhovoru mu může pomoci nalézt vnitřní rovnováhu.

Ve Vazební věznici Teplice se nachází kaple, která je věrnou replikou gotických zámeckých kaplí. Navrhol ji bývalý ředitel věznice Petr Blažek, který je zároveň profesionálním výtvarníkem, a na realizaci se podílelo několik odsouzených. Je zasvěcena Janu Křtiteli, patronu města. Kaple má být kouskem „duchovního nebe, kde by byl vězněný jedinec oproštěn od tíživé reality vězeňského prostředí“.¹³ Účastníci duchovních rozhovorů a aktivit často zdůrazňují, že zde toto „duchovní nebe“ skutečně vnímají, že prostředí kaple přispívá k uklidnění jejich emocí a obnovení vnitřního klidu.

Dalším uklidňujícím faktorem je existence náboženského (zpravidla křesťanského) společenství uvnitř věznice. Křesťané, kteří se pod vedením kaplana scházejí k modlitbě, k bohoslužbám, ke společnému sdílení víry, přijímají pak často na svých oddílech roli těch, kdo smířují konflikty, uklidňují agresivitu, motivují druhé k aktivitě. Tato role může být nevděčná a ne každý ji zvládne, o to větší pomocí pro klid a bezpečnost ve věznici však mohou být ti, kterým se to daří.

Od kaplana se také očekává, že bude organizovat společné bohoslužby k velkým křesťanským svátkům (vánoce, velikonoce) nebo kulturní aktivity (hudební, divadelní apod.) s duchovním či etickým obsahem. Výsledkem je vytvoření sváteční atmosféry a navození pocitu relativního klidu. Zvláštní postavení mají vánoční svátky: pro většinu vězňů jsou nejnáročnějším obdobím roku, neboť si během nich silněji uvědomují svou izolovanost od rodiny. Přítomnost kaplana a účast na bohoslužbě může tento stres alespoň částečně eliminovat.

Konečně je třeba také zmínit kaplanovu práci pro zaměstnance věznice. Na jedné straně jde o osobní pastorační doprovázení, o něž čas od času někdo z věřících kolegů či kolegyně požádá, na druhé straně o nabídku jakýchsi civilních rituálů v mimořádných situacích – při úmrtí někoho ze spolupracovníků nebo u příležitosti křesťanských svátků. Svým lidským přístupem a vysokou mírou vlastní motivace může kaplan také přispívat k prevenci syndromu vyhoření u svých spolupracovníků.

1.5. Ochrana lidské důstojnosti osob zbavených svobody

Trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody; tím však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti.¹⁴

Osoby ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu odnětí svobody jsou na základě zákona omezeny v některých svých lidských právech, nikdy však nesmí být porušeno jejich právo na lidskou důstojnost. V dějinách tohoto pojmu můžeme rozlišit dva výklady: buď závisí důstojnost člověka na jeho vlastnostech, zásluhách či společenském postavení (kontingentní důstojnost); nebo je připisována člověku jako takovému, pouze na základě jeho příslušnosti k lidskému rodu (inherentní důstojnost). První výklad byl běžný v době antických filozofů (proto např. dětem s postižením, otrokům a také zločincům nebyla důstojnost připisována), druhý, vycházející zejména z biblického pohledu na člověka jako Boží obraz (ale přítomný také v nauce stoiků, za které ho formuloval římský filozof Cicero) se stal východiskem dnešního pojetí lidských práv.¹⁵

Upírání důstojnosti některým lidským skupinám bylo donedávna a do jisté míry je i v současnosti příčinou války, genocidy a diskriminace. I v naší společnosti, kde je idea lidských práv garantována legislativou a většinou přijímána, podléhá nemálo obyvatel přesvědčení, že některým lidem či

¹³ Z propagačního materiálu *Vězeňská kaple Jana Křtitele*, Teplice 2015.

¹⁴ Zákon č. 169/1999 Sb., *Zákon o výkonu trestu odnětí svobody*, § 2, odst. 1.

¹⁵ Srov. ŠRAJER, Jindřich. *Lidská důstojnost a sociální práce*. In: *Sociální práce / Sociální práce*, 2006/2, s. 109-110.

skupinám – mimo jiné také vězňům – přísluší méně důstojnosti než jiným. Toto přesvědčení sdílí (často nevědomě) i mnozí pracovníci ve vězeňství, a podle toho se k obviněným či odsouzeným chovají. Může jít o nevhodné způsoby komunikace s vězni (např. tykání, nezdvořilé oslovení, nadávání), odmítání jejich oprávněných požadavků (např. žádostí o telefonické hovory, vycházky, lékařské prohlídky, setkání s psychologem, kaplanem či ředitelem věznice), nevíšimavost k jejich stížnostem (např. na špatné hygienické podmínky nebo na šikanu od jiných vězňů), nerealizování dohodnutých aktivit v rámci programu zacházení atd.

Pan T. je Armén, dorozumí se však i rusky, anglicky a německy. Je obviněn z pokusu o vraždu, vzhledem ke složitosti případu mu hrozí dlouhý výkon vazby. Jeho hlavní problém spočíval zpočátku v jazykové izolaci: pouze pedagog byl ochoten s ním mluvit anglicky, všichni ostatní pracovníci věznice mu dali najevo, že dokud se nenaučí česky, nebudou se s ním bavit. Požádal o rozhovor se sociálním pracovníkem, aby mu pomohl spojit se s rodinou, ten mu však vzkázal, že nemá čas. Psycholog s ním mluvil německy, ale jeho stížnost na depresi odmítl slovy: „Seš sprostěj vrah, tak si na nic nestěžuj.“ Lékař mu sdělil, že u nás není pojištěn, proto mu nemůže dát léky, které nutně potřebuje. Když si pan T. postěžoval kaplanovi, ten se začal ptát uvedených kolegů. Odpovídali mu ve smyslu: „Je to cizáckej zmrnd, proč bych s ním ztrácel čas?“ Až po intervenci kaplana u ředitele věznice se věci daly do pohybu.

Přístupu zaměstnanců lze do jisté míry rozumět: na rozdíl od jiných lidských skupin, které jako celek nijak neohrožují život společnosti (např. černochů, Romů, Židů), totiž pachatelé trestných činů skutečně jsou pro ostatní nebezpečím. Zdá se tedy, že si nezaslouží úctu a respekt, neboť se z lidské společnosti vydělili vlastní vinou. Přesvědčení, že závažné provinění zbavuje pachatele důstojnosti, bylo běžné v antických kulturách, opakovaně se projevuje také ve starozákonních textech a v praxi se jím často řídila ještě středověká společnost i církev. Zásadně se s ním však rozchází učení i jednání Ježíšovo. Jeho obraz Boha milujícího i hříšníky, jeho výzvy k odpuštění a lásce k nepřítelům, jeho optimistická víra v možnost lidské konverze, to vše bylo tak přelomové, že křesťanům trvalo ještě mnoho staletí, než to skutečně pochopili a přijali.

S renesancí a osvícenstvím začínají pokusy zdůvodnit lidskou důstojnost nezávisle na náboženském východisku. Nejdále v tomto směru dospěl Immanuel Kant, který vychází ze schopnosti člověka uvědomovat si sám sebe a svobodně se rozhodovat na základě morálních kritérií. V tom vidí jeho zásadní odlišnost od ostatní přírody, která nemůže být narušena ani jeho případným destruktivním jednáním. I rozhodnutí konat zlo je totiž projevem lidské svobody. Potrestání zločince (v závažných případech i smrtí) pak Kant chápe jako projev úcty k jeho důstojnosti: jestliže se rozhodl zásadně poškodit lidskou společnost, ta je povinna mu na to stejně zásadním způsobem odpovědět. Pokud by ho stát nepotrestal, dal by najevo, že ho nevnímá jako svobodné bytí, odpovědné za své činy; necílil by tedy jeho důstojnost.

Kantova logika je hlavním argumentem i pro novověké pojetí lidských práv, která z důstojnosti člověka vycházejí. Jeho racionální argumentace je přístupná i nevěřícím a lze ji využít také v práci s vězeňským personálem.

Z hlediska lidské důstojnosti skutečně neexistuje rozdíl mezi dozorcem a obviněným, mezi vychovatelem a odsouzeným, z tohoto pohledu jsou si navzájem rovni. Vězeňský kaplan se proto chová ke každému vězni s úctou, a to i tehdy, když jiní zaměstnanci tuto zásadu z různých důvodů nerespektují. Pokud je porušování lidské důstojnosti evidentní a opakované, měl by se za ty, kdo jsou jím postiženi, postavit a podpořit ochranu jejich důstojnosti, nezávisle na tom, zda jde o osoby věřící či nevěřící. Vězeň by měl mít jistotu, že kaplan a za ním stojící církev bude garantem jeho lidské důstojnosti a z ní vyplývajících práv.

2. Historie

Jaký užitek má člověk ze všeho svého pachtění? Nenasytí se oko viděním, nenaplní se ucho slyšením. Co se dálo, bude se dít zase, a co se dělalo, bude se znovu dělat; pod sluncem není nic nového. (Kaz 1, 3.8-9)

Historie duchovní služby vězňům je dlouhá, setkáváme se s ní v archivních materiálech, v historických textech i v uměleckém zpracování. V této kapitole si připomeneme nejdůležitější momenty. Pomíjíme zatím biblické zakotvení, k tomu se vrátíme v kap. 4.2.

Trest odnětí svobody, jak ho známe dnes, tedy dlouhodobá izolace jedince od společnosti, je spíše novověkým vynálezem a souvisí s možnostmi technického zajištění takové izolace. Ve starověku i středověku byly běžnými tresty vyhnání, zotročení, ztráta majetku, zmrzačení nebo smrt. Vězení sloužilo spíše k tomu, aby v něm pachatel strávil přechodnou dobu mezi vyšetřováním, soudem a vykonáním rozsudku. I v tomto kontextu však někdy docházelo k dlouhodobému odnětí svobody.

2.1. Pronásledování křesťanů ve starověku

Ač dobře činí, jsou trestáni jako zlí, a když jsou trestáni, radují se, protože budou vzkříšeni.¹⁶

Křesťany a křesťanskou církev provázejí od počátku její existence různé formy perzekuce. Ježíšovi učedníci se museli skrývat před hněvem jeruzalémských Židů, při svých pozdějších misijních cestách byli často zatýkáni, vyháněni či vězněni, z dvanácti apoštolů jedenáct zemřelo násilnou smrtí. Apoštol Pavel byl vězněn dva roky v Cesareji a další dva roky v Římě, než byl nad ním vynesena definitivní rozsudek – šlo tedy o extrémně dlouhou vyšetřovací vazbu. Také v dalších staletích se křesťané setkávali s vězením především v této podobě: často byli obviněni z pohrdání římskými božstvy a po krátkém věznění odsouzeni na smrt. V průběhu věznění se vládnoucí moc snažila je přesvědčit, aby svůj názor změnili. Strážce provincie Bithynie Plinius navrhuje na konci prvního století císaři Traianovi, aby „křesťany sice nadále internoval, cílem střežení však nemá být jen trest, ale i pokus o navrácení ke staré víře“.¹⁷ Vidíme zde tedy jeden z nejstarších pokusů o převýchovu vězňů.

Několik zajímavých svědectví o křesťanech ve vězení najdeme ve spisech apoštolských otců. Tak např. Klement Římský (třetí nástupce apoštola Petra na římském biskupském stolci) píše v Prvním listu Korintským: „Víme, že mnozí mezi námi sebe vydali do žaláře, aby jiné vykoupli; mnozí sami sebe vydali do otroctví a penězi, které utržili, jiné nasýtili.“¹⁸ To jsou vzácné příklady vzájemné sounáležitosti mezi křesťany. V modlitbě před závěrem listu se pak Klement takto obrací k Bohu: „Prosíme tě, Hospodine, buď naším pomocníkem a zastáncem. Ty z nás, kteří jsou v soužení, spas, nad poníženy se slituj, sklíčené pozdvihni, prosícím se zjev, nemocné uzdrav, ty v tvém lidu, kteří bloudí, uveď na pravou cestu; nasyť lačné, vysvobod' naše vězně, dej povstat chorým, utěš malomyslné; nechť poznají všechny národy, že Ty jsi jediný Bůh a Ježíš Kristus Tvůj služebník, my tvůj lid a ovce tvé pastvy.“¹⁹ Vězně z řad křesťanů tedy Klement zařazuje mezi ty, kdo se ocitli v těžké situaci a je třeba jim pomoci.

Zajímavý příběh zatčeného, deportovaného, vězněného a posléze popraveného křesťana poskytuje životopis svatého Ignáce, biskupa ze syrské Antiochie. Spolu s dalšími dvěma duchovními musel pod dozorem deseti vojáků absolvovat dlouhou cestu přes (současné) Turecko a Řecko k Jaderskému moři, přeplavit se na pobřeží Itálie a odtud do Říma: „Ze Sýrie až do Říma zápasím se šelmami, na zemi i na moři, ve dne i v noci, připoután k deseti levhartům, což je vojenský oddíl. Ti se i dobrodiním stávají jen horšími. Jejich ubližování je mi spíše poučením.“²⁰ Křesťané v jednotlivých městech měli

¹⁶ List Diognetovi, V.16, in: *Spisy apoštolských otců*. 3., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004. 278 s. Studijní texty; sv. 2. ISBN 80-7017-003-4, s. 178.

¹⁷ MITÁŠ, 2007, s. 11

¹⁸ První list Klementův, LV.2, in: *Spisy apoštolských otců*, s. 89.

¹⁹ První list Klementův, LIX.4, in: *Spisy apoštolských otců*, s. 91.

²⁰ List Římanům V.1, in: *Spisy apoštolských otců*, s. 130.

možnost se s ním pozdravit, případně ho část cesty doprovázet. Ve městech Smyrna (dnešní Izmir v Turecku) a Troas pobýval delší dobu a napsal odtud dopisy celkem sedmi církevním obcím. V nich se mnohokrát zmiňuje o své situaci: přijímá ji jako logické vyústění své činnosti pro Krista a jeho církev („jsem spoután ve jménu Ježíše Krista“²¹), uvědomuje si svou slabost a prosí křesťany o podporu („bylo by dobré, abyste mne posilnili vírou, napomínáním, trpělivostí a vytrvalostí“²²), děkuje těm, kteří ho navštívili („Polybios, který z Boží vůle a Ježíše Krista přišel do Smyrny a mne spoutaného pro Ježíše Krista potěšil“²³); s klidnou myslí očekává mučednickou smrt, která ho definitivně přivede do blízkosti jeho Pána („Proč jsem se sám vydal na smrt, ohni, meči a dravým zvířatům? Protože blízko k meči je i blízko k Bohu, a s dravými zvířaty znamená i s Bohem, ovšem jen ve jménu Ježíše Krista“²⁴).

Křesťanská snaha navštěvovat vězněné a pomáhat jim má tedy své nejstarší opodstatnění v situaci rané církve: nejednalo se primárně o hledání odpuštění a nápravy života pro zločince, ale o projev lásky a souznělosti s těmi, kteří trpěli nespravedlivě – jen kvůli své víře. Tento model se později v dějinách mnohokrát opakoval, u nás naposledy v době komunistické totality. Dlouhodobá zkušenost církve s vězněním vlastních členů vedla křesťany k větší vstřícnosti vůči vězněným i v pozdější době, kdy se církev těšila svobodě či přímo politické podpoře.

2.2. Péče o osoby s omezenou svobodou jako součást církevní charity

Je třeba milovat zlé, aby se stali dobrými, stejně jako milujeme nemocné, aby se uzdravili.²⁵

Milánským ediktem, který vydal císař Konstantin roku 313, získali křesťané plnou svobodu pro vyznávání své víry, roku 380 pak císařové Gratián (na Západě) a Theodosius (na Východě) vyhlásili křesťanství za jediné oprávněné náboženství v Římské říši. Církev nejen přestala být pronásledována, ale postupně se stávala součástí mocenských struktur. Není tedy nijak překvapující, že právě péči o chudé a trpící (diakonii), která byla od počátku v křesťanském prostředí velmi živá, svěřil římský stát plně do rukou církve. Už císař Konstantin uložil biskupům, aby každý týden navštěvovali vězňice a dbali zde na správné zacházení a pravidelné bohoslužby.²⁶

Justiniánův kodex (533) doporučuje starostům křesťanských obcí, aby zajišťovali vězňům stravu a také aby sledovali, jak s nimi zacházejí dozorcí. Zároveň přikazuje, aby byl biskupům umožněn vstup do věznic.²⁷ Právě biskupové se totiž postupně stávali klíčovými osobami v církvi, v jejichž rukou ležela odpovědnost za všechny apoštolské i charitativní aktivity. „Apoštolské konstituce, soupis církevních pravidel z konce 4. století, nyní velmi podrobně specifikují diakonické úkoly biskupa: rozdělovat spravedlivě almužny mezi sirotky, vdovy, postižené a cizince bez prostředků; pečovat o opuštěné a nemocné bez rozdílu; zajišťovat výchovu sirotků, jejich adopci, sňatky a uplatnění v životě; hledat práci pro ty, kteří o ni přišli; sytit hladové a šatit nahé; podporovat uvězněné; poskytovat pohostinství cizincům; zajistit řádný pohřeb křesťanů do země.“²⁸

Z historických dokumentů tedy můžeme zjistit, že péče o vězně patřila ve starověku k povinnostem církve, za které nesl odpovědnost biskup, a že součástí této péče byla jak starost o jejich materiální zabezpečení a psychologický stav, tak také podpora jejich víry (případně nabídka evangelia těm, kteří

²¹ List Efezským III.1, in: *Spisy apoštolských otců*, s. 118.

²² Tamtéž.

²³ List Tralleským I.1, in: *Spisy apoštolských otců*, s. 126.

²⁴ List Smyrenským IV.2, in: *Spisy apoštolských otců*, s. 136.

²⁵ Církevní učitel Augustin, in: HÖBEL, Markus, *Was kommt nach dem drinnen? Gefangenenseelsorge und Strafvollzug zwischen Restriktion und Resozialisierung*. Sankt Ottilien: EOS Verlag, 2009, ISBN 978-3-8306-7367-5, s. 21.

²⁶ Srov. DOLEŽEL, Jakub. *Nástin dějin charitní služby chudým a trpícím*, in: MARTINEK, Michael a kol. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. [Praha]: Jabok, 2008. 175 s. ISBN 978-80-904137-2-6., s. 44

²⁷ Srov. MITÁŠ, s. 11

²⁸ DOLEŽEL, Jakub. *Nástin dějin charitní služby chudým a trpícím*, in: MARTINEK, 2008, s. 44

nebyli křesťané) a odhalování případného bezpráví a nelidského zacházení. To jsou hlavní cíle vězeňské duchovní služby i dnes.

2.3. Role duchovních ve středověkém a pozdějším soudnictví

Protože křesťanské vrchnosti převelice na tom záleží, aby vězeň nezemřel ve své zatvrzelosti, měla by se exekuce o několik dní odložit, dokud vězeň nedá najevo alespoň trochu kajícího a lítosti.²⁹

Trestní politika v evropském středověku se vyvíjela v kombinaci římského trestního práva, v té době už silně ovlivněného křesťanstvím, se zvyklostmi zdejší předstátní společnosti. K těm patřily zejména soukromý charakter trestního práva (např. pomsta), kolektivní výkon trestu (např. kamenování celou osadou), důraz na hrdelní právo a jednostranná aplikace soudnictví v zájmu vládnoucí šlechtické vrstvy.³⁰ Církev se těmto zvyklostem částečně přizpůsobovala, a spíše než na pomoc vězněným a jejich ochranu před bezprávím, se soustředila na to, aby je přiměla k pokání, příp. je připravila na kající přijetí trestu smrti. Postupně se církevní instituce stále více zapojovaly do soudního systému: v případech heretiků nebo čarodějnic o rozsudku fakticky rozhodl inkviziční (církevní) soud, který pak viníka předal „světskému rameni“ k potvrzení rozsudku a vykonání trestu. Církev – nejen katolická, ale i vznikající církve protestantské – také vnímala soudní rozsudky jako prodlouženou ruku samotného Boha, jak dokumentuje výrok Martina Luthera: „Bůh si cení meče tolik, že jej nazývá svým vlastním řádem, a nechce, aby někdo mohl říci, že jej vynalezli a používají lidé. Neboť ruka, která takový meč vede a jím trestá, již není rukou člověka, nýbrž rukou Boží, a nikoli člověk, ale Bůh věší, vlétá do kola, stíná, rdousí a zabíjí, to vše je jeho dílo a úrdek.“³¹

V raném středověku byla spravedlnost realizována v hradních obvodech, kde měl neomezenou soudní pravomoc místní feudál. Hradní vězení sloužila k izolaci zadržených pachatelů do té doby, než bude provedena poprava. Drtivá většina kriminálních činů podléhala hrdelním soudům, tedy trestu smrti. Později byla hrdelní moc delegována na soudy královských měst a z nich pak ještě dále na města poddanská. Do roku 1765 tak vzniklo na území Království českého celkem 383 soudů s právem vyřknout trest smrti. Mezi hrdelní zločiny patřily vražda, zabití, úmyslné žhářství, čarodějnictví, krádež, loupež, bigamie, cizoložství, znásilnění a zabití novorozené matkou.³²

Aktivitou, která se asi nejvíce blíží současné duchovní péči ve vězení, byla příprava odsouzeného na smrt. Duchovní měl povinnost být mu k dispozici po celou dobu mezi vynesením rozsudku a vykonáním popravky (zpravidla několik dní). Jeho cílem bylo pomoci zločinci, aby doznal svou vinu a smířil se s trestem, aby svého činu upřímně litoval, případně se za něj i veřejně omluvil. Ve vlastním zájmu se měl také vypovídat, dostat rozhrěšení a přijmout svátost umírajících. Pokud nebyl věřícím křesťanem, snažil se ho duchovní přivést k víře, což často obnášelo dlouhé osobní rozhovory. V době, kdy bylo křesťanství masovou záležitostí, šlo o jeden z mála projevů intenzivní individuální pastorace.³³ Tak měl získat hříšník jistotu své věčné spásy a křesťanská společnost příklad, že Bůh vždy prokáže milosrdenství tomu, kdo činí pokání.

Příkladem může být ustanovení Městských práv království českého, sepsaných v roce 1579 Pavlem Kristiánem z Koldína. Rychtář byl povinen upozornit toho, kdo byl odsouzen k smrti, aby před popravou projevil lítost nad svými zločiny a urovnal své vztahy s „Bohem i lidmi“. K tomu mu měl být nápomocný kněz, který ho měl s modlitbami doprovázet až na popraviště.³⁴

²⁹ Braniborský kriminální řád z roku 1717, in: DÜLMEN, Richard van. *Divadlo hrůzy: soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Překlad Vladimír Čadský. Vyd. 1. Praha: Rybka, 2001. 230 s. ISBN 80-86182-44-4., 88-89.

³⁰ ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. 244 s. Vysokoškolské učebnice. ISBN 978-80-7380-138-0, s. 31.

³¹ Martin Luther, citováno podle DÜLMEN, s. 5.

³² MITÁŠ, s. 12.

³³ Srov. DÜLMEN, s. 88

³⁴ KÝR, Aleš. *Působení duchovních a řeholníků v historii českého vězeňství*. Historická penologie 1/2013, s. 3.

2.4. Počátky moderního vězeňství

Ať trestanec pozná v úředníku muže sice přísného, ale dobrého a spravedlivého, ať setká se s učitelem laskavým a pečlivým, ať z každého slova knězova svítí mu očistující a povznášející naděje v možnost lepšího života, ať je mu vězeňský lékař vzorem ušlechtilého lidumila.³⁵

Od 16. století se začíná v Evropě prosazovat vězení v městské šatlavě jako trest za méně závažné delikty. Po třicetileté válce vznikají v některých hradech či vojenských pevnostech také státní věznice, v nichž se stále více soustřeďují odsouzení s vyššími tresty. Tak se postupně odstupuje od hrdelních trestů, které jsou nahrazovány dlouhodobým odnětím svobody. Tento trend je kodifikován v trestním zákoníku císaře Josefa II. z roku 1787. Jeho novela z roku 1791 obsahuje již myšlenku, že trest odnětí svobody má směřovat nejen k odplatě a k zastrášení společnosti, ale také k nápravě zločince. Nová koncepce trestání odmítá torturu (součást vyšetřovacího procesu, která měla přispět k doznání obviněného) a mrzačící tresty (např. useknutí ruky), některé tělesné tresty v ní ovšem zůstávají (např. zakování železem za ruce a nohy nebo strava pouze o chlebě a vodě).³⁶

Od počátku 19. století se stále častěji setkáváme se záměrem nejen trestat zločince, ale také je vychovávat, pokoušet se o nápravu jejich života. Hlavními aktéry výchovné činnosti ve věznicích byli učitelé a kněží. Ti zpočátku docházeli do věznic umístěných v jejich farním teritoriu, aby tam sloužili mše svaté a udělovali svátosti. První dva profesionální duchovní („vězeňští kaplani“) byli jmenováni pro Českou zemskou trestnici v Praze Na Zderaze v roce 1826. Ti už se věnovali nejen duchovenské činnosti, ale ve spolupráci s vězeňskými učiteli vedli výuku náboženství, literatury či zpěvu nebo se na žádost vedení věznice vyjadřovali k psychickému stavu pachatelů závažných zločinů.³⁷ Vedle katolických kněží se do této práce postupně zapojovali také duchovní jiných církví.

K učitelům, duchovním a lékařům se postupně přidávali psychologové, sociální pracovníci, a další zaměstnanci věznic, kteří museli být na tuto práci dobře odborně vybaveni. Na počátku 20. století vycházela tato příprava ze tří tradičních zdrojů, které byly vytvořeny významnými církevními osobnostmi a postaveny na křesťanském hodnotovém základě: „Tradice v odborné přípravě vězeňského personálu vycházejí z humanistických myšlenek Jana Ámose Komenského, filozofa a pedagoga mezinárodního významu, obsažených zvláště v jeho díle *Obecná rozprava o nápravě věcí lidských* (1662). Dále z doporučení Františka Josefa Řezáče, významného reformátora vězeňství a školství 19. Století, a z bohatých zkušeností Milosrdných sester Kongregace sv. Karla Boromejského, které úspěšně působily v ženských i mužských trestnicích na přelomu 19. a 20. století. Tyto tradice byly rozvíjeny v období první Československé republiky.“³⁸

Myšlenky Jana Ámose Komenského jsou dostatečně známy, s F. J. Řezáčem a s působením boromejek se seznámíme v následujících kapitolách.

2.5. František Josef Řezáč

Zpěvem nábožným a modlitbou vroucí povznést se má mysl umdlená a ušlechtiti cit pokálený.³⁹

Výraznou postavou českého vězeňství je katolický kněz František Josef Řezáč (1819-1879). Pocházel z Polerad nad Labem, na kněze byl vysvěcen roku 1842. V roce 1848 byl kvůli podezření na revoluční

³⁵ Vězeňské předpisy, vydané československým Ministerstvem spravedlnosti roku 1921, in: KÝR, Aleš, KAFKOVÁ, Alena. *Proměny odborné přípravy vězeňského personálu*. Historická penologie 2/2010

³⁶ Srov. MITÁŠ, s. 13.

³⁷ Srov. MITÁŠ, s. 14-15.

³⁸ KÝR, Aleš, KAFKOVÁ, Alena. *Proměny odborné přípravy vězeňského personálu*. Historická penologie 2/2010, s. 5.

³⁹ ŘEZÁČ, František Josef, *Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců* (1852). Praha: Vězeňská služba ČR, Studijní text, 2019, s. 40.

činnost zatčen a krátce vězněn na Pražském hradě. Aktivně se stýkal s představiteli českého národního obrození, např. s Josefem Jungmannem, Františkem Riegrem, Karlem Havlíčkem Borovským, Františkem Ladislavem Čelakovským. Postupně působil jako kaplan na farách v Peruci a Hostouni, v roce 1847 se stal duchovním administrátorem v ústavu nevidomých v Praze na Klárově a kooperátorem na faře sv. Václava Na Zderaze. Zároveň začal působit jako třetí duchovní ve Svatováclavské zemské trestnici, která těsně přiléhala k tomuto kostelu.

Šlo tehdy o hlavní pražskou věznici (roku 1889 byla zrušena a v rámci pražské asanace zbourána, trestanci pak byli převedeni do nově postavené věznice na Pankráci). V době Řezáčova působení v ní bylo umístěno až 1300 vězňů a práce duchovních měla mnohem širší záběr, než je tomu dnes: vedle náboženských povinností „se zúčastňovali příjmu nových vězňů, podíleli se na návrzích pro udělení milosti, vedli rozhovory s problémovými jedinci, rozmlouvali s nimi před propuštěním a věnovali se i postpenitenciární péči“⁴⁰. Řezáč ovšem nezůstal jen u každodenní praxe, ale promýšlel fungování vězeňství systémově. V roce 1851 byl pověřen odbornou vězeňskou komisí, aby vypracoval výukový plán pro vězně, který by byl zaměřen jak na jejich mravní polepšení, tak na lepší využití jejich pracovní síly. Výsledkem bylo jeho stěžejní penologické dílo, které nazval *Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců* (1852). Rok nato mu bylo umožněno podniknout studijní cestu po rakouských věznicích, která potvrdila jeho hlavní reformní myšlenky a zároveň ho inspirovala k dalšímu dílu, které však bylo vydáno pouze v němčině: *Über die Seelsorgerliche Wirksamkeit in den oesterreichischen Detentions- und Straf-Anstalten* (O pastorační činnosti v rakouských detenčních a trestních zařízeních, 1854). V letech 1853-1856 vykonával Řezáč ve Svatováclavské věznici funkci hlavního duchovního, dalších deset let pak působil jako duchovní v kněžské káznici u sv. Jiří na Hradčanech.

Věnoval se také reformě českého školství – psal učebnice, pracoval na rozvoji školních knihoven, vytvářel školní osnovy, jako poslanec zemského sněmu (zvolen byl v roce 1861) pracoval na vytvoření celistvého českého školského systému. Poslední část života strávil jako farář ve středoečeské Litni, kde se zasloužil o zřízení a výstavbu místní školy, která dnes nese jeho jméno. Je pohřben na Olšanských hřbitovech v Praze, o jeho hrob dnes pečuje zapsaný spolek Vězeňská duchovenská péče.

Vězeňství v posavadních způsobech svých je pojednáním stručným (pouhé 54 strany), myšlenkově však velmi bohatým. Řezáč ho rozděluje do čtyř kapitol: *Žalářnictví a káznictví* (historický přehled a popis současné situace), *O povinnosti ujímati se vězňů* (stát a církve jako hlavní subjekty vězeňské služby), *Dobré uspořádání trestnic čili káznic ve všech stránkách jejich* (autorova představa o ideálním fungování věznic s několika zahraničními příklady dobré praxe), *Mravní pokaženost* (úvaha o příčinách kriminality a o cestách k nápravě). Hlavní myšlenky autora shrnuje PhDr. Aleš Kýr z Kabinetu dokumentace a historie VS ČR: „Zločinnost považoval za společenské zlo, které je nutno překonávat šířením dobra. Tyto filosofické kategorie však nezůstaly v jeho díle prázdnými pojmy. Obdobně jako jeho předchůdce J. Á. Komenský spatřoval prosazování dobra v nápravě věcí lidských, tj. v nápravě lidské společnosti cestou vzdělávání a mravní výchovy jednotlivce. Snažil se vtisknout vězeňství pedagogický rozměr s důrazem na uplatňování didaktických a etických principů při zacházení s vězni. Ve vzdělávání prosazoval komplexní přístup z hlediska rozvíjení rozumových schopností, citových a volních vlastností. Vzdělávání tak ztotožňoval se způsobem zušlechťování (kultivace) vychovávané osoby.“⁴¹

Řezáč vnímal vzdělávání vězňů jako neoddělitelně spojené s jejich mravní výchovou. Na obojím mají podle něj těsně spolupracovat stát a církve, tedy učitel jako představitel státu a duchovní jako představitel církve, přičemž také on je zároveň učitelem. Autor má na vězeňského duchovního velmi vysoké nároky: měl by být vzdělán nejen v teologii, ale také ve vědách právních a psychologických (vězeňští psychologové tehdy ještě neexistovali), měl by mít čistou, zbožnou a klidnou povahu, měl

⁴⁰ JÚZL, Miloslav. *Sociálně pedagogická role církve v penitenciární praxi*. Vyd. 1. Brno: Institut mezioborových studií, 2011. 184 s. ISBN 978-80-87182-03-1, s. 80.

⁴¹ <http://www.vdpcr.eu/kdo-byl-f.j.-eza-.html>

by být trpělivý a empatický, zároveň však laskavě přísný a zásadový; to vše by mělo vycházet z jeho hluboké víry v Boha i v člověka.⁴²

Samotnému působení duchovních mezi vězni věnuje Řezáč nejdelší kapitolu svého spisu, plných šest stran. V úvodu vyzdvihuje význam duchovní služby: „Ne bez příčiny staví každý znatel věznictví působení duchovních jako nad jiné důležitější. Neboť platí-li v soustavách žalárních zásada, aby vězeň nejen trestán, nýbrž i lepšen byl, a že mravnost a zbožnost polepšení člověka nejvíce zaručuje, nelze jinak o duchovním působení mezi vězni souditi. Hlavní takotka polovice veškerého účinkování duchovním přiřknouti se musí.“⁴³ Dále zmiňuje protiklad mezi většinou přijímaným názorem na věznic jakožto totalitní instituci, v níž hlavní slovo mají represivní složky, a humanitním pojetím vězení, v němž se klade hlavní důraz na výchovu a převzetí odpovědnosti za své činy. Jelikož duchovní jsou nejvýraznějšími reprezentanty tohoto druhého přístupu, je třeba počítat s tím, že jejich význam může být v očích represivních složek, včetně vedoucího aparátu věznic, nepochopen a snižován.⁴⁴ Tento problém neztratil ani dnes nic na své závažnosti.

Dalším Řezáčovým tématem je pracovní náplň duchovních: „Až do oprav nového věku obmezovala se činnost duchovních na obstarávání bohoslužebných obřadů, na zaopatřování nemocných, na přísluhování večerí Páně, na jedno týdenní kázání a jednu katechisaci; více neždalo se býti za potřebné.“⁴⁵ Na příkladech některých zahraničních věznic pak ukazuje, že duchovní by mohli také denně navštěvovat nemocné a osamělé vězně, rozdělovat knihy nebo sledovat duševní stav vězňů (srov. současný důraz na individuální rozhovory). To by však bylo možné jen za předpokladu mnohem většího personálního nasazení, jak je to např. v Pentonvillské věznici u Londýna, kde při obsazenosti 370-400 vězňů pracují dva kaplani na plný úvazek.⁴⁶

Poslední kapitolu věnuje Řezáč reflexi mravní zkaženosti: „Její příčiny rozlišuje na vnitřní a vnější. Vnitřní příčiny spatřuje v nedostatečné kultivaci jednotlivce, nedostatku sebekázně a sebeovládání, což vede ke snadnému podlehnutí zlu. Za vnější příčiny považuje nedostatečné společenské podmínky k uspokojování hmotných a duchovních potřeb, zejména nedostatky v systémovém rodinném, hospodářském, politickém, právním, náboženském a kulturním.“⁴⁷ Za prostředky, „jimiž lze zlému nadcházeti a dobré rozmáhati“, pak považuje kvalitní vzdělávací systém, dobré uspořádání poměrů rodinných a občanských a zvýšení hmotného blahobytu. K dosažení toho všeho klade důraz nejen na dobrý politický systém, ale také na silný neziskový sektor („rozličné spolky, jednoty a ústavy“).⁴⁸

Řezáčovými myšlenkami se opakovaně inspirovalo české vězeňství (i když k jejich celkovému naplnění nikdy nedošlo): už v roce 1852 došlo na základě císařských dekretů k posílení vlivu kněží ve věznicích, domácí řády z konce 19. století výslovně ukládají vězňům povinnost modlitby a účasti na bohoslužbách (s respektem k jejich náboženskému vyznání!).⁴⁹ A Řezáčova knížka byla také důležitým zdrojem inspirace při vytváření nové koncepce českého vězeňství po roce 1989.⁵⁰

⁴² Srov. JÚZL, s. 84-85.

⁴³ ŘEZÁČ, s. 36.

⁴⁴ Srov. ŘEZÁČ, s. 36-38.

⁴⁵ ŘEZÁČ, s. 40-41.

⁴⁶ ŘEZÁČ, s. 41.

⁴⁷ <http://www.vdpcr.eu/kdo-byl-f.j.-eza-.html>

⁴⁸ ŘEZÁČ, s. 50.

⁴⁹ Srov. JÚZL, s. 84.

⁵⁰ <http://www.vdpcr.eu/kdo-byl-f.j.-eza-.html>

2.6. Působení sester boromejek v českém vězeňství

Lidé se budou cítit dobře v naší blízkosti, když z nás bude vyzařovat náš Pán, který se nám dává jako pokrm.⁵¹

Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského byla založena ve Francii roku 1652, v roce 1637 přišly první sestry do Prahy a začaly svou činnost v ústavu slepých Na Klárově. Později zakoupily dva malé domky pod strahovskou zahradou, které daly základ nemocnici a mateřskému domu s kostelem sv. Karla Boromejského. Dalším jejich dílem byl klášterní dům v Řepích, který od roku 1860 sloužil k výchově a vzdělávání opuštěných dětí a sirotků.

Státní orgány habsburské říše, které v té době řešily reformu vězeňského systému, přizvaly boromejky, aby využily svých zkušeností ze sociální a výchovné činnosti také v této oblasti. V roce 1854 proto sestry převzaly správu ženské trestnice, donucovací pracovny a vychovatelny pro mladistvé v Praze na Hradčanech; po zrušení sirotčince v Řepích nabídly tento dům ke zřízení ženské trestnice a v roce 1865 tam přemístily 300 vězeňkyň z Hradčan. Střežení věznice zajišťovali dozorcí a dozorkyně podřízené věznicí Pankrác, veškerá další činnost – organizační, výchovná, vzdělávací, pracovní, náboženská – byla v rukou boromejek. Duchovní péči poskytoval odsouzeným ženám katolický kněz – duchovní správce kláštera, ale působil tam také evangelický duchovní.

Státní orgány měly jistotu, že výchovné působení boromejek má vysokou úroveň, proto zůstal tento stav zachován jak v nové Československé republice, tak i v německém protektorátu. Až komunistický režim v roce 1948 řepskou věznicí zrušil, sestry vyhnal a jejich dům zestátnil.⁵² Je smutným paradoxem, že v padesátých letech byly tytéž sestry vystaveny tvrdé perzekuci a některé z nich i vězněny. „Mezi uvězněnými byla i generální představená Bohumila Langrová a sestra Vojtěcha Hasmandová, která v roce 1956 napsala dopis generálnímu tajemníkovi OSN ohledně porušování základních lidských práv ve výkonu trestu odnětí svobody v tehdejším Československu. Dopis však Správa nápravných zařízení zadržela a sestra Vojtěcha byla přísně potrestána.“⁵³

Spolupráce s boromejkami byla znovu navázána po sametové revoluci. Po generální rekonstrukci objektu v Řepích, který byl za komunismu využíván Výzkumným ústavem zemědělské techniky pro garážování zemědělských strojů, zde byl v roce 1996 otevřen Domov sv. Karla Boromejského s unikátním posláním: vedle 120 lůžek pro nemocné vyžadující dlouhodobou péči se v něm nachází také ubytovací kapacita pro 60 odsouzených žen, která organizačně náleží pod Vazební věznicí Praha-Ruzyně. Vězeňkyně se v rámci své pracovní činnosti podílejí také na ošetřování nemocných. Duchovní péči o ně má na starosti kaplan ruzyňské věznice, který dochází do Řep jednou za týden. Domov se tedy stal funkčním životním a pracovním prostorem pro zcela odlišné sociální skupiny: nemocné, řeholní sestry, civilní pracovníky, odsouzené ženy a vězeňský personál.

Pro úplnost je třeba dodat, že v 19. století měly boromejky ve své správě po kratší období také dvě významné mužské věznicí – Valdice (1857-1868) a Mírov (1859-1870).⁵⁴ V té době s nimi spojil svůj osud legendární český zločinec Václav Babinský, který si ve Valdicích odpykával zbytek svého dvacetiletého trestu. Když byl v roce 1861 propuštěn, prohlásil: „Já už jsem jen starý kající se kmet. Uznávám nyní, že můj trest byl spravedlivý, přestože mě připravil o nejlepší léta mého života. Po takovém životě, který jsem prožil, se nemohu přece vrátit do společnosti lidské. Nemohl bych již lidem bez zahanbení pohlédnout do tváře.“ Požádal proto, aby mohl zůstat ve službách věznice.

⁵¹ Matka Vojtěcha Hasmandová, in: HASMANDOVÁ, Vojtěcha. *Nověna se služebnicí Boží Matkou Vojtěchou Hasmandovou z Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského (SCB)*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. 35 s., [1] s. obr. příl. ISBN 978-80-7195-305-0, s. 25.

⁵² Podrobnosti k tomuto nezákonnému aktu srov. článek *Nejen o majetku, ale i svobodě církve*, in: *České vězeňství* 2/1993, s. 21-22.

⁵³ *Letní výstava o spolupráci VS ČR s řádem sester boromejek*, in: *České vězeňství*, 2/2015, s. 4.

⁵⁴ Informace v této kapitole jsou převzaty z článku KÝR, Aleš, KAFKOVÁ, Alena. *Působení boromejek u odsouzených žen v Řepích 1865–2015*, *Historická penologie* 1/2015, s. 40-51.

Boromejky ho převedly do Řep, kde byl zaměstnán jako zahradník, choval se vzorně a byl velmi zbožný. Zemřel v roce 1879 a je pohřben na hřbitově řepského kláštera.⁵⁵ Babinského zde zmiňujeme proto, že je jedním z mála historicky doložených příkladů zločince, který prošel procesem skutečné konverze na rovině duchovní i morální.

2.7. Období komunistického režimu

Pokřizování, sepnutí rukou, modlitba a jakýkoliv náboženský projev je uváděl do stavu zuřivosti. Patrně si byli vědomi, že v náboženství má vězeň oporu proti jejich praktikám a že modlitba jako myšlení vůbec je věc ryze niterná, kterou nelze hrubými prostředky, jako jsou zdi, mřížve, zámky, klíče nijak zasáhnout. Nikdo mě nemůže donutit, abych si myslel něco jiného, než si myslím. Duch je svou podstatou svoboden.⁵⁶

Od 19. století až do roku 1950 měli odpovědnost za odborné zacházení s vězňnými osobami učitelé, lékaři a duchovní.⁵⁷ V rámci reorganizace vězeňství po nástupu komunistického režimu byli učitelé a duchovní z řad odborného personálu věznic odstraněni a nahradili je „osvětoví pracovníci“, jejichž úkolem bylo organizovat a provádět „politickou, odbornou a tělesnou výchovu vězňů“⁵⁸. Zatímco úroveň výchovné, vzdělávací a nově také psychologické činnosti se od uvolnění koncem šedesátých let zlepšovala, duchovenská služba byla v českých věznicích zcela zrušena až do roku 1989.

Po celé toto období se ovšem československý stát formálně hlásil k základním lidským právům, jak je vyjádřila *Všeobecná deklarace lidských práv* z roku 1948 a později *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech*, který pro ČSSR vstoupil v platnost 23. března 1976. Mezi tato práva patří také právo na náboženskou svobodu, kterého není zbavena ani osoba ve výkonu vazby nebo trestu. *Dokument Charty 77 č. 16* ze dne 22. května 1978 proto poukázal na protiprávní situaci v českém vězeňství:

*Je-li ve společnosti porušována ústavně zaručená svoboda projevu a svoboda náboženského vyznání, tím spíše jsou pak tyto svobody porušovány ve vězeních. Náboženské obřady nejsou povoleny. V objektech věznic a nápravně výchovných ústavů byly zrušeny kostely a kaple. Zásadně není povoleno vlastnit Bibli. Duchovní nemají přístup do věznic a ústavů. Správy ústavů neumožňují dokonce ani náboženské úkony (modlitby, pústy, kázání, teologické rozpravy), které by odsouzení mohli pořádat sami. Pokud je pořádají, činí tak tajně, protože se obávají kázeňských trestů.*⁵⁹

To ovšem neznamená, že by z věznic zcela vymizel náboženský život. Právě naopak, zejména v prvních letech komunistické perzekuce se tam projevoval možná víc než kdykoliv předtím, neboť se do vězení dostalo na základě vykonstruovaných procesů mnoho duchovních i laiků různých církví a náboženských společností. Ti většinou nepodlehli snahám o ideologickou převýchovu, ale naopak se vzájemně utvrzovali ve své víře a často se také stávali duchovními průvodci dalších odsouzených. Podle kvalifikovaných odhadů bylo u nás v letech 1948-1989 vězněno nejméně 910 katolických duchovních (450 diecézních kněží, 358 řeholníků a 102 řeholnice), 246 členů Náboženské společnosti svědkové Jehovovi (většinou za odmítnutí vojenské povinnosti), 12 farářů Církve československé

⁵⁵ [⁵⁶ Svědectví katolického kněze a teologa Dominika Pecky, vězněného třikrát mezi léty 1953-1960; in: PECKA, Dominik a VAŠKO, Václav, ed. *Starý profesor vzpomíná: vlastní životopis*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996. 311 s. Memoria; sv. 2. ISBN 80-7113-183-0, s. 224.](https://www.idnes.cz/kultura/literatura/jak-to-doopravdy-bylo-s-babinskym-starym-lotrem-mexickym.A090306_162648_literatura_ob; srov. VOTRUBA, Adam. Václav Babinský: život loupežníka a loupežnická legenda. 1. vyd. Praha: Libri, 2009. 157 s. ISBN 978-80-7277-392-3.</p></div><div data-bbox=)

⁵⁷ HLADÍKOVÁ, Alice. *Pedagogové a psychologové v československých věznicích*. Historická penologie 1/2017, s. 19.

⁵⁸ Tamtéž, s. 22.

⁵⁹ <http://www.csds.cz/cs/g6/3606-DS.html>

husitské a několik duchovních z různých evangelických církví.⁶⁰ Kromě toho byly také tisíce řeholníků a řeholnic v průběhu 50. let nezákonně internovány. O mnoha dalších věřících, kteří byli odsouzeni buď v rámci politických monstrprocesů, nebo ze zástupných důvodů, přičemž hlavním důvodem byla jejich příslušnost k církvi, nemáme přesnější informace.

Jedním z katolických laiků, jehož vězeňský život je dobře zmapován, byl básník Jan Zahradníček, odsouzený roku 1952 po více než roční vazbě ke 13 letům odnětí svobody (propuštěn byl roku 1960). Spolu s dalšími čtrnácti spisovateli nebo lidmi spojenými s redaktorskou či nakladatelskou činností se měl podílet na protistátním spiknutí za pomoci zahraniční reakce a Vatikánu.⁶¹ Způsob, jakým spontánně podporoval své spoluvězně v tíživé situaci, popisuje jeden z nich:

Protože se proslechlo, že Zahradníček je básník, donutili ho, aby vylezl na stůl a recitoval. Malý hrbatý Zahradníček recitoval z paměti své verše asi 2-3 hodiny. Těžké verše, ale kdykoli chtěl přestat, volali všichni: Ještě, ještě! Byli okouzleni poezií, kterou možná v životě slyšeli poprvé, zcela zaujatí, poslouchali bez dechu, zapomněli na prostředí, na okolnosti, v nichž jsou a které, přísámůh, nebyly radostné.⁶²

Katoličtí duchovní – kněží, řeholníci a řeholnice, zvyklí na život v celibátu – byli lépe vybaveni pro vězeňské podmínky než ostatní vězni: nenesli odpovědnost za svou nejbližší rodinu; prožívali niterný vztah k Bohu, který jim poskytoval duchovní zakotvení i v izolovanosti od světa; byli si plně vědomi svého poslání, které neztrácelo význam ani ve vězení. Proto se velmi brzy stávali oporou a záchranným bodem pro své spoluvězně, kteří prožívali psychická traumata a hledali sílu k jejich překonání. Docházelo i ke konverzím a tajným křtům. Vedení věznic na základě těchto zkušeností začalo přibližně od roku 1955 umísťovat duchovní odděleně od ostatních a vytvářet samostatná kněžská oddělení; největší byla ve věznicích Mírov, Leopoldov (na Slovensku), Valdice a v jáchymovských pracovních táborech. To vedlo na jedné straně k omezení kontaktu kněží a řeholníků s ostatními vězni, na druhé straně k intenzivnímu komunitnímu životu a vzájemné podpoře mezi duchovními.⁶³ Na těchto oddílech tajně probíhaly společné modlitby, bohoslužby, kázání a teologické přednášky, slavily se náboženské svátky, udělovaly se svátosti.⁶⁴

Duchovní se však i přesto dostávali do kontaktu s ostatními vězni, nejčastěji při společné práci. Tam byli vnímáni jako vzory v přístupu k povinnostem a ve snášení těžkostí vězeňského života. Často také přijímali roli neexistujících vězeňských kaplanů: spoluvězni se jim svěřovali se svými problémy, žádali je o zpověď, přijímali od nich duchovní podporu. A nebyli to jen věřící, často šlo o pachatele běžných trestných činů nebo o odsouzené komunisty – oběti stranických čistek. Zajímavé svědectví o tom podává Jiří Veselý, tehdy dvacetiletý adventistický student, později kazatel a jeden z členů vedení církve:

Bylo zajímavé, že já jsem byl oproti nim prostě ucho. A oni mi vyprávěli ty své životní příběhy a chtěli, co já na to řeknu. Ale mně to došlo: oni nechtěli, co já na to řeknu, ale co by asi na to řekl Pán Bůh. Jak by on hodnotil ten jejich život. A tak mi vyprávěli ty své příběhy. A já jsem jim zase říkal, co jsem si pamatoval z Bible. A to byl pro ně jakoby balzám, opravdu povzbuzení.⁶⁵

⁶⁰ SYNEK, Jan. *Svobodní v nesvobodě: náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013. 254 s. Moderní dějiny. ISBN 978-80-7429-333-7, s. 22, 38, 31.

⁶¹ ZAHRADNÍČEK, Jan. *Mezi nás prostřena noc: dopisy z vězení ženě Marii*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. 333 s., xxxii s. obr. příl. ISBN 978-80-7325-172-7, s. 264-265.

⁶² Ladislav Jehlička, in: ZAHRADNÍČEK, s. 325.

⁶³ SYNEK, s. 59-62.

⁶⁴ SYNEK, s. 116-147.

⁶⁵ SYNEK, s. 174.

V době normalizace (70. a 80. léta 20. století) už bylo vězněno mnohem méně duchovních, i ti ovšem dále plnili své poslání: denně se modlili, své spoluvězně uklidňovali a posilovali v náročných situacích, a zejména politickými vězni byli vnímáni jako důvěryhodní a morálně silní lidé.

Katolický kněz Jaroslav Studený, který byl vězněn v letech 1972-1975 za šíření náboženské literatury, popisuje své vztahy s několika spoluvězni, jimž poskytoval duchovní službu. Jedním z nich byl Petr, evangelík, který ve vězení pochopil, že by měl položit větší důraz na náboženskou výchovu svých dětí:

Bylo to zvláštní uvědomění si ceny náboženství pro výchovu. Dosti hluboko prožil poznání, že všechno ostatní je pro výchovu dětí nedostačující a bez trvalé ceny. Vězení donutí k rozjímání každého, i toho, kdo neměl doma čas na rozjímání a kdo nezná ani smysl tohoto slova. Jednou jsme si vyprávěli o událostech z evangelia. Debata se protáhla do noci. Ostatní už zhluboka oddechovali, Petr, jenž spával nade mnou, přisedl si na stoličku k mému lůžku. Jak nám přicházely nápady, rozebírali jsme příběhy Starého i Nového zákona a zamýšleli jsme se nad tím, jaké z nich plyne poučení.⁶⁶

Na závěr epizoda z doby věznění Václava Havla, který se na plzeňských Borech seznámil s katolickým knězem Františkem Liznou. Pozval si ho jako jednoho ze tří poradců, s nimiž chtěl konzultovat podání své žádosti o milost. Lizna mu řekl: „Hrozně bych byl rád, kdybys šel domů... Tys mě ale požádal, abych ti řekl svůj názor. Tak ti říkám: nedělej to, ty nemusíš žádat o milost, vždyť jsi dělal jen dobré věci pro národ. Oni tě musí pustit sami. Když je požádáš o milost, bude to vypadat, jako bys něco provedl.“ Havel pak skutečně žádost o milost nepodal.⁶⁷ A František Lizna patřil mezi první duchovní, kteří po sametové revoluci začali navštěvovat vězňice.

2.8. Rozvoj po sametové revoluci

Já osobně věřím, že naše práce prospívala nikoli proto, že to někdo jenom dělal, ale protože tomu Někdo žehnal. A tam směřuje můj podstatný dík.⁶⁸

Úsilí o obnovení duchovní služby v českém vězeňství vycházelo od počátku roku 1990 ze dvou stran: z politického vedení státu, které si uvědomovalo, že i vězňům musí být garantováno právo na náboženskou svobodu, a z křesťanských církví, které považují službu vězňům za důležitou součást svého pastoračního poslání.

V rámci legislativní smršťe v prvních měsících svobodného režimu bylo v červenci roku 1990 zákonem stanoveno právo církví a zájmových sdružení vstupovat do věznic. Měly tam vykonávat činnosti vedoucí k resocializaci odsouzených a k jejich bezproblémovému návratu do společnosti: „(1) Na nápravě odsouzených se zúčastňují i církevní organizace a zájmová sdružení občanů, působící v souladu s obecně závaznými právními předpisy a mající vztah k odsouzenému, zejména tím, že jejich pověření zástupci mohou po dobu výkonu trestu udržovat s odsouzenými osobní styk, zajímat se o jejich chování ve výkonu trestu a pomáhat při vytváření příznivých podmínek pro jejich budoucí život. Na požádání je správa ústavu informuje o stavu a o chování odsouzeného. (2) Nápravně výchovné ústavy umožňují konat v době pracovního klidu společné náboženské obřady odsouzených. Účast na náboženských obřadech je dobrovolná.“⁶⁹

Pro vězeňský systém to byl nový a náročný úkol, neboť znamenal zásadní změnu perspektivy: lidé, kteří byli donedávna považováni za nepřátele společnosti a do věznic přicházeli spíše v pozici odsouzených, měli být najednou vnímáni jako spolupracovníci a partneři vězeňského personálu. Ten

⁶⁶ STUDENÝ, Jaroslav. *Já, odsouzený číslo 11783: (Dopisy z vězení r. 1972-1975)*. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 1992. 413 s., s. 256-257.

⁶⁷ SYNEK, s. 176-177.

⁶⁸ PIVOŇKA, Bohdan. *Duchovní služba v postkomunistickém vězení, aneb, Ohlédnutí za dvacetiletím Vězeňské duchovenské péče*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2018. 271 stran. ISBN 978-80-88084-16-7, s. 225.

⁶⁹ Zákon č. 179/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, § 48.

se přitom v naprosté většině nezměnil. Nepřekvapuje proto, že duchovní byli zpočátku vnímáni vězeňskými pracovníky s velkou mírou nepochopení, nedůvěry, někdy až despektu a pohrdání.

Církve vstupovaly do nové politické reality s hektickým nasazením. Šlo jim o to, aby co nejdříve obnovily všechny oblasti aktivit, ve kterých se tradičně uplatňovaly – vedle charity, školství či zdravotnictví sem patřila také duchovní služba v armádě a ve věznicích. K prvním jednáním mezi představiteli církví (zvláště římskokatolické a zvláště církví zastoupených v Ekumenické radě církví) a správou Sboru nápravné výchovy (SNV) došlo začátkem roku 1990. Zároveň se spontánně hlásili zájemci z řad duchovních, kteří chtěli docházet do věznic. Ti dostávali pověření od svých církví a ředitelé věznic jim pak umožňovali vstup do jednotlivých zařízení spojený s možností osobních pastoračních rozhovorů i skupinových bohoslužeb. Za katolickou stranu byl před státními institucemi odpovědný MUDr. Jiří Slabý, psycholog a kněz z farnosti Nejsvětějšího Srdce Páně v Praze, za nekatolickou skupinu Bohdan Pivoňka, farář Il. žižkovského sboru Českobratrské církve evangelické.⁷⁰

Seznam dobrovolníků, který byl předložen 19. května 1990 správě SNV, obsahoval asi 150 jmen. Naprostou většinu z nich tvořily příslušníci protestantských církví, katolíků bylo jen asi 25.⁷¹ To byl velký nepoměr, uvážíme-li, že ze všech věřících se tehdy (podobně jako dnes) hlásila naprostá většina k církvi katolické. Postupně ovšem došlo k vyrovnání a dnes tvoří katolíci zhruba polovinu vězeňských kaplanů i dobrovolníků.

1. ledna 1993 byla založena Vězeňská služba České republiky, která převzala úkoly dřívějšího Sboru nápravné výchovy. Zároveň se hledal nový model fungování vězeňské duchovní služby – zejména bylo nutné ji zakotvit v organizačním systému. To se uskutečnilo 1. června 1993, kdy se stal Bohdan Pivoňka na částečný úvazek zaměstnancem Generálního ředitelství VSČR. Jeho úkolem bylo koordinovat činnost vězeňských duchovních a zároveň provádět osvětovou práci mezi ostatními vězeňskými pracovníky.⁷²

Dalším krokem bylo převedení některých dosavadních dobrovolníků do pozice profesionálů – zaměstnanců VSČR, ke kterému došlo o pět let později. V roce 1998 byl založen tzv. *referát duchovní služby* při Odboru výkonu vazby a trestu na Generálním ředitelství VSČR. První vězeňští kaplani nesli označení *referent duchovní služby* a byli zaměstnanci GŘ, jejich přímým nadřízeným byl vedoucí referátu. Ve věznicích, v níž svou službu vykonávali, tedy měli zcela nezávislou pozici.⁷³ To bylo změněno Nařízením GŘ č. 27/2001, jímž se pro duchovní – zaměstnance VSČR zavádí název *kaplan* a zároveň se jejich pracovní pozice převádí z GŘ na věznici, ve které vykonávají svou službu. Až do konce roku 2020 byli zařazeni pod vedení věznic, jejich přímým nadřízeným byl 1. zástupce ředitele věznice. Nyní jsou, stejně jako další odborní zaměstnanci, součástí Oddělení výkonu vazby a trestu. Koordinátor v rámci GŘ VSČR nese titul *hlavní kaplan* a po různých změnách je od roku 2017 začleněn pod Odbor výkonu vazby a trestu.

Hlavním kaplanem VSČR byl až do roku 2010 Bohdan Pivoňka (ČCE), jeho zástupcem Otto Broch (jáhen římskokatolické církve). Odpovídalo to nepsané zásadě konfesní vyváženosti: hlavní kaplan evangelík by měl mít jako zástupce katolíka a naopak. Podobně by se zástupci různých konfesí měli střídát ve funkci hlavního kaplana. V roce 2010 tak byla jmenována hlavní kaplankou katolička Květoslava Jakubalová pracující ve věznici Rýnovice, jejím zástupcem se stal Martin Škoda (CB) z věznice Stráž pod Ralskem. V následujícím pětiletém období působil jako hlavní kaplan Pavel Kočnar (ČCE, věznice Vinařice), jeho zástupcem byl Miloš František Převrtil (kněz římskokatolické církve, věznice Praha-Pankrác). Od roku 2020 je hlavním kaplanem opět katolík – jáhen Otto Broch z Olomouce, jeho zástupcem se stal Pavel Zvolánek z církve Adventistů sedmého dne.

⁷⁰ PIVOŇKA, s. 15 - 18.

⁷¹ PIVOŇKA, s. 20 - 25.

⁷² PIVOŇKA, s. 36.

⁷³ Srov. PIVOŇKA, s. 58-62.

2.9. Vězeňská duchovenská péče

Vedení milosrdenstvím sloužíme vězňům jako lidem obzvláště potřebným. Stojíme vedle nich jako stejní viníci před Bohem, kteří vědí o skutečnosti Božího odpuštění. V této víře je vedeme k uznání vlastní viny, jejich břemeno jim pomáháme nést a přinášíme zvěst Boží milosti a možnosti nového začátku.⁷⁴

V prvních letech po sametové revoluci sloužili všichni vězeňství duchovní (s výjimkou koordinátora zaměstnaného od roku 1993 na Generálním ředitelství VSČR) jako dobrovolníci. Pro jednání se státními i církevními orgány však bylo třeba, aby měli také institucionální zázemí. Proto vzniklo na podzim 1994 občanské sdružení Vězeňská duchovenská péče. Od počátku bylo postaveno na ekumenickém principu: nemělo sloužit zájmům kterékoliv církve, ale mělo reprezentovat společné poslání všech křesťanů. Úzce v něm tedy spolupracovali zástupci ČBK a ERC, prvním předsedou byl zvolen Bohdan Pivoňka (ČCE).⁷⁵

VDP se brzy etablovala jak ve vězeňském prostředí, tak v církvích díky svým bohatým aktivitám – trvalou tradicí se staly nástupní kurzy pro nové dobrovolníky, semináře ve věznicích (každý rok některá věznice pozve členy na exkurzi a sdílí s nimi společná témata) a mezioborové semináře, které se konají každoročně v květnu v Akademii VSČR ve Stráži pod Ralskem a na něž jsou zváni také vězeňští pracovníci jiných profesí.

V preambuli svých Stanov VDP výstižnými slovy prezentuje, jak chápe své poslání: „Evangelium Ježíše Krista vybízí a vede křesťany k službě všem lidem, kteří jsou v jakékoli nouzi. K nim patří i vězňové, i když nesou sami odpovědnost za porušení zákonů. Vedení milosrdenstvím sloužíme jim jako lidem obzvláště potřebným. Stojíme vedle nich jako stejní viníci před Bohem, kteří vědí o skutečnosti Božího odpuštění. V této víře je vedeme k uznání vlastní viny, jejich břemeno jim pomáháme nést a přinášíme zvěst Boží milosti a možnosti nového začátku.“

VDP měla podle první Dohody o duchovní službě mezi VSČR, ERC a ČBK z roku 1994 privilegované postavení: jednak získala nárok na bezplatné užívání kanceláře na GŘ (to platí dodnes), jednak garantovala kvalitu duchovních, kteří vcházeli do věznic – bez jejího doporučení se nikdo nemohl stát vězeňským kaplanem (to bylo zrušeno novou verzí Dohody z roku 2013). Od zavedení pracovní pozice kaplana se některé pravomoci VDP postupně přesunuly na církev – ty dávají duchovním pověření ke službě a zároveň garantují jejich duchovní a církevní zakotvení. V roce 2013 pak byla založena Rada pro duchovní službu ve věznicích a ústavech, která převzala jednak koncepční úkoly, jednak rozhodování o hlavním kaplanovi a jeho zástupci, a také garanci odborné kvalifikace každého nastupujícího kaplana. Občanské sdružení VDP, které se stalo podle nového občanského zákoníku zapsaným spolkem, se tak zaměřuje na koordinační a vzdělavatelskou službu pro dobrovolníky, nabídku Biblí a další literatury do věznic, organizaci kulturních a propagačních akcí apod.

⁷⁴ Stanovy VDP, Preambule.

⁷⁵ Srov. PIVOŇKA, s. 46-48.

3. Legislativní a organizační stav

Miluj Hospodina, Boha svého, celým svým srdcem, celou svou duší a celou svou myslí. To je největší a první přikázání. Druhé je mu podobné: Miluj svého bližního jako sám sebe. Na těch dvou přikázáních spočívá celý Zákon i Proroci. (Mt 22, 37-40)

Vězeňská služba je hierarchicky organizovaná státní instituce s vojenskými prvky, podřízená Ministerstvu spravedlnosti ČR. Proto v ní musí být každá vykonávaná činnost a pozice každého pracovníka pevně ukotvena legislativou a vnitřními předpisy. To se týká i duchovní služby, která se realizuje na smluvním základě: spolupráce státu a církvi je ošetřena Dohodou mezi VSČR na jedné straně a Ekumenickou radou církví (ERC) spolu s Českou biskupskou konferencí (ČBK) na straně druhé. Ustanovení Dohody pak uvádí do praxe a činí závazným pro všechny zaměstnance Nařízení generálního ředitele VSČR.

K vysvětlení tohoto poněkud komplikovaného systému poslouží následující odstavce.

3.1. Legislativa

Pokud nastolíš život, budu ješ rád, ale když nastolíš rád, nastolíš smrt. Řád pro řád je karikatura života.⁷⁶

Hlavní normou konfesního práva⁷⁷ ČR je Zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech. Je založen na respektování svobody náboženského vyznání a vnitřní autonomie církví a na důsledném uplatňování konfesní neutrality státu vůči církvím. Stát jím tedy garantuje individuální a kolektivní náboženská práva, která vycházejí z mezinárodních lidskoprávních dokumentů a u nás jsou formulována v Listině základních práv a svobod ČR⁷⁸. Zákon upravuje registraci církví a náboženských společností⁷⁹, příp. jejich svazů, zavádí pravidla pro evidenci orgánů církví a jimi zřizovaných institucí jako právnických osob, konkretizuje práva a povinnosti registrovaných církví a zavádí institut tzv. zvláštních práv, jimiž získávají některé církve specifické postavení, které je odlišuje od ostatních neziskových společností.

Institut zvláštních práv je hlavním nástrojem, jímž je uskutečňována kooperace sekulárního státu s církvemi. Mohou je získat pouze církve, které jsou v ČR registrovány více než 10 let a hlásí se k nim alespoň jedno promile obyvatel. Patří sem právo vyučovat náboženství na státních školách, zřizovat církevní školy, uzavírat církevní sňatky platné i před státem nebo zachovávat povinnost mlčenlivosti duchovními v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství.⁸⁰ Jedním ze zvláštních práv je také možnost „pověřit osoby vykonávající duchovenskou činnost k výkonu duchovenské služby v ozbrojených silách České republiky, v místech, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, zabezpečovací detence, ochranné léčení a ochranná výchova.“⁸¹

⁷⁶ SAINT-EXUPÉRY, Antoine de. *Citadela*. 1. vyd. ve Vyšehradu. Praha: Vyšehrad, 1975. 321, [3] s., s. 130.

⁷⁷ Konfesní právo je soubor právních norem, které upravují vztahy mezi státem a církvemi nebo náboženskými společnostmi.

⁷⁸ „Článek 15, odst. 1: Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání.

Článek 16, odst. 1: Každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu. Odst. 2: Církve a náboženské společnosti spravují své záležitosti, zejména ustavují své orgány, ustanovují své duchovní a zřizují řeholní a jiné církevní instituce nezávisle na státních orgánech.“

⁷⁹ Pojem „církev“ je běžný v křesťanském prostředí, v jiných náboženských tradicích se však nepoužívá. Proto přejala česká legislativa výraz „náboženské společnosti“, který je běžný ve středoevropské právní tradici (srov. např. německé *Religionsgesellschaften*).

⁸⁰ Srov. Zákon č. 3/2002, § 7, odst. 1acde.

⁸¹ Zákon č. 3/2002 Sb., § 7, odst. 1b.

Toto právo je konkretizováno v dalších právních ustanoveních. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. podrobně stanoví, jakým způsobem mohou církve ve věznicích vykonávat své poslání (obdobná ustanovení obsahuje také zákon o výkonu vazby č. 293/1993 Sb.). Jde zejména o

- konání bohoslužeb a dalších náboženských obřadů
- individuální rozhovory, pastorační návštěvy a náboženské úkony
- vedení studijních hodin k výkladu náboženských textů
- zajišťování duchovní a náboženské literatury a zpěvníků
- pořádání přednášek a besed, zejména s etickou tematikou
- pořádání koncertů hudebních skupin a jednotlivců
- přípravu odsouzených k jejich propuštění.

Odsouzený nesmí být k účasti na bohoslužbách nebo k rozhovoru s duchovními nucen, jeho žádosti o takovou aktivitu je však věznice povinna vyhovět.⁸² Věznice je také povinna zabezpečit vhodné prostory a podmínky pro bohoslužby a poskytování individuální duchovní služby.⁸³

V souvislosti s duchovní péčí ve vězeňství a obecněji s naším soudním systémem je třeba se zastavit u respektu českých právních norem k tradici zpovědního tajemství, jak je chápáno zejména katolickou církví. Kněz (resp. v evangelických církvích kdokoli, kdo vystupuje v roli zpovědníka), který přijímá kající vyznání, je z církevního hlediska striktně vázán zpovědním tajemstvím, což znamená, že nesmí nikdy a nikomu prozradit, z čeho se mu konkrétní člověk zpovídal. Toto tajemství respektuje i náš právní řád: zákon o církvích mezi zvláštními právy stanovuje také právo „zachovávat povinnost mlčenlivosti duchovními v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství, je-li tato povinnost tradiční součástí učení církve a náboženské společnosti nejméně 50 let; tím není dotčena povinnost překazit trestný čin uložená zvláštním zákonem.“⁸⁴ Podmínka 50leté tradice, která se pro toto jediné zvláštní právo stanovuje navíc oproti ostatním, svědčí o obavě zákonodárce z případného zneužití.

Konkrétně se respekt ke zpovědnímu tajemství projevuje ve dvou právních ustanoveních. Trestní zákoník výslovně zbavuje kněze zákonné povinnosti oznámit závažný trestní čin, o němž se dověděl v rámci zpovědi: „Oznamovací povinnost nemá také duchovní registrované církve a náboženské společnosti s oprávněním k výkonu zvláštních práv, dozví-li se o spáchání trestného činu v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo v souvislosti s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství.“⁸⁵ Trestní řád zase zbavuje povinnosti svědčit o trestném činu toho, kdo by svou výpovědí porušil státem uloženou nebo uznanou povinnost mlčenlivosti⁸⁶ - zpovědní tajemství sice není uloženo státem, je však státem uznáno, proto spadá pod toto ustanovení.⁸⁷ Zároveň však zákon nezabavuje duchovní povinnosti překazit trestný čin, pokud o jeho přípravě ví předem, a to třeba i ze zpovědi.

Každý nový duchovenský pracovník ve věznici podepisuje souhlas s Poučením, které obsahuje také tuto větu: „Pracovník duchovní služby zachovává ve smyslu příslušných církevních konvencí tzv. zpovědní tajemství; jsou-li však obsahem takových sdělení skutečnosti ohrožující lidské zdraví nebo život, případně směřující k spáchání závažné trestné činnosti, je povinen podniknout všechny potřebné kroky k odvrácení hrozícího nebezpečí.“

⁸² Srov. Zákon č. 169/1999 Sb., *Zákon o výkonu trestu odnětí svobody*, § 20; Zákon č. 293/1993 Sb., *Zákon o výkonu vazby*, § 15.

⁸³ Srov. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává *Řád výkonu trestu odnětí svobody*, § 72.

⁸⁴ Zákon č. 3/2002, § 7, odst. 1e.

⁸⁵ Zákon č. 40/2009 Sb., *Trestní zákoník*, § 368, odst. 3.

⁸⁶ Zákon č. 141/1961 Sb., *Trestní řád*, § 99, odst. 2.

⁸⁷ FRYŠTÁK, Marek a kol. *Trestní právo procesní*. Vyd. 2., přeprac. Ostrava: Key Publishing, 2009. 265 s. Právo. ISBN 978-80-7418-041-5, s. 80.

3.2. Dohoda o duchovní službě a Nařízení generálního ředitele

Jestliže zákonodárce stanoví, že stát bude napomáhat činnosti náboženských subjektů, jedná se o jeho vlastní rozhodnutí a pouze stát je proto také způsobilý stanovit podmínky, které musí tyto subjekty splnit, aby jim vznikl nárok na součinnost státu. Ústavní maximou při stanovování těchto podmínek je vyloučení svévolné diskriminace.⁸⁸

Vztahy mezi subjekty, které se podílejí na duchovní službě ve věznicích, jsou vymezeny smluvně, a to Dohodou o duchovní službě z roku 2013. Jednu stranu Dohody tvoří Vězeňská služba ČR, druhou stranu tvoří společně Česká biskupská konference jakožto vrcholný orgán církve katolické, a Ekumenická rada církví, která reprezentuje 11 církví nekatolických. Práva z této Dohody se přiměřeně vztahují také na Federaci židovských obcí, která je pozorovatelem ERC. Dohoda stanovuje následující podmínky pro vzájemnou spolupráci stran:

- Duchovní službu ve věznicích vykonávají pouze bezúhonné osoby, které byly k této službě pověřeny odpovědným orgánem některé ze zúčastněných církví.
- Pro řešení významných a koncepčních otázek se zřizuje Rada pro duchovní službu ve věznicích a ústavech, jejímiž členy jsou: dva zástupci ČBK, dva zástupci ERC, dva zástupci VSČR, zástupce VDP a s poradním hlasem hlavní kaplan, pokud není nominován Vězeňskou službou jako jeden z jejích zástupců.
- Rada navrhuje generálnímu řediteli kandidáty na funkci hlavního kaplana a jeho zástupce; jejich funkční období je 5 let.
- Funkci kaplana ve věznici vykonává církví pověřená osoba, podle zákona způsobilá k výkonu duchovní činnosti, kterou navrhl hlavní kaplan na základě souhlasu členů Rady, zastupujících ČBK a ERC; předpokladem pro přijetí do pracovního poměru je předchozí působení na pozici dobrovolného duchovního, před přijetím do pracovního poměru se k navržené osobě vyjadřuje ředitel příslušné věznice.
- Vězeňská duchovenská péče, z.s., je nadkonfesijním sdružením osob pověřených církvemi k duchovní službě ve věznicích, jejímž úkolem je zejména koordinovat výkon služby dobrovolných duchovních ve spolupráci s kaplany a s vězeňským personálem; VDP ve spolupráci s hlavním kaplanem doporučuje ředitelům věznic vyslovení souhlasu s působením pověřených osob.
- Osoby pověřené k poskytování dobrovolné duchovní služby docházejí do příslušné věznice alespoň dvakrát měsíčně, mohou požadovat informace o stavu a chování svých klientů, upozorňovat příslušné funkcionáře na nedostatky, které brání řádnému výkonu pastorační činnosti, přinášet do věznice náležitosti nezbytné pro provádění náboženských úkonů.
- Organizační jednotky respektují právo pověřených osob určovat průběh pastoračních setkání (zaměstnanci VSČR do nich mohou zasáhnout jen v případech ohrožujících bezpečnost), právo na duchovní a pastorační činnost bez sluchové kontroly a právo na zachování zpovědního tajemství.

Nařízení generálního ředitele VSČR (NGŘ) č. 54/5017 pak podrobněji vymezuje práva, povinnosti a pracovní náplň kaplanů i hlavního kaplana a jeho zástupce. Hlavní kaplan ve spolupráci se svým zástupcem metodicky řídí jednotlivé kaplany, zaujímá stanoviska k jejich pracovní náplni a rozvržení pracovní doby, žádá o jejich vyslání na služební cesty, podporuje jejich spolupráci s ostatními zaměstnanci, do jednotlivých věznic koná metodické cesty a provádí v nich operativní kontroly. Také organizuje celorepublikové porady kaplanů, stará se o jejich další vzdělávání a o přípravu nových adeptů pro kaplanskou službu z řad dobrovolných duchovních. Dalším jeho významným úkolem je plynulé obsazování kaplanských míst a navyšování velikosti kaplanských úvazků.

Pracovní náplň kaplana ve věznici je v NGŘ oproti zákonnému ustanovení rozšířena o další možnosti: koordinuje duchovní službu všech církví a náboženských společností v dané věznici; může se podílet na přípravě a realizaci tematicky blízkých programů zacházení; spolupracuje s nevládními,

⁸⁸ Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 6/02 ze dne 27. 11. 2002.

charitativními a církevními organizacemi; v odůvodněných případech po předchozím souhlasu přímého nadřízeného může plnit úkoly v pracovní době i mimo objekt věznice; podílí se na vytváření podmínek pro začlenění vězňů do občanského života; může být v pastoračním styku s osobami blízkými vězňů; je oprávněn se pastoračně věnovat zaměstnancům věznice; působí jako poradce ředitele věznice v oblasti etiky, církevní problematiky, nových náboženských směrů a náboženských předmětů.

Významný je zvláště § 13, který upozorňuje na specifika duchovní služby:

Spirituální povaha duchovní služby, rozmanitost církevní příslušnosti a různost pracovních úvazků kaplanů vykazují některé specifické rysy a potřeby, na které je třeba brát zřetel, zejména

- a) respektováním důstojného průběhu náboženského obřadu, do kterého není možné zasahovat s výjimkou závažných bezpečnostních důvodů,*
- b) respektováním práva na zachování mlčenlivosti o skutečnostech zpovědního charakteru,*
- c) v oblasti odborného vzdělávání, které vyžaduje kromě kursů a seminářů poskytovaných Vězeňskou službou také církvemi předepsaná školení, semináře a formativní duchovní cvičení,*
- d) v případě působení kaplanů jako duchovních a církevních pracovníků v rámci pracovního poměru k jinému zaměstnavateli, kterým může být církev, církevní škola, nemocnice apod.*

Přílohou Nařízení je seznam registrovaných církví a náboženských společností se zvláštním právem duchovenské služby ve věznicích s vyznačením jejich vztahu ke smluvním stranám Dohody (ERC, ČBK). Je třeba ještě poukázat na to, že tři z uvedených církví a náboženských společností nejsou členy smluvní strany (Křesťanské sbory, Náboženská společnost českých unitářů a Náboženská společnost Svědkové Jehovovi) a dvě (Církev adventistů sedmého dne, Federace židovských obcí) jsou pouze pozorovateli ERC, přesto se i na ně vztahují podmínky Dohody.

3.3. Postavení kaplana v organizačním systému věznice

Využití multidisciplinárních týmů je nesmírně cenné při dosahování pozitivních výsledků intervencí, zejména ve prospěch klientů v obtížných nebo složitých situacích, jejichž řešení se nachází na pomezí působnosti více resortů či institucí.⁸⁹

Vězeňská služba zaměstnává jednak příslušníky ozbrojených složek (vězeňská stráž, justiční stráž), kteří jsou vůči svému zaměstnavateli ve služebním poměru podle zvláštního zákona⁹⁰, jednak občanské zaměstnance, kteří jsou v pracovním poměru podle zákoníku práce. Kaplan patří mezi občanské zaměstnance, zde se pak řadí do skupiny odborných pracovníků, jejichž hlavním úkolem je působit na vězněné osoby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po propuštění. Dalšími odbornými pracovníky jsou psycholog, speciální pedagog, sociální pracovník, vychovatel, příp. vychovatel – terapeut.

V organizačním systému věznice jsou odborní pracovníci přímo podřízeni vedoucímu oddělení výkonu (vazby a) trestu. Tam je od 1. 1. 2021 zařazen i kaplan. Až do roku 2020 však tvořil výjimku, neboť jeho přímým nadřízeným byl první zástupce ředitele věznice. Hlavním důvodem pro jeho mimořádné zařazení byla skutečnost, že není jen zaměstnancem VSČR, ale také reprezentantem církve, která ho k této službě pověřuje. Při plném respektu ke svým zaměstnaneckým povinnostem je tedy zároveň vázán étosem a pracovními postupy své církve, vůči níž nese také plnou odpovědnost – církev má právo mu při neplnění jejich cílů odejmout své pověření. Tím se jeho postavení odlišuje od ostatních zaměstnanců, kteří jsou odpovědní výhradně svému zaměstnavateli.

Jak už jsme uvedli, s vězněnými osobami pracují dvě skupiny lidí s odlišným posláním. Úkolem členů ozbrojených složek – příslušníků vězeňské a justiční stráže – je zajišťovat bezpečnost celého systému a realizovat dozor nad obviněnými a odsouzenými, aby dodržovali daná pravidla a nemohli ze

⁸⁹ Ministerstvo práce a sociálních věcí, Sešit sociální práce, 3. číslo, 2015, s. 5.

⁹⁰ Zákon č. 361/2003 Sb., Zákon o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů.

systému uniknout. Jejich komunikace s klienty se proto omezuje na nejnужnější technické a organizační záležitosti. Úkolem odborných pracovníků je naopak komunikovat s obviněnými a odsouzenými o jejich osobní situaci, doprovázet je v této náročné životní fázi a dávat jim příležitost k odpovědné sebereflexi, k vyrovnání se se svou vinou a k přípravě na eticky hodnotnější způsob života poté, co opustí vězeňské zařízení. Tento dvojí přístup může být zdrojem vzájemného nepochopení a problémových pracovních vztahů.

Z povahy věci jsou nejbližšími spolupracovníky kaplana ostatní odborní pracovníci. Klienta s psychologickými problémy může kaplan předat do péče psychologovi, ten zase může poslat ke kaplanovi osobu duchovně hledající. V individuální práci s motivovanými vězni se často dobře doplňuje intervence kaplana na spirituální rovině s intervencí vychovatele – terapeuta na psychologické rovině. Přípravu vzdělávacích či kulturních programů kaplan konzultuje se speciálním pedagogem. Ve spolupráci se sociálním pracovníkem může navazovat kontakty s podpůrnými organizacemi mimo věznici, které mají často křesťanské zázemí, a tak připravit lepší podmínky pro ty, kdo odcházejí z výkonu trestu.

I zde ovšem nezřídka dochází k nedorozuměním a spolupráce není vždy snadná. Stává se to zejména v případech, kdy mají odborní pracovníci silné ateistické, případně až protináboženské přesvědčení, a v práci kaplana pak nevidí smysl. Může však dojít i k opačnému extrému, pokud kaplan považuje za jedinou účinnou cestu k nápravě člověka působení Boží, získané skrze víru, a všechny ostatní přístupy vnímá jako bezcenné.

Většina vězeňských kaplanů pracuje na menší úvazky a vedle toho má další závazky ve své církvi. V některých věznicích působí dva až tři kaplani, do většiny věznic docházejí také dobrovolníci; koordinací jejich práce je pověřen jeden z kaplanů. Celkem působí v současné době v našich věznicích 65 kaplanů s 35 úvazky (včetně hlavního kaplana). Na jeden plný úvazek kaplana tedy připadá asi 550 vězňů osob (pro srovnání: na úvazek vězeňského psychologa připadá asi 200 osob).

Početní stav dobrovolníků zůstává dlouhodobě na stejné úrovni – pohybuje se mezi 200 a 230 osobami (z toho 80-90 příslušníků Náboženské společnosti Svědkové Jehovovi), které věnují službě ve věznicích celkem asi 700 hodin měsíčně. Většina z nich (kromě členů NSSJ) se stává členy VDP a prochází jejím nástupním kurzem.

Jak kaplanský sbor, tak skupina dobrovolníků jsou ekumenicky vyvážené: přibližně polovina z nich má pověření od katolické církve, ostatní jsou vysíláni celkem 11 církvemi sdruženými pod ERC.

3.4. Ekumenický charakter duchovní služby

Křesťanské církve v České republice jsou si vědomy daru a závazku jednoty Kristových učedníků, navazují na tradice náboženské svobody, přítomné v českých dějinách, usilují být české společnosti příkladem a svědectvím tolerance a vzájemné úcty.⁹¹

Duchovní služba v českém vězeňství je od počátku koncipována jako ekumenická, nadkonfesijní. To znamená, že jednotlivé křesťanské církve, které se na ní podílejí, neprosazují své vlastní zájmy, ale pracují společně v duchu biblických zásad, které všechny křesťany spojují. Projevuje se to jak v organizačním systému kaplanů i dobrovolníků, tak v jejich způsobu práce.

Pro všechny členy VDP je od roku 2013 závazný Služební kodex ekumenické spolupráce⁹². Jelikož někteří kaplani nejsou členy VDP, byl v roce 2019 připojen k NGŘ č. 54/2017 jako druhá příloha podobně koncipovaný Služební kodex ekumenické spolupráce pro vězeňské kaplany. Ten podrobněji stanovuje zásady, které vyplývají z ekumenického charakteru vězeňské duchovní služby: „Církve a náboženské společnosti působící v zařízeních Vězeňské služby ČR jsou si navzájem rovné, požívají stejných práv a povinností. Respektují vzájemné teologické i pastorační odlišnosti, aniž by si

⁹¹ Stanovy Ekumenické rady církví ČR, čl. 2.

⁹² <https://www.vdpcr.eu/eticky-kodex-vdp>

nárokovaly prosazování vlastních specifik na úkor druhých. O své víře a vlastní tradici svědčí a učí vhodným a nekonfliktním způsobem. Neprosazují vlastní zájmy, ale nabízí službu potřebným v duchu evangelia a ve vzájemné spolupráci.⁹³

Kaplan dále nesmí nikoho nutit ke vstupu do jakékoli církve či k souhlasu s jejím učením, má respektovat a podporovat náboženské kořeny každého klienta a jeho církevní tradici, v případě potřeby spolupracovat se zástupci ostatních církví. Pokud vězněná osoba projeví zájem o křest v konkrétní církvi, má příslušný duchovní jednak konzultovat tuto žádost s duchovními ostatních církví, kteří působí v téže věznici, jednak dbát na dostatečné období katechumenátu; u kratších trestů je vhodné odložit křest až do období po propuštění.

Kodex se zmiňuje i o osobách, které vyznávají jiná než křesťanská náboženství: kaplan respektuje zvláštnosti jejich spirituálního směru v rámci mezináboženského dialogu, a se svolením ředitele věznice může zajistit návštěvu duchovního dotyčné náboženské společnosti. Má si ovšem všimnout také případných projevů náboženského radikalismu – osoby s takovými sklony se snaží usměrnit v duchu tolerance a obecného lidského bratrství, pokud však má důvodné podezření na přípravu nebo spáchání nezákonné činnosti, upozorní na to příslušné orgány VSČR.

3.5. Spolupracující organizace

Podporujeme spolupráci aktérů v oblasti veřejné správy, nevládního sektoru, komerční i akademické sféry s cílem vytvářet funkční partnerství zacílená na zefektivnění systému trestní justice.⁹⁴

Pastorační činnost v českých věznicích je zastřešena zapsaným spolkem Vězeňská duchovenská péče, který sdružuje profesionály i dobrovolníky různých církví, pracující nebo mající zájem pracovat v této oblasti. VDP působí na základě spolupráce a vzájemné tolerance církví a náboženských společností v ekumenickém duchu a udržuje těsné vztahy s ERC a ČBK. Mezi dalšími spolupracujícími organizacemi má tento spolek výsadní postavení, neboť je výslovně zmíněn v Dohodě i v NGR jako partner zúčastněných stran. Jeho úkolem je vytvářet vhodné podmínky a postupy při duchovním a výchovném působení na vězněné osoby, dbát na odbornou úroveň a informovanost svých členů a pořádat pro ně za tím účelem vzdělávací akce, poskytovat Vězeňské službě na její žádost odborná stanoviska při výběru duchovních na pozici kaplanů i při jiných příležitostech. Z těchto důvodů generální ředitel poskytuje předsedovi VDP kancelář v budově GR s příslušným vybavením.⁹⁵

Další organizace, s nimiž vězeňští kaplani a dobrovolníci spolupracují, jsou spíše regionálního charakteru a zaměřují se zejména na postpenitenciární péči. Katolická Charita provozuje v Třebíči terénní program pro osoby vracející se z výkonu trestu, osoby s trestní minulostí a blízké osoby v krizi, který nese název AL PASO Vysočina. Dalším charitním projektem je Komunitní dům Svatý Dismas ve Stráži pod Ralskem, založený roku 2016, který nabízí osobám po výkonu trestu ubytování a pomoc při hledání práce, finančním hospodaření a při řešení dalších problémů. Naopak dlouhou tradici má křesťansky vedený spolek Nová Šance v Ostravě-Koblově, který se péčí o propuštěné vězně věnuje už od roku 1999.

Nelze opomenout také samotné křesťanské církve a jejich základní organizační buňky – sbory, farnosti, církevní obce. Často do nich patří blízcí rodinní příslušníci odsouzených a farář či pastorační společenství má možnost je podpořit v těžkém období, kdy jim chybí otec či manžel. Vězni, kteří během výkonu trestu navázali kontakt s kaplanem, mají zase možnost po propuštění se zapojit do života církevní obce ve svém bydlišti. Podobně neformální charakter má i spolupráce se salesiánskými středisky mládeže, do nichž často docházejí děti, jejichž příbuzní jsou klienty vězeňského systému.

⁹³ Služebný kodex ekumenické spolupráce pro vězeňské kaplany, čl. 1.

⁹⁴ Webové stránky Asociace organizací v oblasti vězeňství, <https://aovv.cz/o-nas/>.

⁹⁵ Srov. NGR 54/2017, § 11.

Od roku 2011 se do pastorační činnosti zapojuje zapsaný spolek Mezinárodní vězeňské společnosti (MVS)⁹⁶. Je součástí největší křesťanské světové dobrovolnické organizace v oblasti vězeňství Prison Fellowship International (PFI), která pracuje ve 127 zemích a jejíž vznik se datuje do roku 1976. MVS se zaměřuje na projekty spojené s výstupem osob z VTOS a jejich následné zařazení do společnosti. Každoročně organizuje projekt Andělský strom, ve kterém dobrovolníci posílají vánoční dárky dětem odsouzených rodičů. MVS mobilizuje křesťanská společenství, aby přijímala propuštěné, a tím pomáhala snižovat riziko recidivy.

Způsob práce MVS vychází ze zahraničních zkušeností (zejména amerických), které podle mnohých zkušených pracovníků v české duchovenské službě nelze do našich podmínek nekriticky aplikovat. I když od počátku deklaruje své zaměření na postpenitenciární péči, realizuje také evangelizační programy uvnitř věznic (v poslední době např. Vězňova cesta). Tím se ovšem dostává do oblasti, která je v rámci platných zákonů a dohod vyhrazena vězeňským kaplanům a dobrovolníkům s pověřením od církve se zvláštními právy. Vztah mezi MVS a duchovními s církevním pověřením proto zůstává – i přes dobrou spolupráci v některých věznicích – nevyjasněný.

Nakonec si zaslouží pozornost nedávno založená Asociace organizací v oblasti vězeňství (AOOV). Jejímí zakládajícími členy jsou Český helsinský výbor, DP WORK, LIGHTHOUSE spolek, Mezinárodní vězeňské společenství, Nová šance, Společnost Podané ruce, Romodrom, RUBIKON Centrum, ŠANCE P.R.O. a VOLONTÉ CZECH. Vězeňská duchovenská péče, z.s. zažádala o status pozorovatele. Cílem asociace je spoluvytváření systému, který úspěšně začleňuje lidi po výkonu trestu zpět do běžného života, zohledňuje potřeby obětí a zvyšuje bezpečnost v celé společnosti.⁹⁷ To jsou jistě i cíle vězeňské duchovní služby, proto bude vhodné využít i této nové platformy k navazování vzájemných kontaktů a vytváření společných projektů.

3.6. Návaznost na světovou církev

Znám nelehkou situaci ve věznicích, a proto trvale vybízím místní církevní společenství, aby konkrétně prokazovala mateřskou přítomnost církve na těchto místech, kde se soustřeďuje bolest i vykoupení.⁹⁸

Specifický zájem o pastorační práci ve věznicích projevuje od počátku svého pontifikátu papež František. Každý rok na Zelený čtvrtek koná bohoslužbu s obřadem mytí nohou v některé z italských věznic. Dává tím najevo, že křesťan by měl posloužit každému, kdo je v nouzi, nehledě na příčiny, které ho do té nouze dovedly. Téměř při každé zahraniční cestě zařazuje do svého programu návštěvu věznice. Přichází tam s pokorou: „Vždycky když vstupuji do vězení, ptám se: Proč oni a ne já? Vždyť i já jsem hříšník!“⁹⁹ Vězňům zdůrazňuje velikost Božího milosrdenství a potenciál ke změně života: „Poznali jste sílu bolesti a hříchu. Nezapomínejte, že máte k dispozici také sílu vzkříšení, sílu božského milosrdenství, která vše obnovuje.“¹⁰⁰ Přitom si velmi dobře uvědomuje, co asi mnozí z nich prožívají: „Ať už se vězeň dopustil čehokoli, přesto jej Bůh má nadále rád. Kdo může vstoupit do jeho svědomí a pochopit, co zakouší? Kdo může chápat onu bolest a výčitku?“¹⁰¹ Povzbuzuje také ty, kteří odsouzené doprovází – vězeňské kaplany a další personál věznic: „Máte důležitý úkol v procesu opětovného začlenění do společnosti. Úkol pozvedat a nikoli zašlapávat, dávat důstojnost a nikoli ponižovat, povzbuzovat a nikoli sužovat. Tento proces si žádá zanechat logiku dobrých a špatných a přejít k logice soustředěné na pomoc člověku.“¹⁰²

⁹⁶ Nad Habrovkou 3, 164 00 Praha 6, www.prisonfellowship.cz.

⁹⁷ http://www.koblov.cz/aktuality_208.html

⁹⁸ List papeže Františka italským vězňům, 24. 6. 2019: <https://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=29598>.

⁹⁹ Promluva papeže k vězňům při návštěvě věznice, Ciudad Juárez, 16. 2. 2016.

¹⁰⁰ Promluva papeže k vězňům při návštěvě věznice, Ciudad Juárez, 16. 2. 2016.

¹⁰¹ Katecheze papeže Františka na gen. audienci, nám. sv. Petra, 9. 11. 2016.

¹⁰² Promluva papeže Františka při návštěvě vězení, Palmasola – Bolívie, 10. 7. 2015.

Papež František však nezůstává jen u povzbudivých slov – zamýšlí se také nad smyslem pobytu ve vězení a dává najevo pochybnosti, zda tento pobyt ve své současné podobě naplňuje svůj cíl: „Někdy by se mohlo zdát, že si vězňice předsevzaly uschopňovat lidi k dalšímu páchání trestných činů, místo aby podporovaly procesy rehabilitace, které umožňují řešit sociální, psychologické a rodinné problémy, které daného člověka dovedly k určitému postoji. Problém bezpečnosti se nevyřeší pouze tím, že budeme plnit vězňice, nýbrž má vyzvat k zásahu, který by čelil strukturálním a kulturním příčinám nejistoty, jež zasahuje veškeré sociální tkanivo.“¹⁰³ Podobnou obavu vyslovili už dříve křesťanští odborníci v Kompendiu sociální nauky církve: „Činnost vězeňských kaplanů je důležitá nejen z náboženského hlediska, ale také z hlediska lidské důstojnosti vězněných osob. Bohužel podmínky, v nichž si tito lidé odpykávají svůj trest, ne vždy pomáhají respektovat jejich lidskou důstojnost. Vězení se často dokonce stávají dějištěm nových trestných činů. Vězeňské prostředí však představuje význačnou příležitost k tomu, aby se zde vydávalo svědectví o křesťanské sociální péči.“¹⁰⁴

O potřebě trestat ty, kdo narušují pokojné soužití, a o smyslu tohoto trestání, se stručně vyjadřuje také Katechismus katolické církve: „Nutnosti hájit obecné dobro společnosti odpovídá snaha státu, aby omezoval šíření takových způsobů jednání, které poškozují lidská práva a základní normy občanské společnosti. Právoplatná veřejná moc má právo i povinnost ukládat tresty přiměřené závažnosti provinění. Prvním cílem trestu je napravit nepořádek způsobený vinou. Když jej viník dobrovolně přijme, může mít trest smírnou hodnotu. Kromě toho je cílem trestu obrana veřejného pořádku a bezpečnost osob. Konečně má trest léčebnou hodnotu: podle možnosti má přispívat k nápravě viníka.“¹⁰⁵

Vrcholným orgánem katolické církve pro pastorační práci ve věznicích je Mezinárodní komise pro katolickou vězeňskou pastorační (International Commission of Catholic Prison Pastoral Care – ICCPPC), začleněná do vatikánského Dikasteria pro službu integrálnímu lidskému rozvoji.¹⁰⁶ Jejím úkolem je povzbuzovat církve na celém světě k většímu zájmu o vězeňskou pastorační práci, animovat místní biskupy a biskupské konference k odpovědnému zajištění této služby, organizovat výcviky, studijní kurzy a další setkání pro vězeňské pastorační pracovníky a podporovat humanizaci a reformy věznic.¹⁰⁷ Jednotlivé biskupské konference pak zřizují vlastní grémia a vydávají dokumenty k aktuální situaci. Pro nás může být inspirací sousední Německo, kde vydala biskupská konference v roce 2015 inspirativní programový dokument „*Pamatujte na vězně, jako byste byli uvězněni s nimi*“ (Žid 13,3). *Poslání církve ve vězení*.¹⁰⁸

V rámci České biskupské konference dosud chybějí významnější dokumenty k této oblasti, ve vyjádřeních biskupů i v církevní publicistice je vězeňské pastorační práci věnován mnohem menší prostor než pastorační práci nemocniční či armádní. ČBK má mezi svými orgány společnou Radu pro duchovní službu v armádě, vězeňství, u Policie ČR a Integrovaného záchranného systému, jejímž vedením je v současné době pověřen pražský pomocný biskup Zdenek Wasserbauer. Ten svolává zpravidla dvakrát ročně katolické vězeňské kaplany i dobrovolníky na formační a vzdělávací akce, jedna z nich bývá spojena s duchovní obnovou.

¹⁰³ Promluva papeže k vězňům při návštěvě vězňice, Ciudad Juárez, 16. 2. 2016.

¹⁰⁴ KATOLICKÁ CÍRKEV. Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. 534 s. ISBN 978-80-7195-014-1, s. 256-257.

¹⁰⁵ KATOLICKÁ CÍRKEV. *Katechismus katolické církve*. Překlad Josef Kolářek. Vyd. 2. [dopl. a opr.], V Karmelitánském nakl. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. 793 s. ISBN 80-7192-473-3, čl. 2266.

¹⁰⁶ To má velmi široký okruh činnosti: pastorační zdravotníků, migrantů, šíření sociální nauky církve atd.

¹⁰⁷ Srov. <https://icppc.org/mission/>

¹⁰⁸ DEUTSCHE BISCHOFSKONFERENZ. „*Denkt an die Gefangenen, als wäret ihr mitgefangen*“ (Hebr 13,3). *Der Auftrag der Kirche im Gefängnis*, 2015.

Na ekumenické rovině zastřešuje vězeňskou pastorační Mezinárodní asociace vězeňských kaplanů (International Prison Chaplains Association – IPCA), která poskytuje podporu a povzbuzení vězeňským duchovním všech konfesí. Zprostředkovává kontakty mezi nimi, aby si byli navzájem oporou, předávali si zkušenosti a tím zkvalitňovali svou činnost. Vyzývá vedení církví, aby vězeňským kaplanům projevovaly nezbytnou podporu, a zabývá se také postpenitenciární péčí.¹⁰⁹ Také v nekatolickém prostředí najdeme nejbližší zahraniční inspiraci v Německu. Základní programový dokument z roku 2009 nese název „*Byl jsem ve vězení, a přišli jste za mnou*“ (Mt 25,36). *Pokyny pro evangelickou duchovní péči ve věznicích.*¹¹⁰

V České republice vysílají své zástupce do vězeňské duchovní služby členské církve ERC. Ani ty nemají, podobně jako katolická církev, specifické orgány ani programové dokumenty pro vězeňskou pastorační. Jejich angažovanost je patrná spíše díky výrazným osobnostem než na základě celocírkevních strategií.

Svůj vliv na vězeňskou pastorační v ČR tak uplatňují církve především skrze Radu pro duchovní službu ve věznicích a ústavech, která rozhoduje o koncepčních otázkách a navrhuje personální obsazení funkcí hlavního kaplana a jeho zástupce. Dva členy Rady jmenuje ČBK a dva členy ERC.

¹⁰⁹ <https://www.ipcaworldwide.org/about/>

¹¹⁰ Evangelische Konferenz für Gefängnisseelsorge in Deutschland. „*Ich war im Gefängnis, und ihr seid zu mir gekommen.*“ *Leitlinien für die Evangelische Gefängnisseelsorge in Deutschland.*

4. Základní témata

Říkáme-li, že jsme bez hříchu, klameme sami sebe a pravda v nás není. Jestliže vyznáváme své hříchy, on je tak věrný a spravedlivý, že nám hříchy odpouští a očisťuje nás od každé nepravosti. (1 Jan 1,8-9)

V této kapitole si představíme několik témat, do kterých by měl mít vězeňský pastorační pracovník alespoň základní vhléd. Musíme přitom nahlédnout do oborů nejen teologických. Nejprve budeme pátrat po příčinách kriminálního jednání a ukážeme si typické charakteristiky vězňených osob. V tom nám pomůže zejména psychologie a sociologie. Pak otevřeme Biblii, budeme v ní hledat zmínky o vězení a pokusíme se z nich odvodit inspiraci pro současnou teologii a pastorační práci. Otázku lidské svobody a možnosti konat dobro či zlo budeme zkoumat z hlediska křesťanské antropologie; téma svědomí, viny, trestu, pokání a odpuštění nám osvětlí křesťanská etika. Nemůžeme se vyhnout ani náročné otázce působení zlého ducha. Zamyslíme se nad tím, jak můžeme s využitím těchto znalostí pastoračně doprovázet odsouzené v procesu zpracování viny a jaké jsou možnosti a hranice pastoračního vztahu. Na závěr se zastavíme u otázky víry a problému konverzí vězňených osob.

4.1. Příčiny kriminality, typologie vězňených osob

Člověk, je-li rozumu nevzdělaného a žádostí nespořádaných, neodolá ani chtíčům svým vnitřním, ani lákání zevnímu; protož v nevzdělanosti a v nespořádanosti schopností a mocností lidských základní příčinu slabosti i porušenosti mravní stíhati dlužno.¹¹¹

Proč se lidé dopouštějí trestných činů? Co vede některé lidi k jednání, které i jim samotným ve svých důsledcích uškodí? Jaké osobní zkušenosti či charakteristiky nutí člověka dělat věci, které ostatní nedělají a které většina společnosti – často včetně nich samých – odsuzuje? I když potenciálním klientem vězeňského zařízení může být kdokoli, většina odsouzených vykazuje určité společné znaky: typický český vězeň je muž mezi pětadvaceti a čtyřiceti lety, který vyrůstal bez otce nebo s nefunkčním otcem, získal základní vzdělání, ale nedokončil učňovskou školu, má mírně podprůměrnou inteligenci, trpí disociační poruchou osobnosti, kouří a je závislý na drogách. Každou z těchto charakteristik má více než polovina českých vězňů.

I přesto ovšem najdeme mezi vězni velmi rozdílné osobnostní typy. Odborníci dokonce vypracovali jakousi typologii delikventní subkultury, která vychází z nejčastějších příčin kriminality. Tyto tzv. *kriminogenní faktory* mohou vycházet buď ze struktury osobnosti pachatelů (subjektivní faktory – biologické či psychologické), nebo z jejich politického, kulturního, sociálního či rodinného prostředí (objektivní faktory).¹¹²

Dříve byla zločinnost považována především za morální a náboženskou záležitost – mělo se za to, že zločinec jedná na základě svého svobodného rozhodnutí, při němž ale může být ovlivňován silami zla. V době osvícenství začali vědci hledat příčiny kriminálního jednání v přírodě – ve stavbě lidského těla. Tyto teorie přivedl k dokonalosti italský vědec Cesare Lombroso (1835 – 1909) ve své slavné knize *Nejnovější objevy a aplikace psychiatrie a kriminalistické antropologie*.¹¹³ Vychází z podrobného měření lebek a dalších orgánů několika tisíc vězňů a tvrdí, že zločinnost je důsledkem určitých tělesných deformací: „Co se různých forem zločinnosti týče, vrahové a podvodníci vykazovali větší obsah lebky a vyšší stupeň odchylek, padělatelé a zloději naopak vyvinutější obličejové kosti.“¹¹⁴ Mnohé Lombrosovy postřehy jsou dodnes platné (např. zjištění o šíření zločinnosti na základě nefunkčního rodinného prostředí), většinou se však nelze ztotožnit s jeho biologickou interpretací (zločinnost klade za vinu dědičnosti nebo rasovému původu). Jeho teorie byla později překonána na

¹¹¹ ŘEZÁČ, s. 48.

¹¹² Srov. např. FISCHER, ŠKODA, s. 170-176.

¹¹³ LOMBROSO, Cesare. *Nejnovější objevy a aplikace psychiatrie a kriminalistické antropologie*. Překlad Hana Kniežová. Vydání první. Praha: Academia, 2017. 524 stran. Europa; sv. 52. ISBN 978-80-200-2604-0.

¹¹⁴ LOMBROSO, s. 58.

základě výzkumů v psychologii a psychiatrii, které ukázaly, že příčina většiny zločinů neleží ve fyziologii člověka, nýbrž v jeho psychice a sociálním prostředí.

Některé biologické faktory ovšem nelze popřít. Tím nejdůležitějším je *pohlaví* – muži se dopouštějí delikventního chování desetkrát častěji než ženy, a tento poměr je podobný na celém světě.

V českých věznicích je v současné době asi 1500 žen, což činí necelých 8 procent z celkového počtu vězňených osob. Dříve se nižší kriminalita žen vysvětlovala tím, že jde o „stvoření méně vyspělá“ ve srovnání s muži, neboť páchaní především těžkých zločinů vyžaduje „nikoli pouze větší fyzickou sílu, ale i lepší možnost využití intelektuálních dovedností“¹¹⁵. Dnes se uvádí jednak větší tendence k agresivitě u mužů vzhledem k pohlavnímu hormonu testosteronu, jednak jejich větší potřeba sociálně vyniknout (často i na úkor druhých), aby dosáhli seberealizace. Ženy využívají k dosažení téhož cíle odlišné strategie, které zpravidla nejsou trestné.¹¹⁶

Dalším biologickým faktorem je *věk* – většina vězňů má méně než 40 let, se zvyšujícím se věkem se kriminalita snižuje; starších než 60 let jsou jen necelá čtyři procenta.¹¹⁷

Také snížená inteligence a mentální schopnosti patří mezi faktory, které zvyšují riziko kriminálního jednání. V různých výzkumech bylo prokázáno, že průměrné IQ vězňených osob se pohybuje asi 5-10 procent pod průměrem celé populace. Zároveň je mezi nimi také vyšší procento osob, které trpí mentální retardací – tedy organickým poškozením mozku, které se projevuje silně narušenými mentálními schopnostmi; IQ těchto osob je nižší než 70. Takové osoby páchají trestné činy zejména proto, že jednájí spontánně ve vlastním zájmu a nejsou schopny domyslet škodu, kterou tím způsobí jinému, ani negativní důsledky pro sebe samého.¹¹⁸ V rámci typologie delikventní subkultury mluvíme o *mentálně nedostačivém typu* – pro něj bývají typické násilné trestné činy, sexuální útoky, účast ve skupině páchající trestnou činností.¹¹⁹ Takový pachatel je také snadno ovlivnitelný, což může v pastorační práci vést k tomu, že přijímá názory a požadavky duchovního, aniž by se s nimi vnitřně ztotožnil nebo o nich kriticky přemýšlel.

S tím souvisí také vzdělanostní struktura vězňů, která se radikálně odlišuje od celku naší populace. V roce 2018 mělo asi 50 % vězňených osob dokončené pouze základní vzdělání (v celé populaci je to 7 %). Jen 13 % vězňů mělo maturitu (na rozdíl od 57 % dospělých obyvatel ČR) a z nich 1,6 % dosáhlo některého stupně vysokoškolského vzdělání (v celku populace je to 20 %).¹²⁰ Vězeňský duchovní tedy musí metody své práce přizpůsobit těmto charakteristikám svých klientů.

Z psychologického hlediska je nejčastější příčinou kriminálního chování disociální porucha osobnosti (diagnóza F60.2). Na její vznik mají vliv jak genetické faktory, tak negativní vývoj v dětství a dospívání.¹²¹ Osoba, která jí trpí, není schopna vnímat druhého člověka jako živou bytost, postrádá empatii a odpovědnost, neumí navazovat hlubší osobní vztahy, nerespektuje dohody a pravidla, necítí výčitky svědomí.¹²² Zatímco v běžné populaci osciluje výskyt osob s touto poruchou kolem pěti

¹¹⁵ LOMBROSO, s. 238.

¹¹⁶ Srov. FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. Praha: Grada, 2014. 231 s. Psyché. ISBN 978-80-247-5046-0, s. 171.

¹¹⁷ Srov. *Statistická ročenka VSČR 2018*, s. 105: <https://www.vscr.cz/informacni-servis/statistiky/statisticke-rocenky-vezenske-služby/statisticka-rocenka-pro-rok-2018/>.

¹¹⁸ Otázkou ovšem zůstává, zda mezi zbytkem populace není ve skutečnosti podobné množství pachatelů trestné činnosti, ale lidé s vyššími mentálními schopnostmi ji umí lépe zakrýt před policií nebo se lépe obhájit před soudem.

¹¹⁹ Srov. MATOUŠKOVÁ, Ingrid. *Aplikovaná forenzní psychologie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013. 296 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4580-0. s. 111; FISCHER, ŠKODA, s. 175-176.

¹²⁰ Srov. *Statistická ročenka VSČR 2018*, s. 108; <https://www.czso.cz/csu/czso/24-vzdelavani>

¹²¹ Srov. FISCHER, ŠKODA, s. 182.

¹²² Srov. OREL, Miroslav a kol. *Psychopatologie*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. 263 s. Psyché. ISBN 978-80-247-3737-9, s. 161.

procent, ve skupině vězňů se odhaduje na 75 i více procent; mnohem častější je u mužů než u žen.¹²³ Porucha osobnosti je přitom trvalý stav, který lze pedagogickou či terapeutickou intervencí jen velmi málo ovlivnit.¹²⁴ „Vytváří se v prvních letech života dítěte, a stává se tak stabilní, že je v pozdějším věku již téměř nezvratná.“¹²⁵

Vězně, který trpí touto poruchou, označujeme jako *psychopatický typ*. Právě v této skupině je největší množství pachatelů velmi vážných zločinů, provedených často brutálním způsobem. I když ve vězení většinou dobře hrají roli odsouzeného a komunikace s nimi nebývá náročná, lze s nimi hovořit jen na povrchní úrovni. Neuvažují o hlubších dimenzích své osobnosti, zabývají se spíše působením svého okolí a ostatních lidí. Jsou schopni detailně popsat své surové a nelidské jednání, aniž by přitom prožívali jakékoli emoce. Racionálně souhlasí s tím, že si zaslouží trest, pokud by se ale v budoucnosti dostali do podobné situace, byli by schopni provést stejný zločin znovu.

Pro práci duchovního je významnou charakteristikou těchto osob jejich snížená schopnost duchovního vnímání. Definujeme-li spiritualitu jako práci s vlastním bytím, pak právě to je pro osoby s disocální poruchou téměř nemožné. Jen výjimečně se duchovnímu podaří přivést je k hlubší sebereflexi, k vnitřnímu pochopení zvrhlosti svého jednání, k soucitu s těmi, kterým uškodili.

V září 2017 otřásl naší společností informace o tzv. doubské vraždě: mladý muž tam uškrtil čtrnáctiletou dívku a další, šestnáctiletou, se zabít pokusil. Ve vazbě navázal kontakt s kaplanem a měl zájem setkávat se s ním pravidelně. Uznával svou vinu, ale vyprávěl poněkud odlišnou verzi případu, než uváděly soudní spisy i mediální zprávy. Věděl, že bude muset přijmout trest, chápal to jako nutnou odplatu ze strany společnosti, ale osobně ho to nijak nezasahovalo. Neuvědomoval si, že zavražděné dívce několik hodin působil bolest; nepřemýšlel o tom, co asi prožívají její rodiče; nepociťoval výčitky svědomí. Podle záznamu vězeňského psychologa trpěl disocální poruchou osobnosti. Kaplan se snažil ho přivést k přijetí viny a k aktu lítosti alespoň na racionální rovině, ale ani to se příliš nedařilo.

Psychopatické osoby umí ovšem velmi dobře využívat druhých ve svůj prospěch, i za pomoci lží, podvodů a dalších nekalých praktik. Mohou dávat kaplanovi najevo zájem o víru, vyznávat své obrácení a touhu po dobrém životě, v jejich nitru se však nic zásadního neděje. V jiném sociálním prostředí se chovají stejně bezohledně a asociálně jako dřív. Práce s nimi tedy vyžaduje velkou míru obezřetnosti. To však neznamená, že by neexistovaly výjimky, kdy i takto narušený jedinec prožije vnitřní konverzi a stane se vnímavějším pro potřeby druhých. Křesťanský duchovní počítá vždy ještě s působením Božím, které je pracovníkům jiných profesí skryté: „Mnozí říkají, že sloužit lotrům nemá smysl, protože u nich nikdy nedojde k vnitřnímu obrácení. Ale to v podstatě nevíme, jestli nikdy. My nevíme, co v člověku utkvělo a co se v nějaké chvíli objeví. A třeba se toho zasetého v krizové situaci ten člověk chytne. Taky víme, že to nejsme my, kdo oslovuje, ale Bůh, který se dotýká lidského srdce. I když se řekne nenapravitelný, tak Pán Bůh může dělat zázraky a u Boha není nic nemožného. Napravitelnost či nenapravitelnost by nás neměla odrazovat od naší práce.“¹²⁶

Denní tisk, 26. 2. 2009: „Okresní soud vynesl verdikt nad zvlášť nebezpečným recidivistou. Ve vězení by měl strávit 11,5 roku. Jednačtyřicetiletý muž byl už ve vězení devětkrát a naposledy si odseděl osm let za loupež. Ani dlouhý pobyt v žaláři ho však nepoučil. Po propuštění napadl v baru číšníka. Surově ho zmlátil řetězem na psa, na kterém byl i obojek. Později napadl i svou družku. Po tomto napadení napsal dopis na rozloučenou, ve kterém se blízkým omluvil

¹²³ Srov. VÁGNEROVÁ, s. 260.

¹²⁴ Tamtéž, s. 265.

¹²⁵ KOUDELKOVÁ, Anna. *Psychologické otázky delikvence*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. 114 s. ISBN 80-7187-022-6, s. 96.

¹²⁶ Josef KAJNEK, biskup, v minulosti odpovědný za vězeňskou duchovní službu ze strany katolické církve, in: *Společně na cestě, 25 let Vězeňské duchovenské péče*. Jablonec nad Nisou: Vydavatelství IN, 2019. ISBN 978-80-87821-12-1, s. 47.

a tvrdil, že spáchá sebevraždu. 'Všechno jsem zničil. Snad mi blízcí odpustí,' napsal. Sebevraždu však nespáchal.

Znalci se shodli, že je to člověk s násilnickými sklony. Uznali, že vliv na jeho povahu měla výchova. Má sklony k nadměrnému pití alkoholu i k užívání drog. Není však závislým narkomanem. Za své jednání je plně zodpovědný. Odsouzený se při svých posledních slovech s vědomím přísného trestu rozplakal: 'Je mi to líto. Nedokážu si to vysvětlit. Skutečně bych potřeboval odbornou pomoc.' Soud neukládá žádnou ochrannou léčbu, protože podle znalců by byla zbytečná. Povaha vypěstovaná v dětství se léčit nedá, odůvodnila rozsudek předsedkyně senátu."

Když jsem se s ním poprvé setkal, měl už za sebou roční pobyt na specializovaném vězeňském oddělení pro drogově závislé. Od kolegů terapeutů jsem věděl, že na sobě intenzivně pracuje a patří mezi jejich nejlepší klienty. Mimo jiné se naučil pracovat se dřevem a nabídl mi, že pro kapli vyrobí nábytek na míru. Během krátké doby to skutečně udělal a jeho dílo zdobí vězeňskou kapli dodnes.

Brzy se rozpovídal o sobě, rozhovory byly stále intenzivnější, postupně mi odkrýval své nejhlubší pocity a zkušenosti. Všechno, co o něm psaly noviny, byla pravda. Přiznával to a byl smířený s dlouhým trestem. Nesouhlasil jen s poslední větou soudkyně: věřil, že se ještě může změnit, a byl odhodlán udělat pro to maximum. Vysvětlil mi, z čeho tato naděje pramení:

„Když jsem viděl fotky a lékařskou zprávu, které popisovaly zranění mojí partnerky, poprvé v životě jsem pocítil obrovskou lítost. S tou ženou jsem přece několik let žil, miloval jsem ji – jak jsem jí mohl způsobit tak strašnou bolest? Nemohl jsem kvůli tomu spát, brečel jsem, v duchu jsem ji odprošoval, cítil jsem se bezmocný, protože jsem věděl, že už mě nikdy nebude chtít vidět a že jí tedy svou lítost nemůžu dát najevo. Proto jsem se odhodlal k sebevraždě. Jelikož byla zrovna zima, rozhodl jsem se, že se opiju a zmrznu. Šel jsem do lesa a cestou jsem vypil litr vína. Pak jsem odbočil z cesty na úzkou pěšinku, kudy nikdo nechodil, a lehl jsem si do sněhu. Bylo patnáct pod nulou.

Když jsem se probudil v nemocnici, nechápal jsem, jak jsem to mohl přežít. Pak jsem se dověděl, že v ten večer si krátila jakási žena cestu z jedné vesnice do druhé právě přes ten les. Šla z nějakého náboženského shromáždění a celou cestu se modlila. Přitom narazila na mě. Zavolala záchranku a tím mi zachránila život.

Stokrát jsem se od té chvíle ptal, jak se to mohlo stát. A jak to souvisí s příběhem té ženy? Stále znovu se mně vracel pocit, že jí tam poslal Bůh; vždyť se přece celou cestu modlila! Ale pokud to zařídil Bůh, tak tím chtěl něco říct i mně! Ještě jsem neměl umřít! Ještě jsem dostal šanci. Nemůžu napravit všechno to zlo, které jsem spáchal. Ale snad aspoň můžu dostat odpuštění (od Boha, ne od lidí). A snad se můžu naučit žít tak, abych už nikoho nezraňoval.“

Také některé další poruchy osobnosti a psychické nemoci mohou vést ke kriminálnímu jednání, jejich statistický význam je však mnohem menší. Častější jsou neurotické poruchy. Od poruch osobnosti se liší tím, že dotyčný neztrácí emocionalitu, empatii ani pocit viny, ale je ovládán nevědomými psychickými mechanismy: agresivitou, nutkáním (obsedantně-kompulzivní porucha), potřebou uznání, nutností realizovat své fantazie (časté u sexuálních deliktů), zvýšenou úzkostí, depresivními stavy, hysterickými projevy, emoční labilitou.¹²⁷ Jednou z častých poruch, s níž je možné se setkat mezi vězni, je kleptománie – bezdůvodná, ale nutková potřeba krást.

LM byl velmi milý vězeň. Rád chodil na bohoslužby, těšilo ho, když mohl kaplanovi nebo někomu z účastníků udělat malou radost. Na oddíle patřil mezi ty mírné, kteří se často stávají objektem násilí nebo šikany; v takových případech se však uměl bránit. Opakovaně byl trestán za krádeže v obchodech. Asi po ročním pobytu na svobodě se znovu objevil ve vězení: „Já

¹²⁷ Srov. KOUDELKOVÁ, s. 78-84.

nevím, proč jsem to udělal! Bydlel jsem u příbuzných, měl jsem svůj pokoj, dobře se o mě starali, chodil jsem do práce, peníze mně nechyběly. Jen jsem se tak procházel po nákupním centru a viděl jsem zlatnický krám, ze kterého si prodavačka zrovna někam odběhla. Na vitríně byl malý zámek, který se dal snadno vypáčit. Tak jsem toho využil a vzal nějaké šperky. Za chvíli mě chytili, škodu spočítali na 8 tisíc, všechno jsem vrátil, ale jako notorického recidivistu mně hned odsoudili natvrdo. Já fakt nevím, proč jsem to udělal! Prostě jsem najednou na nic nemyslel a musel jsem to vzít. Soudce říkal, že je to kleptománie a že bych se z toho měl léčit...“

Odseděl si trest, po propuštění se neléčil – věřil si, že už to zvládne. Dařilo se mu dva roky, pak byl znovu odsouzen: „No, pane kaplane, zase jako vždycky... jen jsem si hodil tričko do batohu. U poklady mě chytili, že to viděli na kamerách. Ptali se mě, proč to dělám, jestli nemám peníze. Tak jsem jim řekl, že mám 180 korun a klidně jim to zaplatím. Ale oni že ne, že musí volat policii. Tak jsem zase tady, dali mně rok, protože to bylo v nouzovém stavu.“

Neurotické poruchy vznikají většinou v důsledku citové deprivace, týrání v dětství, soužití s rizikovými rodiči. Tento typ vězně je silně ohrožen negativními vlivy vězeňského prostředí. Odborní pracovníci by ho měli především motivovat k tomu, aby podstoupil terapii. Zároveň podpořit jeho sebeúctu, dát mu najevo, že není společensky odepsaný, ale že má ještě šanci zařadit se do normálního života. „Nejčastěji jsem se snažil o to, aby lidé s často tak roztráskaným sebevědomím, s nulovou úctou k sobě samým, pochopili nebo uvěřili, že jsou někdo. Proč? Protože jim Bůh dal život a Kristus za ně zemřel. Doufal jsem, že to pomůže k tomu, aby pochopili, že za svůj život jsou odpovědní oni a ne někdo jiný. A že je pořád čas s tím něco dělat, vzdor tomu, že udělali něco zlého a teď jsou v base.“¹²⁸

Ze sociálního hlediska je nejvýznamnějším kriminogenním faktorem *rodina*. V mnoha výzkumech byl prokázán její zásadní vliv na budoucí chování dětí. Více než polovina vězňů vyrostla v nefunkčních rodinách, zatímco podíl těchto rodin v běžné populaci činí asi 2,5 procenta. Mnozí prožili dětství v neúplné rodině (kolem 40 %), zakusili fyzické týrání ze strany otce nebo matky (kolem 50 %), byli umístěni na nějaký čas do dětského domova (50 %), jejich otec neměl přirozenou autoritu (více než 50 %), někdo z jejich rodiny byl závislý na alkoholu (25 %) nebo se dopouštěl trestné činnosti (více než 30 %).¹²⁹

Pastorační pracovník tedy může předpokládat, že většina lidí, s nimiž bude ve věznicích pracovat, vyšla z nefunkčního rodinného prostředí. V běžném církevním společenství se však s takovými rodinami setkává jen výjimečně. Ve svých kázáních a katechezích je naopak zvyklý dávat za příklad rodinné vztahy jako pozitivní zkušenosti, které formují odpovědného občana a dobrého křesťana. Boha prezentuje jako dobrého Otce, který miluje a vychovává své děti podobně jako otec v rodině. To všechno ovšem nebude působit věrohodně na lidi, jejichž zkušenost s rodinou je negativní. V komunikaci s vězni musí tedy duchovní nejdříve naslouchat jejich zkušenostem, často velmi smutným, aby pak na ně mohl přiměřeně reagovat.

Hned vedle rodiny má vliv na rozvoj kriminálního chování *sociální prostředí*, ve kterém se člověk pohybuje, u mladých lidí nejčastěji parta. Pokud se osoba v období dospívání či rané dospělosti identifikuje s partou, která je zvyklá chovat se asociálně nebo přímo antisociálně, pak je velmi pravděpodobné, že bude jednat také tak, a to i v případě opačného působení blízké rodiny. Nejčastějším negativním jevem, k němuž mladé lidi motivuje parta, je konzumace drog.

Tím se dostáváme k poslednímu ze statisticky významných faktorů kriminality, jímž je *drogová a alkoholová závislost*. V roce 2018 zaznamenala vězeňská zdravotní služba mezi vězni více než 12 tisíc osob závislých na drogách. Někteří jsou započítáni opakovaně, protože se přesunovali mezi věznicemi, přesto jde o zhruba polovinu vězňů; a to není vzata v úvahu nezjištěná drogová závislost

¹²⁸ Daniel ŽENATÝ, synodní senior ČCE, in: *Společně na cestě*, s. 28.

¹²⁹ Srov. FISCHER, ŠKODA, s. 157, 173.

mnoha dalších, stejně jako závislost na alkoholu.¹³⁰ V kontextu se závislostí běžně dochází ke třem typům trestných činů: výroba a šíření omamných látek, násilné trestné činy vykonané pod vlivem omamných látek a majetkové trestné činy vykonané z potřeby získat peníze na drogy. Většina našich vězňů byla tedy odsouzena za trestné činy spojené s distribucí a / nebo užíváním drog.

PR byl kdysi závislý na drogách. Během pětiletého pobytu ve vězení absolvoval roční pobyt v terapeutické komunitě, ale také přijal víru, studoval Bibli a intenzivně se modlil. Proto byl pevně přesvědčen, že už dokáže žít řádným životem. Před propuštěním měl zajištěný pobyt v ubytovně, předjednanou práci, kontakt na duchovního, kterého znal jako dobrovolníka z věznice. Hned na nádraží se však setkal s kamarádem, který mu nabídl drogu a prostitutku. Neodolal, na ubytovnu nedošel, do práce nenastoupil, duchovního nenavštívil. Za dva týdny byl opět zatčen za rvačku a krádež a odsouzen na 8 let.

Také v případech osob závislých na drogách se pastorační pracovník setkává s velmi odlišnými životními zkušenostmi, než na jaké je zvyklý z církevního prostředí. Zážitky pod vlivem drog jsou extrémně silné a osvobodit se z dlouholeté závislosti je pro většinu lidí nemožné. Ani konverze a radikální důvěra v Boží pomoc většinou nepřináší trvalé výsledky. Pastorační pracovník by měl motivovaným klientům nabízet možnosti odborné terapie; zároveň by měl počítat s tím, že i podpora člověka, který není schopen se své závislosti zbavit nebo do ní opakovaně upadá, má smysl.

Klientům závislým na drogách, kteří tvrdí, že se chtějí své závislosti zbavit, nabízím k četbě známou knihu Davida Wilkersona DÝKA A KŘÍŽ. Když si ji přečetl třicetiletý Andrej odsouzený za krádeže, loupeže a rvačky, který je od 16 let závislý na tvrdých drogách, byl nadšen: konečně objevil cestu, jak se z toho dostat! Hned se začal modlit, vyznával Bohu svou ubohost a neschopnost a prosil ho, ať udělá zázrak a vysvobodí ho z pout závislosti. Byl přesvědčen, že po propuštění z výkonu trestu už se drogy nikdy nedotkne. Dlouho jsem se snažil mu vysvětlit, že tak snadno to nefunguje, ale že je nutné intenzivně pracovat jak na prohloubení vztahu k Bohu, tak na změně životních hodnot. To člověk nezvládne sám, proto by měl prožít nějaký čas v křesťansky vedené terapeutické komunitě.

Naše diskuse byly pravidelné, velmi osobní a otevřené. Andrej skutečně pracoval jak na svém duchovním životě, tak na změně svých vzorců myšlení a jednání. Četl Bibli a duchovní literaturu, přečetl také několik svědectví obrácených a vyléčených narkomanů. Během posledního roku svého trestu udělal velký pokrok, který ocenili i zaměstnanci věznice ve svém závěrečném hodnocení. Doporučil jsem mu následný pobyt v terapeutické komunitě Teen Challenge, on to však odmítl v přesvědčení, že už na sobě dostatečně zapracoval a že se chce co nejdříve zapojit do normálního života – pracovat, vydělávat peníze, založit rodinu. Počítal také s podporou církevního společenství v místě svého bydliště, kam jsem ho odkázal. O jeho příchodu jsem informoval místního duchovního.

Po propuštění začal Andrej skutečně naplňovat svá předsevzetí: našel si práci, zapojil se do církve, v níž často a s velkým nadšením vydával svědectví o svém obrácení k Bohu a zázračném vyléčení ze závislosti na drogách. Navázal vztah s věřící dívkou, zamiloval se do ní a začali plánovat společnou budoucnost. Ona se s ním však po čase rozešla, neboť v něm nacházela autoritativní a násilnické sklony. To Andrej neunesl, v depresi zašel za starými kamarády a svůj žal začal utápět osvědčeným způsobem – drogami.

Když jsem se s ním později opět setkal ve vězení, byl už mnohem pokornější: pokračoval v křesťanské formaci, zároveň se však přihlásil na specializované oddělení s intenzivním terapeutickým programem pro uživatele drog, a hned po propuštění nastoupil na roční pobyt v komunitě Teen Challenge.

Někdy se dostane do vězení také člověk, který v běžném životě neměl zásadní problémy – pracoval, staral se o rodinu, netrpěl psychickou nemocí ani poruchou osobnosti, nebyl závislý na drogách,

¹³⁰ Srov. Statistická ročenka VSČR 2018, s. 178.

nestýkal se s lidmi ze sociálně patologického prostředí. Čin, který spáchal, byl mimořádným vybočením z jeho životní dráhy, pachatel si uvědomil jeho závažnost, pocítil výčitky svědomí, snaží se napravit škodu, recidiva je nepravděpodobná. Ke kriminálnímu jednání ho mohla dovést touha po luxusním životě, dlouhodobá krize v osobních vztazích, členství v problematické skupině, neschopnost řešit náhlou finanční krizi apod. Jde o *socializovaný typ*¹³¹, který se nijak zásadně neodlišuje od běžné populace, proto také komunikuje podobným způsobem a práce s ním je pro vězeňský personál relativně snadná. Pokud naváže kontakt s duchovním, je možné s ním vést velmi zajímavé rozhovory, může také pozitivně působit na další vězně.

Specifickou skupinu tvoří takoví pachatelé, kteří trestnou činnost, často velmi vážnou, páchají opakovaně a dlouhodobě, zároveň však mají silnou potřebu zachovat si své dobré jméno a svůj společenský status (tzv. „kriminalita bílých límečků“). Pokud přesto skončí ve vězení, snaží se své selhání různým způsobem popírat, bagatelizovat či racionalizovat. Scott Peck je nazývá *lidmi lži*: „Jejich veškeré úsilí je zasvěceno ochraně jejich představy vlastní dokonalosti; tudíž jsou nepřetržitě zaměstnání úsilím o udržení zdání morální bezúhonnosti. Jsou velmi citliví na společenské normy a na to, co by si o nich mohli pomyslet druzí. Zatímco, jak se zdá, postrádají jakýkoli stimul být dobří, intenzivně si přejí jako dobří vypadat. Veškerá jejich добрta se nachází v rovině předstírání. To znamená, že je to lež. Proto jsou to lidé lži.“¹³²

Někteří badatelé se pokusili vytvořit seznam „temných osobnostních rysů“, které sice samy o sobě nemusí být příliš nebezpečné, ale pokud jsou všechny přítomny u konkrétního jedince, výrazně se u něj zvyšuje pravděpodobnost kriminálního jednání. Jde o čtyři charakteristiky, označované *jako temná tetráda*: psychopatii, narcismus, machiavelismus a sadismus. Psychopatii jsou míněny znaky sociální poruchy osobnosti, ale v nižší míře, než aby bylo možné tuto poruchu diagnostikovat. Podstatou narcismu je přesvědčení dané osoby, že je lepší, důležitější, výjimečnější než ostatní, a že si proto zaslouží větší obdiv a uznání. Jako machiavelismus (podle renesančního diplomata a myslitele Nicolo Machiaveliho, autora knihy *Vladař*) se označuje snaha dosáhnout osobních mocenských cílů s využitím jakýchkoli nástrojů, i nemorálních (manipulace, lhaní, korupce), podle zásady „účel světí prostředky“. Sadismus se projevuje tím, že člověk pocituje potěšení nebo přímo rozkoš, pokud někomu jinému působí nepohodlí či bolest.¹³³

Člověka s touto temnou tetradou není snadné změnit, neboť její jednotlivé rysy se vzájemně doplňují a podporují. Můžeme je přirovnat ke stavebním kvádrům, které do sebe navzájem zapadají a vytvářejí pevnou zeď. Je-li jedinec přesvědčen o své výjimečnosti (narcismus), najde dostatek důvodů pro to, aby se snažil mocensky ovládat jiné (machiavelismus); tato činnost ho dokonce emocionálně přitahuje, neboť cítí rozkoš, když vidí druhé trpět (sadismus); jejich práva či pocity pro něj nic neznamenají (psychopatie). Pokud se s takovými osobami setká pastorační pracovník ve věznicích, musí být velmi obezřetný, aby se sám nestal obětí jejich manipulace a mocenských zájmů.

Z této kapitoly by mohl čtenář získat dojem, že většina odsouzených za své jednání nenese odpovědnost, neboť k němu byli dohnáni na základě zanedbané výchovy v dětství a svých psychologických a genetických predispozic. To je však jen jeden úhel pohledu – i v těchto dílčích lidských omezeních totiž zůstává dost prostoru pro svobodné jednání. Tématem lidské svobody, možnosti konat dobro nebo zlo, dopustit se hříchu a nést za něj odpovědnost, se budeme zabývat v dalších kapitolách.

¹³¹ Srov. FISCHER, ŠKODA, s. 183-184.

¹³² PECK, M. Scott. *Lidé lži: psychologie lidského zla*. Překlad Jan Navrátil a Eva Krejčová. V Olomouci: Votobia, 1996. 294 s. ISBN 80-7198-148-6, s. 78-79.

¹³³ Srov. SHAW, Julia. *Zlo: věda o temných stránkách lidství*. Překlad Petra Miketová. Vydání první. V Praze: Paseka, 2020. 299 stran. ISBN 978-80-7637-047-0, s. 44-50.

4.2. Jak se Bible dívá na vězně?

Již původem blahodějného učení lásky a milosrdenství počala se i pro zajaté doba mírnější. Ve vězni má se ctíti přirozenost lidská, ctíti sám opravce její Kristus; neboť o něm jako sám o sobě dí: „V žaláři jsem byl, a přišli jste ke mně“ (Mt 25,36).¹³⁴

Křesťanský přístup k člověku nachází svou hlavní inspiraci v Bibli. Ta je pro křesťany slovem Božím – tedy sbírkou textů, o nichž věříme, že byly inspirovány Božím Duchem. Pro toto tvrzení nenajdeme objektivní důkazy, soudíme tak na základě víry a životních zkušeností předchozích generací. A neznamená to, že by každé slovo Bible přímo nadiktoval Bůh, jak to chápou např. muslimové v případě Koránu. Křesťanské přesvědčení mluví o inspiraci biblických autorů – tedy o tom, že Bůh do jejich mysli vložil příslušné poznání, nápad, myšlenku, nebo že způsobil určitou zkušenost, a oni ji pak v rámci svých jazykových schopností a myšlenkových kategorií formulovali. Vykladatel tedy stojí před nutností rozlišit v konkrétním textu rovinu lidského podání se všemi kulturními a jazykovými omezeními, a rovinu Boží inspirace, v níž může nalézt nadčasově platné poselství. To ovšem není vždy snadné.

Různé tvary slov „vězeň, vězení, žalář“ najdeme v Bibli na 87 místech. Často mluví o vězení v jeho základní podobě – jako spravedlivém trestu pro svévolníky, kteří utlačují národ, vyvolávají vzpoury, dopouští se vražd nebo neplatí své dluhy: „Nad každým, kdo nebude svědomitě zachovávat zákon tvého Boha a zákon královský, bude vyneseno rozsudek smrti nebo vyhnanství, peněžité pokuty nebo vězení.“ (Ezd 7,26) „Dohodni se se svým protivníkem včas, dokud jsi s ním na cestě k soudu, aby tě neodevzdal soudci a soudce žalářníkovi, a byl bys uvržen do vězení.“ (Mt 5,25) „To byl člověk, kterého uvrhli do vězení pro jakousi vzpouru ve městě a vraždu.“ (L 23,19)

Ještě častěji však v Bibli nacházíme zprávy o dobrých lidech, kteří byli nespravedlivě vězněni nebo s nimiž bylo ve vězení krutě nakládáno (např. Jákobův syn Josef, prorok Jeremiáš, Jan Křtitel, Ježíš, apoštol Pavel). V těchto textech můžeme rozeznat kritický podtext, zjištění o relativitě lidské spravedlnosti. Bůh stojí vždy na straně těch, kdo trpí bezprávím, a snaží se jim pomoci. To je úkolem i duchovního, který přichází do vězení: měl by hájit práva vězňů proti případnému nespravedlivému zacházení, vytvářet ve věznici příznivou a motivující atmosféru, upozornit na případy rozsudků, které budí vážné podezření z nespravedlivého rozhodování. V této souvislosti se pak setkáváme s obrazem Boha, který vysvobozuje vězně, a to jak na obecné rovině (zejména v Izaiášových prorockých o budoucím Mesiáši), tak v konkrétních příbězích (např. zázračné vysvobození Petra, Pavla a Silase, Sk 16, 25-26).

Posledním biblickým tématem je výzva k tomu, aby křesťané projevovali soucit a pomáhali těm, kdo jsou ve vězení, bez ohledu na to, zda se tam dostali ze spravedlivého důvodu nebo jako neviní. Bible se staví k vězněným osobám jako k lidem, kteří si zaslouží pozornost už jen proto, že prožívají těžkou situaci. V tomto smyslu je nejsilnějším impulsem kázání o posledním soudu, v němž Ježíš řadí vězně vedle hladových, žízňových, pocestných, nahých a nemocných k těm, jimž by měl křesťan nabídnout svoji pomoc: „Byl jsem ve vězení, a přišli jste za mnou“ (Mt 25,36). To chápeme jako první úkol vězeňské pastorace i dnes, bez ohledu na to, že většina vězněných osob si svou těžkou situaci zavinila sama svým vlastním hříchem. „Pamatujte na vězně, jako byste byli uvězněni s nimi; pamatujte na ty, kdo trpí, vždyť i vás může potkat utrpení.“ (Žid 13,3)

V Bibli ovšem najdeme inspiraci i pro další klíčová témata vězeňské pastorace. Jedním z nich je vztah mezi vězněm a institucemi, které ho soudí a vězní. Až příliš snadno je vidíme jako zástupce dvou opačných pólů společnosti, jako protiklad dobra a zla. Bible však upozorňuje na to, že svět není černobílý. Pokud je někdo odsouzen za trestný čin, neznamená to, že by si zasloužil jen pohrdání, v tom člověku mohou být naopak jiné a velmi významné kvality. A když je někdo navenek bezúhonný, neznamená to, že je absolutně dokonalý. Žena přistižená při cizoložství měla být podle tehdy platného práva ukamenována. Ježíš ale říká těm, kdo se k tomu chystají: „Kdo z vás je bez hříchu, ať

¹³⁴ ŘEZÁČ, s. 5.

po ní hodí první kámen.“ (J 8,7) A oni potichu odcházejí, nikdo nemá pocit, že by byl zcela bez hříchu. Ani duchovní, ani ostatní zaměstnanci ve věznicích nejsou bez hříchu. Nemáme tedy právo pohrdat těmi, kdo jsou odsouzení. Vězeň pro nás zůstává člověkem, obrazem Božím, zachovává si svou důstojnost. Neztotožňujeme lidskou bytost se zlem, které spáchala: ten, kdo před námi stojí, není „zlý člověk“, ale „člověk, který se dopustil něčeho zlého“. Je v něm tedy také potenciál dobra – a ten se pokoušíme objevit a probudit.

Kořenem problémů mnoha našich klientů je jejich hřích – zlo, které spáchali. Bible však říká, že člověk byl vykopen Ježíšovou obětí na kříži, a proto je Bůh ochoten odpustit mu jakýkoli hřích. Tato radostná zvěst může způsobit zásadní obrat v životě vězně. Pastorační pracovník mu jménem Božím přináší osvobozující zprávu, kterou přinesl Ježíš té cizoložné ženě poté, co si nikdo z lidí nedovolil ji odsoudit: „Ani já tě neodsuzuji. Jdi a už nehřeš!“ (J 8,11) Odpuštění je ovšem spojeno s procesem hluboké vnitřní proměny, který je bolestný a trvá mnoho měsíců i let. Vězeňské prostředí tomuto procesu příliší nepomáhá: odsouzení se většinou navzájem utvrzují v přesvědčení, že svým jednáním, i když bylo nezákonné, prosazovali své oprávněné zájmy, a necítí za ně lítost. Každý, kdo smýšlí jinak, se ocitá v opozici proti většině. Proto potřebuje podporu. A tu dostává právě od duchovních, kteří tyto lidi dlouhodobě doprovázejí.

Celník Zacheus, kterého Ježíš navštívil, si nejen uvědomil svůj hřích, ale také se odhodlal k náhradě způsobené škody a k velkorysosti vůči potřebným: „Polovinu svého jmění, Pane, dávám chudým, a jestliže jsem někoho ošidil, nahradím mu to čtyřnásobně.“ (L 19,8) Dalším úkolem těch, kdo reprezentují církev ve vězeňském prostředí, je tedy motivovat vězně k tomu, aby v rámci svých možností nahradili způsobenou škodu a v dalším životě se řídili obecně sdílenými morálními zásadami, které vycházejí z biblického Desatera.

Posledním biblickým textem, u kterého se zastavíme, je Pavlův list Filemonovi. Tomuto křesťanovi z církevní obce v Kolosách utekl otrok Onesimos. Když se setkal s Pavlem, přijal pod jeho vlivem víru v Krista a v době věznění mu sloužil. Pavel ho teď vrací jeho pánovi, kterého v dopise prosí, aby jej přijal nikoli jako otroka, ale jako svého křesťanského bratra. Pavel dobře ví, že by si Onesimos zasloužil trest, dává však před stroze právníkem přístupem přednost osobním vztahům a křesťanské lásce: „Posílám ti ho zpět, je mi drahý jako mé vlastní srdce“ (Flm 12). V podobném duchu i vězeňský kaplan odmítá dělení lidí na pány a otroky, na dozorce a zločince, ale přijímá všechny jako své bratry a sestry.

4.3. Pastorec jako základní úkol církve

Zdá se mi, že by trestice, jakožto domy duševně chorých obzvláštní péče církevní zasluhovaly. Nebo nepotřebují právě tito takoví neduživci nejvíce duchovní pomoci, duchovního lékařství? Nemá právě jim svítiti světlo pravdy, a záře oživující milosti zahřívati srdce jejich? Nemají oni zvláště okoušeti smilování božího?¹³⁵

Na základě promyšlení biblických textů, které probíhá po celé křesťanské dějiny a je trvale konfrontováno s realitou člověka a společnosti, se tedy dostáváme k praktickým závěrům využitelným v současné době. Činnost křesťanů a církvi, kteří se v tomto duchu snaží pomáhat lidem ke kvalitnějšímu životu, se označuje jako pastorec – podle latinského slova pastor (pastýř), kterým je v Bibli označován prototyp dobrého vládce, ale i pomáhajícího pracovníka. Odborné reflexi této činnosti se věnuje praktická (někdy také pastorální) teologie.

Pastoraci v širším smyslu můžeme definovat jako „takové jednání s člověkem, ve kterém ho respektujeme v jeho jedinečnosti, přistupujeme k němu z pozice věřících křesťanů, doprovázíme ho v jeho obtížích (...) a pomáháme mu k lidsky důstojnému zvládnutí jeho životní situace (...), a to na

¹³⁵ ŘEZÁČ, s. 23.

jemu dostupné úrovni víry s perspektivou jejího možného rozvoje“.¹³⁶ Pastorce se tedy snaží reagovat biblickým poselstvím na konkrétní problémy současných lidí. Mnozí z nich nejsou věřícími křesťany, ale přesto i jich se dotýkají palčivé otázky, na které věda nenachází odpověď: jaký je smysl lidského života, proč musíme snášet bolest a utrpení, jak reagovat na skutečnost vlastního selhání, jak se vyrovnat s umíráním a smrtí. Tyto a další otázky jsou projevem duchovní dimenze člověka, na niž se přednostně zaměřuje pastorační a spirituální péče. Pastorační pracovník může vést dialog na tato témata stejně tak s věřícími křesťany jako s těmi, kdo jsou víře vzdáleni. Pastorce ve vězení je tedy přístupná každému, kdo o ni projeví zájem, bez rozdílu rasy, národnosti či náboženské víry / nevíry.

Nejčastější formou pastorage je vytváření základních církevních obcí, pro které se v evangelickém prostředí ujal název sbory, v katolickém farnosti. Vedle toho se církve věnují některým specifickým cílovým skupinám, a to napříč základními obcemi, často i v prostředích, kde tyto obce nemohou přímo působit. Jde zejména o osoby v různých pobytových zařízeních (nemocnice, léčebny, ústavy pro osoby s postižením, domovy pro seniory, věznice), na dlouhodobých misích (členové armády, posádky lodí) apod. Pro pastorační péči o tyto specifické kategorie osob se v poslední době vžil označení *kategoriální pastorage*.

V pastorační činnosti církve by se měly projevit všechny realizační funkce, jimiž církev prokazuje, že skutečně staví na základech evangelia: svědectví o víře (martyria), služba potřebným (diakonia), bohoslužba (liturgia) a společenství (koinonia). Ve vězeňské pastorači se to děje zejména těmito způsoby:

- Martyria: víra v Ježíše Krista je východiskem a motivací pro naši práci, a o této víře také vydáváme svědectví těm, kdo o to projeví zájem. Přitom respektujeme odlišnost konfesí a vyhýbáme se proselytismu¹³⁷.
- Diakonia: svou prací naplňujeme základní přikázání lásky k bližnímu – nabízíme vězňům pomoc v jejich nouzi, a to ve všech dimenzích lidské existence (biologické, psychologické, sociální a spirituální).
- Liturgie: nabídkou bohoslužebných aktivit, zejména svátostí, usnadňujeme vězňům cestu k osobnímu setkání s Bohem, k existenciální zkušenosti víry, k přijetí odpuštění a dalších Božích darů.
- Koinonia: křesťanství lze plně prožít jen ve společenství; proto i ve vězeňském prostředí vytváříme církve – skupiny věřících, kteří se navzájem podporují ve víře a v životě podle křesťanských zásad.

I když toto schéma vychází z Bible, zejména ze slov a skutků Ježíše a jeho učedníků, neznamena to, že by pastorage vypadala všude stejně. Právě naopak, jednotlivé církve mají své vlastní pastorační koncepty a často i uvnitř církvi se vzájemně liší přístupy některých skupin či jednotlivců. Nejde však o to, že by někdo zcela odmítal některé z uvedených funkcí, spíše jde o rozdíly v důrazech: na jedné straně najdeme např. církve s výrazným evangelizačním zaměřením, které za svůj hlavní úkol považují předávat lidem poselství o spáse skrze Ježíše Krista; jiné církve a směry zase mnohem víc zdůrazňují diakonickou dimenzi – snahu pomáhat lidem v nouzi, a samotné evangelium předávají spíše svým životem než svými slovy. Tuto různost, kterou najdeme i mezi vězeňskými duchovními, chápeme jako velké bohatství (i když může být také zdrojem kontroverzí či ohnivých diskusí). Ti, kterým své služby nabízíme, jsou totiž také vzájemně odlišní, a každého může oslovit jiný přístup.

¹³⁶ OPATRŇY, Aleš. *Pastorage zvláštních skupin*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. 196 s. Bibliotheca theologica; sv. 2. ISBN 978-80-7465-116-8, s. 16.

¹³⁷ Proselytismus = cílené získávání nových věřících pro nějakou církev, konfesí či náboženskou společnost změnou jejich původního náboženského přesvědčení.

4.4. Dobro a zlo, vina a hřích

Odpouštět a nežívat v sobě zlobu jsou prostředky k nápravě ostatních. Pomstou, odplatou a hněvem nemohou být křivdy odčiněny. Zlo může být vyloučeno jen dobrem.¹³⁸

Vězni se od ostatních cílových skupin kategoriální pastorační odlišují tím, že prokazatelně a zásadním způsobem překročili morální zásady sdílené většinou společnosti. Pokud se mají do této společnosti vrátit a žít v ní řádným životem, je nutné, aby prošli vnitřním procesem přiznání viny, přijetí trestu, nápravy způsobené škody a změny smýšlení a života. Věřící člověk prožívá tento proces nejen na rovině sociálně-psychologické, ale také na rovině teologické: uvědomuje si, že svým hříchem překročil příkázání daná Bohem, a tím ztratil Boží přátelství; touží se s Bohem smířit a toto přátelství obnovit; proto hříchu upřímně lituje, přijímá pokání a snaží se o změnu smýšlení a života.

Chceme-li jít k podstatě tohoto tématu, musíme začít u otázky dobra a zla. Za dobré můžeme považovat všechno, co podporuje život a jeho kvalitu, za zlé naopak to, co život a jeho kvalitu omezuje, snižuje nebo ničí. Fyzické zlo je to, které nezávisí na lidské vůli, ale přitom zásadně ovlivňuje život člověka (bolest, nemoc, smrt) nebo přírodu (záplava, zemětřesení). Mravní zlo naopak působí sám člověk tím, že jedná proti životu, v rozporu s mravním zákonem. A právě s lidmi, kteří způsobili závažné mravní zlo, se setkáváme ve věznicích.¹³⁹

Pan Vocásek byl zkušený podvodník. Ve svých padesáti letech seděl už po šesté, od mládí se živil krádežemi a podvody. Jak získával zkušenost, dostával se do stále vyšších pater špinavého byznysu a rukama mu procházely desítky milionů korun. Měl svého advokáta, který ho v trestné činnosti podporoval: bral za své služby nemalé peníze a každá další kauza pro něj znamenala nový výdělek.

„Pane kaplane, mě už to nějak přestává bavit. V mládí jsem to bral jako adrenalin, ale teď? Pořád žít v nejistotě, kdy mě chytanou... Ale hlavně – uvědomovat si, kolik lidí kvůli mně přišlo o majetek, o dům, o své celoživotní úspory! Víte, od té doby, co jsem začal číst Bibli, to mnohem víc cítím. Objevuju jiný svět – ono se snad dá žít i čestně, bez podrazů, dívat se lidem bez výčitek do očí!“

Brzy měl možnost si tento nový přístup vyzkoušet: soud projednával jeho další čtyři kauzy. Ke třem se přiznal, postiženým se omluvil a zavázal se zaplatit škodu. Ke čtvrté nebyl dostatek důkazů a advokát mu slíbil, že ho z ní dostane. Pan Vocásek musel řešit dilema: využít tuto nabídku, nebo se přiznat, přijmout dva roky trestu navíc a zase platit (šlo o nemalé peníze)? Byl to těžký vnitřní boj; nakonec se rozhodl pro druhou možnost. Advokát tomu nechtěl věřit, opakovaně ho přemlouval, ať není sám proti sobě. Když na to nepřistoupil, definitivně ukončili spolupráci.

„Víte, pane kaplane, asi mě ta četba Bible, rozhovory s vámi, ale hlavně to vědomí Boha hodně změnilo. Dřív jsem nerozlišoval mezi dobrem a zlem. Teď vnímám ten protiklad velice silně. A když jsem se konečně rozhodl dělat dobro, tak jsem přece nemohl začít dalším zlem.“

Odkud se vzalo dobro a zlo? Někteří je považují za dvě rovnocenné síly, které spolu po celé dějiny bojují (dualismus) a z nichž kterákoliv může člověka ovládnout; jiní tvrdí, že existuje jen dobro, zatímco zlo je pouhá iluze, od které se má člověk oprostit (některá východní náboženství); novověká filozofie stejně jako podstatná část naší společnosti považuje dobro a zlo za relativní pojmy, které odráží hodnoty dané společnosti a kultury. S těmito názory se setkáme také mezi vězni, kteří jimi často argumentují při obhajobě svého nemorálního jednání.

Křesťanství vyznává biblický názor, že absolutním dobrem je sám Bůh, který stvořil člověka ke svému obrazu, tedy k tomu, aby také konal dobro. Zároveň mu nabídl konkrétní pokyny, jak tento úkol

¹³⁸ KONFUCIUS, <https://citaty.net/temata/dobro/>.

¹³⁹ Srov. PŘÍKASKÝ, Jiljí Vladimír. *Učebnice základů etiky*. Vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. 134 s. ISBN 80-7192-505-5, s. 15-16.

naplnit – mravní zásady, obsažené ve starozákonním Desateru či v novozákonním učení Ježíšově. Ponechal však člověku svobodu, v níž se může rozhodnout i pro zlo.¹⁴⁰

Tato svoboda je v současnosti z různých důvodů zpochybňována či relativizována. Vede nás k tomu hlubší znalost člověka získaná psychologickým výzkumem. Nepopíráme, že lidé jednají negativně, ale chápeme takové jednání spíše jako projev nemoci, psychických fixací, sociologických daností, špatné výchovy a rodinného prostředí, než jako důsledek jejich zcela svobodného rozhodnutí. Džibrán dokonce klade tuto myšlenku do úst samému Ježíšovi: „Pamatujte si, že zloděj je člověk v nouzi, lhář je člověk, který se bojí, a lovec, kterého honí strážci vaší noci, pronásleduje stráž jeho vlastní temnoty. Jestliže vyhledají váš dům, otevřete jim a pozvěte je ke stolu. Pokud je nepřijmete, neosvobodíte se od toho, čeho se dopustili.“¹⁴¹

To však neznamená, že bychom měli zcela rezignovat na možnost svobodného rozhodování. I u odsouzených zpravidla najdeme vývojovou linii, která je skrze opakovanou negativní rozhodnutí (často v nepatrných věcech) přivedla až ke spáchání závažného zločinu. Jde tedy spíše o proces, v němž hrají roli psychologické faktory, které pachatel sám nezpůsobil, zároveň však připadá významná role také jeho svobodnému rozhodování. Mnoho příběhů, počínaje biblickým vyprávěním o ženě a hadovi (Gn 3, 1-7), tento proces popisuje. Lze ho shrnout do několika kroků: první je dotyk zla, nápad, možnost (často mluvíme o pokušení); následuje vnitřní dialog, posuzování kladů a záporů, srovnávání lákavosti a případných negativních důsledků; pak přichází rozhodnutí – pokud lákavost převáží, rozhodne se člověk pro zlo, zároveň však ví, že se mohl rozhodnout i jinak; nakonec dojde ke skutku s příslušnými následky, často také s výčitkami svědomí.¹⁴²

Vyrůstal jsem v docela dobré rodině. Naši byli rozvedení, tátu jsem skoro neznal, ale máma se o nás pečlivě starala. V pubertě jsem se dostal do party kamarádů, které bavilo dělat výtržnosti; kvůli nim jsem často chodil za školu, potloukali jsme se venku a ničili věci. Máma na to přišla, řešilo se to ve škole, chvíli jsem sekal dobrotu, ale pak mě zase nalákali. Začali jsme krást v supermarketech. Tenkrát jsem si říkal, že to bych asi dělat neměl, jenže příslušnost k partě byla silnější. Asi mně chyběla ta otcovská autorita. Čím dál víc mě to bavilo, pak už jsme kradli ve velkém, na a teď jsem skončil ve vazbě. Jsem rád, že to tak dopadlo, aspoň se můžu zastavit a přemýšlet, co dál. Kdyby mě nechytli, asi bych dělal stále horší věci a kdovi, kam až bych došel.

Pokud se člověk dopustil zla, pak odpovědnost, kterou za to nese, nazýváme vinou. Ta mu může být buď přičtena z vnějšku soudním rozhodnutím (právní pojetí viny), nebo se s ní vyrovnává sám (mravní pojetí viny). Plně přijmout trest může člověk ovšem jen tehdy, když si dokáže přiznat vinu, tedy když jsou obě tyto stránky v souladu. „Aby si ale mohl přiznat vinu, musí vědět o odpuštění. Pokud o této možnosti nevíme, přijatá vina se stane trvalým traumatem osobnosti. A právě odpuštění je jádrem křesťanského poselství.“¹⁴³ Kromě toho můžeme mluvit ještě o pocitech viny, které ne vždy odpovídají realitě (nepřiměřené sebeobviňování – psychologické pojetí viny).

Možnost pracovat s vlastní vinou a dojít k osobní proměně je velkou nadějí zejména pro lidi, kteří se dopustili vraždy: ti vědí, že nelze obnovit ztracený život, a zpravidla se nedočkají odpuštění ani od příbuzných obětí. Přitom si mohou uvědomovat svou vinu, cítit lítost a prožívat silné výčitky svědomí. Přijetí odpuštění od Boha a znovunavázání přátelského vztahu s ním pro ně může být poslední možností, jak ještě dát svému životu smysl a hodnotně jej prožít.

Při skupinové diskusi se zeptal jeden z účastníků: „Pane kaplane, může Bůh odpustit i vraždu?“ Kaplan se snažil vysvětlit, že i to je možné, pokud dotyčný svého činu skutečně lituje.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 16-17.

¹⁴¹ DŽIBRÁN, Chalil. *Ježíš – Syn člověka: jeho slova a činy očima těch, kdo jej znali*. Překlad Marie Čapková. Vydání v tomto překladu druhé. V Praze: Vyšehrad, 2020. 189 stran. Mozaika. ISBN 978-80-7601-251-6, s. 130.

¹⁴² Srov. PŘÍKASKÝ, s. 19-20.

¹⁴³ HALMAN, Libor, *Křesťanský pohled na vinu, trest a odpuštění*. In: ČV 2/1993, s. 25.

Vězeň se ale ptal dál: „A co když zavraždil někoho svatého?“

„Jak, svatého? Co tím myslíte?“

„No, třeba někoho jako jste vy!“

„Takže věřícího křesťana? Ale ten přece většinou není svatý. Nebo přímo kněze? Ani ten ale nemusí být svatý!“

Vězeň se zarazil: „No, tak nějak. Ale oproti nám přece jste svatí, ne? Víte, k nám teď přišel na oddíl kluk, který zavraždil kněze. Já jsem se s ním o tom bavil a on říkal, že se bojí Boha, protože tohle mu Bůh nemůže odpustit a on půjde do pekla. Tak může mu odpustit nebo ne?“

„Já myslím, že může,“ trval na svém kaplan. „Ale víte co? Rekněte mu, ať za mnou přijde, a pobavíme se o tom.“

„No to jsem mu právě říkal, ale on se hrozně bojí. Prý od té doby, co se to stalo – a už je to deset let! – s žádným knězem nemluvil. Myslí si, že ho odsoudil nejenom Bůh, ale i celá církev! Tak mám mu fakt říct, aby se nebál a přišel za vámi?“

Tak začala pastorační práce s jedním ze dvou mladíků, kteří zavraždili známého severočeského kněze Ladislava Kubička.

Pokud má člověk zdravé etické cítění, může se pro něj stát zničení lidského života, které zavinil svou nedbalostí, tím nejhlubším traumatem v rovině psychické i spirituální. Právě zde ale může křesťanské poselství o odpuštění skrze výkupnou oběť Ježíše Krista být zdrojem velké naděje.

Pan Novotný se z tohoto důvodu dostal až na nejhlubší dno deprese, výčitek svědomí a pocitu vlastní neschopnosti. Přitom šlo o banální situaci: měl hlídat osmnáctiměsíční dcerku své partnerky, která odešla do práce. Aniž by dnes tušil proč, popíjel přitom z láhve Whisky. Když ji vypil celou, upadl do hlubokého spánku. Dítě mezitím lezlo po nábytku, při pádu se zranilo a mamince, která po svém příchodu zavolala rychlou záchranku, zemřelo v náručí cestou do nemocnice.

Pan Novotný by si tisíckrát přál, aby se mohl vrátit v čase a tragédii zabránit. Ví však, že to není možné. Pomalu se odhodlává ke komunikaci s nejbližšími lidmi – s vlastní rodinou a s matkou dítěte. Zároveň ale ví, že i kdyby mu odpustili, vinu si ponese v sobě po celý život. Není si jistý, zda bude schopen s ní žít. Jeho utrpení ještě prohlubuje náhodný spolubydlící, který úmyslně zavraždil člověka a žádné výčitky necítí; pan Novotný má pocit, jako by trpěl i za něj. Čím dál víc hledá útěchu ve víře – v diskusích s kaplanem připouští, že snad odpuštění od Boha by mu mohlo přinést vnitřní pokoj. Kaplan mu také navrhuje, že svou nedbalost může alespoň částečně odčinit tím, že bude aktivně pečovat o život jiných lidí. S tím souhlasí a začíná přemýšlet o způsobech, jak by to mohl uskutečnit.

Vzhledem ke své vážné a hloubavé povaze zvládá pobyt ve vězení jen s vypětím všech sil. Zároveň se ale stává „vrbou“ pro další vězně, kteří prožívají podobné pocity jako on. Je vůči nim velmi vnímavý, dovede nejen naslouchat, ale i z vlastní zkušenosti poradit. Tak se snaží druhým lidem nezištně pomáhat k životu, a v sobě probouzet pocit, že neztratil svou hodnotu, i když zavinil zničení jednoho nevinného života.

4.5. Vězení jako koncentrované zlo, otázka zlého ducha

Člověk zraněný prvotním hříchem je sám o sobě nakloněn ke zlu, aniž by mu je ďábel musel našeptávat zvenčí. Proto také v tomto smyslu nemůžeme ďáblu přičítat všechny hříchy spáchané na zemi. Avšak náklonnost člověka ke zlému by bez prvotního hříchu neexistovala. Proto v tomto smyslu můžeme říci, že satan je nepřímo původcem všech hříchů.¹⁴⁴

Když uvážíme, že většina lidí, kteří si odpykávají trest ve věznicích, významným způsobem porušila běžné zásady mezilidského soužití, nepřekvapí nás, že jsou věznicemi často označovány jako místa

¹⁴⁴ Tomáš AKVINSKÝ, in: HUBER, Georges. *Odstup, satane! (ďábel dnes)*. Překlad Libor Holý. 1. vyd. Praha: Zvon, 1997. 103 s. 20 cm. ISBN 80-7113-197-0, s. 83.

koncentrovaného zla. Přímému páchání dalšího zla sice brání vězeňský systém, ale zlem v podobě zkušeností a vzpomínek, v podobě naladění mysli a srdce nebo v podobě představ a plánování do budoucna je prostředí věznice prosceno skutečně mnohem víc než jakékoli jiné prostředí. Pocity malátnosti, nepříjemnosti, strachu, které při návštěvě věznice prožívají zejména citlivější osoby, nejsou náhodné. Proto je dobré, může-li zaměstnanec čerpat posilu u Boha a ve společenství církve. I to je jeden ze způsobů, jak předcházet syndromu vyhoření. Jinou obranou proti tomuto pocitu je otupělost, cynismus, hrubost.

Jedno z vysvětlení problému zla nabízí Bible i další náboženské tradice: zlo je duchovní princip. Zlo je andělská bytost, která se vzepřela pravdě, kráse, lásce – tedy samotnému Bohu. A toto duchovní, osobní zlo, má vliv i na člověka, prosazuje skrze něj svoje zájmy. V setkávání s pachateli zločinů i v rozhovorech s konkrétními vězni kaplan jasně poznává aktivitu nepřítel Boha i člověka, který je v Bibli nazýván ďáblem či satanem. Proti jeho moci však nelze bojovat jen lidskými silami. Proto se život křesťanů, a tím spíše činnost vězeňských duchovních, neobejde bez modlitby.

Matka Antonína K. se živila jako majitelka bordelu. Když bylo synovi 12 let, otevřela si podnik v česko-německém pohraničí a bohatě vydělávala. Antonín prožil pubertu mezi prostitutkami, žil s nimi v jednom pokoji, přespával s nimi ve společné posteli. Tato zkušenost určila na celý život jeho vztah k ženám a jeho prožívání sexuality. Všechny partnerky, s nimiž později v dospělosti žil, byly prostitutky. Odsouzen byl za domácí násilí.

Antonín se živě zajímal o víru: byl si jistý, že existuje Bůh, a chtěl ho více poznat. Četli jsme spolu klíčové pasáže Bible a společně jsme se modlili. Při těchto činnostech však projevoval zvláštní neklid. Postupně mi vysvětlil, že asi před dvěma lety měl zvláštní vidění: spatřil obrovský stín, který měl podobu rohatého ďábla. Od té doby ho pronásledují nesmyslné nápady, jako např. souložit s Pannou Marií a pak ji zabít. Nikdy by to neudělal, ale bojí se takových pokušení a chce se jich zbavit. Vysvětlil jsem mu, že může jít o dvojí příčinu: psychickou nemoc nebo působení zlého ducha. Doporučil jsem mu vyšetření vězeňskou psychologkou, ta však nic patologického v jeho psychice nenašla.

Začali jsme se tedy spolu modlit za osvobození od působení ducha zla. Využívali jsme k tomu modlitby z obřadů katechumenátu a také známou prosbu k archandělu Michaelovi. Problém postupně v běžném životě ustal, vracel se jen tehdy, kdy chtěl Antonín číst Bibli nebo se modlit: v těch chvílích mívá opakovaně představy o sexu a násilí na biblických postavách. Radil jsem mu, ať je nepřekonává za každou cenu, ale ať čte nebo se modlí jen krátce, a ve chvílích, kdy pokušení přichází, toho zanechá. Podobně jsme postupovali i při našich setkáních. Často jsme se modlili za osvobození od těchto myšlenek.

Tento stav trval více než rok, postupně se však uklidňoval. Naštěstí to Antonínovi nebránilo v tom, aby se snažil v běžných situacích jednat podle Božích přikázání: přestal řešit konflikty násilím, začal slušně mluvit, získával jiný pohled na ženy. Dosud nikdy nechodil na skupinové bohoslužby, krátce před propuštěním však požádal o účast na setkání s biskupem, který měl právě navštívit věznici. Tato akce ho velmi povzbudila a negativní myšlenky se pak už objevovaly jen výjimečně.

S podobnými zkušenostmi se vězeňský kaplan setkává poměrně často. Měl by k nim přistupovat s veškerou vážností – s ďáblem není radno si zahrávat. Zároveň je třeba velké ostražitosti v posuzování, neboť mnohé jevy z této oblasti mohou být projevem psychické nemoci (zejména schizofrenie) – a pak je třeba svěřit klienta péči psychiatra, nebo pověřivosti, která je zvláště intenzivní v romské kultuře. Modlitba za osvobození od působení zla je jistě prospěšná v každém případě, duchovní by však při práci s těmito klienty neměl opomíjet i další, přirozené nástroje.

Posedlost ďáblem v plném smyslu je ve věznicích spíše výjimečná, podobně jako v běžném prostředí: „Opravdová posedlost, pokud víme, je velmi vzácným jevem. Naproti tomu lidské zlo je záležitostí

zcela běžnou.¹⁴⁵ Pokud má duchovní přesto v konkrétním případě podezření na posedlost ďáblem, nesmí ji nikdy řešit sám; měl by postupovat ve spolupráci s odborníky jak v teologické, tak v psychiatrické oblasti, a řídit se předpisy své církve.

Specifickým problémem, na který může duchovní ve věznici narazit, je *satanismus*. Obecně se jím myslí „kult Satana, který může být chápán buď jako zlé samostatné božstvo, nebo jako protivník křesťanského Boha.“¹⁴⁶ Skutečného satanistu, tedy člena sekty, která vyznává tuto ideologii, organizuje satanistické rituály (černé mše) a vyzývá své členy k páčání rituálních trestných činů (zejména sexuální zneužívání a týrání dětí, znesvěcování kostelů, hrobů, lidských ostatků, rituální vraždy), najdeme spíše výjimečně. Mnohem častěji se můžeme setkat s pachatelem, který zpětně využívá satanistickou ideologii k ospravedlnění svých trestných činů.

Ve věznicích s velkými otevřenými oddíly kaplan často přijde ke katru a vyvolává jména těch, se kterými se chce setkat nebo je odvést na aktivitu do kaple. Kdokoli z oddílu může v té chvíli využít jeho přítomnosti a o něco ho požádat, na něco se zeptat apod. Jednou mě takto oslovil dosud neznámý vězeň: „Pane kaplane, věříte v satana?“ „Ano, věřím. Je to zlý duch, který se postavil proti Bohu a svádí nás ke zlu.“ Odsouzený se zasmál a pravil: „No jo, tak to máte vy křesťani! Ale já satana uctívám, a proto páčám všechny ty zločiny. Kašlu na to, co si myslí ten váš Bůh! Já jsem svobodný, protože si můžu dělat, co chci, ale vy jste otroci, protože musíte poslouchat ta jeho příkázání.“ Než jsem stačil reagovat, zastalo se mě několik křesťanů, kteří právě chtěli jít se mnou na bohoslužbu: „Ale Bůh tě za to potrestá, skončíš v pekle!“ Následovala hádka mezi vězni o tom, jestli bude líp v pekle, kde je spousta kamarádů a dobře se tam topí, nebo v nebi, kde se všichni po celou věčnost radují z Boží blízkosti.

Vězeň, který se hlásil k satanismu, se se mnou snažil zapříst rozhovor ještě několikrát, a postupně se k němu přidala celá skupinka dalších. Ukázalo se, že o satanovi ani satanismu neví téměř nic, nicméně všechny moje argumenty o vítězství dobra nad zlem a o tom, jak se vyplatí sloužit spíše Bohu než satanovi, opakovaně odmítali. Dávali najevo, že by v tom případě museli změnit svůj život, a do toho se jim zjevně nechťelo.

Je pochopitelné, že satanistická ideologie přitahuje lidi, kteří mají „tendenci k problémům ve vztazích s jinými osobami a s reálným světem sociálních závazků“¹⁴⁷. Pokud si se satanismem jen zahrávají a nejsou v něm hlouběji zakotveni, může je duchovní vhodnou argumentací a modlitbou od této cesty odradit. U těch, kteří jsou dlouhodobě zakotveni v satanistické sektě, je to však prakticky nemožné.

4.6. Doprovázení člověka v procesu zpracování viny

Se zločincem takovou míti útrpnost, aby obcovati s ním, pod ochranu jej bráti a ku povstání mravnímu mu pomáhati, duševní rozkoši bylo, — toť myšlení vznešené, kteréž nevšude v mysli lidské vchází, a ješto ani nejpřísnější vládní rozkazy v obecné mínění uvéstí nemohou.¹⁴⁸

Ve vězeňské praxi jsme často konfrontováni s popíráním nebo alespoň bagatelizací vlastní viny. Známý bonmot, že ve vězení jsou všichni neviní, v sobě nese kus pravdy. Výstižně o tom mluví zkušený kaplan Aleš Jaluška: „Zde začíná jeden ze základních úkolů pro vězeňské pastorační pracovníky: pomoci vězni poznat, přijmout a kajícím vyznat svůj minulý hřích, potrestaný rozsudkem. Zvláště u pachatelů, odsouzených za vraždu, loupežné přepadení, ublížení na zdraví, znásilnění, zneužití a další závažné trestné činy jde o mimořádně těžké úkoly mimo jiné i proto, že právě tito vězni obvykle nejhrouževnatěji odmítají diskuze o své vině. Myslím, že v nejednom případě jde

¹⁴⁵ PECK, s. 202-203.

¹⁴⁶ CANTELMÍ, Tonino a CACACE, Cristina. *Černá kniha satanismu: psychosociální aspekty vlivu na mladou generaci*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. 158 s. Orientace. ISBN 978-80-7195-220-6, s. 44.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 126.

¹⁴⁸ ŘEZÁČ, s. 54.

o podvědomou ochranu jejich vlastního já: většina z nich výše uvedené zločiny poctivě a nehraně odsuzuje a kdyby připustili, že se jich vědomě dopustili, tak by odsoudili i sami sebe. Myslím, že toto podvědomé odsuzování těžkých zločinů a odmítání ztotožnit se s jejich pachatelem, je jedním z lepších důvodů pro vznik často velmi krkolomných zdůvodňování, proč se vše stalo jinak, než jak dokázalo vyšetřování a než je zapsáno v rozsudku, a proč onen hrůzný čin musel spáchat kdokoli jiný, jen ne odsouzený. Pastorační pracovník stojí před úkolem narušit tuto mnohdy velmi vypilovanou pohádku a dovést klienta k pravdivému sebepoznání a k nutnosti svědomitě a pravdivě rozebrat příčiny, z nichž jeho trestný čin vyrostl.¹⁴⁹

NT byl odsouzen na doživotí za vraždu svého bratra a obou rodičů. Před soudem tvrdil, že rodiče zastřelil jeho bratr a on pak ve zlosti zabil pouze bratra. Soud mu neuvěřil, on přesto na své verzi trval a šířil ji i v mediálních rozhovorech. Postupně však zjišťoval, že má-li strávit ve vězení mnoho let, nemůže žít sám vůči sobě i vůči svému okolí trvale ve lži. Také se začal seznamovat s křesťanstvím a přijímat svou odpovědnost vůči Bohu. Po šesti letech proto požádal soud o doplnění spisu a oficiálně se přiznal k vraždě všech tří členů rodiny.

Mnozí sice přiznávají, že daný čin spáchali, ale zároveň hledají způsoby, jak svou vinu zlehčit, vysvětlit, bagatelizovat – jak se „vyvíňovat“: „Častým argumentem klientů, kteří přiznávají svůj čin, je poukazování na jakousi ‘osudovou nevyhnutelnost’, s níž v dané situaci nemohli jednat jinak, protože neexistovalo a neexistuje jiné řešení tehdejší situace, než to, které museli – sice neradi, ale nevyhnutelně – zvolit. Velmi častá věta ‘já jsem to nechtěl, ale nemohl jsem jinak a všichni by v mé situaci museli jednat stejně,’ je jednou z metod nepřímého vyvíňování.¹⁵⁰ Podobný smysl může mít také snaha vysvětlit svůj zločin působením zlých sil:

Šel jsem s kamarádem kolem kostela a najednou jsem viděl, jak nás předešel jakýsi člověk v dlouhé sutaně a v kápí. Lekl jsem se a zeptal se kamaráda, jestli ho taky viděl. On řekl, že ne. Druhý den jsem ho potkal zase. Jen kolem mě prošel, neviděl jsem mu do obličeje. Ale od té doby jsem se cítil divně, pořád mi něco vadilo, rozčiloval jsem se, nadával, chtěl jsem se rvát. I máma se ptala, co se mnou je, ale já jsem nevěděl. Za pár dní jsme s kamarádem zavraždili toho souseda kvůli pár korunám. Já myslím, že jak jsem potkal toho člověka v kápí, tak do mě něco vjelo, Satan nebo co, a pak už jsem to nebyl tak úplně já. Jinak bych přece nemohl něco tak strašného udělat!

Z přednášky jiného zkušeného kaplana Bohdana Pivoňky si posluchač odnesl tuto informaci: „Proti přijetí vlastní viny mají obvinění i odsouzení vypracované různé techniky a úhybné reakce. Od agrese, autoagrese, identifikace s filmovým hrdinou, projekce (že ostatní jsou zrovna takoví, jen je nechytili), úniku do nemoci, nepřetržitého sledování televize nebo videa až po racionální myšlení. Zlehčují svou vinu (co například horšího napáchali komunisté), popírají odpovědnost (nehoda, výchova, společnost), popírají způsobenou škodu (krádež je jen půjčka, vzali si jen nazpět, co jim vzal někdo jiný), popírají oběti (msta, byl to opilec, homosexuál – to má za to), odsuzují ty, kteří je odsoudili, odvolávají se na vyšší loajalitu (ochrana přátel, dostali úkol).“¹⁵¹

Všechny tyto praktiky musí vězeňský duchovní pomalu a trpělivě překonávat. Klient si nejdříve potřebuje uvědomit, koho poškodil a jak velkou újmu mu způsobil. Pro mnohé znamená už tento krok extrémní úsilí – nejsou totiž zvyklí dívat se na svět očima druhých lidí, nejsou schopni cítit se do toho, co prožívá někdo jiný. Všim, co dělají, sledují pouze svůj prospěch; zájmy, pocity ani názory kohokoli jiného jim nic neříkají. Výjimku z tohoto pravidla mohou tvořit jejich vlastní rodiče nebo děti. Právě pokrevní příbuznost hraje často významnou roli v procesu pochopení vlastní viny: pokud si pachatel představí na místě oběti svou vlastní matku nebo své dítě, najednou může být zhnusen tím, co provedl.

¹⁴⁹ JALUŠKA, in: MARTINEK, 2008, s. 132-133.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ HAŠKA, Petr. *Vězeňská duchovní služba*. Getsemany 122 (listopad 2001).

Jeden zkušený „bytař“ (vykrádač bytů) dostal zprávu, že jeho mamince vykradli byt. Tato informace ho velice rozlítla, onoho zloděje označil za největšího zvrhlíka na zemi, kdyby se s ním setkal, tak by ho prý okamžitě zardousil. Vězeňský kaplan se ho zeptal, jestli si uvědomuje, že on sám způsobil stejnou bolest každému, koho vyloupil. Zpočátku si tuto otázkou odmítal připustit, namítal, že to je přece úplně něco jiného, že by nikdy nepřepadl svou vlastní matku. „Ano“, namítal kaplan, „ale přepadl jste matku někoho jiného, a ten ji miluje stejně, jako vy milujete tu svou“. Když byl vězeň s touto otázkou opakovaně konfrontován, postupně začal chápat destruktivitu svého jednání i myšlení. Dospěl k rozhodnutí, že už nikdy nebude vykrádat byty, aby kvůli němu žádná matka nemusela prožívat bolest. Bude krást pouze v supermarketech, protože tamější zboží nikomu nepatří a nikdo tedy nebude kvůli němu trpět.

Aktér tohoto příběhu pochopil svou odpovědnost vůči konkrétním lidem – to je jistě dobrý začátek. Zatím se však nedopracoval k pochopení své odpovědnosti vůči vyšším celkům: společnosti a Bohu. Odpovědnost vůči společnosti je především racionálním problémem: pro mnoho odsouzených je těžké pochopit, že i tehdy, když kradou v supermarketu nebo když neplatí státu daně, působí někomu škodu. Zde je třeba trpělivě diskutovat a vysvětlovat.

Odpovědnost vůči Bohu je tématem, které do vězeňského prostředí vnáší pouze pracovníci duchovní služby. Někteří odsouzení mají jakési tušení Boha, nebo alespoň transcendentna. Duchovní může podporovat toto hledání a rozvíjet klientovu víru, až k jejímu prožití jako niterného vztahu k Bohu. Tak si začne uvědomovat také svou odpovědnost před Bohem a může se ptát, jak asi Bůh vnímá jeho život a jeho trestnou činnost. Kaplan mu v tomto kontextu může nabídnout ústřední křesťanskou zvěst o Bohu, který obětoval sám sebe, aby přinesl milost hřešícímu člověku. Pro mnohé, kteří se snaží různými cestami „vyvíňovat“, může mít tato zvěst velkou osvobozující sílu.

Někteří pachatelé závažných trestných činů naopak rádi přiznávají, co spáchali, neboť to považují za svou přednost, dokonce jsou na to hrdí: „Já jsem zabil člověka! Co umíš ty?“ Výčitky svědomí necítí, naopak dávají najevo, že by byli schopni podobné zločiny opakovat; dokazují to násilnickým chováním vůči ostatním vězňům. O setkání s kaplanem většinou nemají zájem, věřící považují za slabochy. Jejich zločin je mohl naplnit rozkoší, jejich pocit nadřazenosti může mít až mystický rozměr, jak to vyjadřují někteří beletrističtí autoři:

Pak nevíte, co to je, být pojednou postaven jako na vysoký podstavec a čnít vysoko nad celé své nevýznamné okolí. Po zločinu vidí člověk pojednou sebe v docela jiném osvětlení než předtím a nejen on, ale i svět se mu zdá docela něčím jiným než doposud! Konečně se zná, sám sebe! Stane se velikým filozofem!¹⁵²

Ani takový pachatel však nemusí v tomto postoji trvale zůstat. Hnus nad spáchaným zlem může být vytěsněn do nevědomí a později, třeba i po mnoha letech, začne probublávat na povrch. Někdy jde o náhlé prozření, jindy se projevuje postupně špatnými sny, bezdůvodnými depresemi, vizuálními představami obětí, nechtěnými vzpomínkami na spáchaný zločin apod. Vězeň se za to stydí, před ostatními to nepřizná a dál hraje svou hru, někdy se ale pod podmínkou důvěrnosti svěří kaplanovi nebo psychologovi.

Když mu bylo 16 let, uškrtil Patrik svého kamaráda kvůli tomu, že se mu snažil přebrat dívku. Odpykal si trest, pro další násilnosti se však brzy znovu ocitl ve vězení. Nikdy necítil výčitky svědomí, naopak považoval sám sebe za hrdinu a nadčlověka. Po deseti letech prožil náhlou a emocionálně velmi silnou konverzi. Setkal se s Bohem a okamžitě poznal hrůznost svých činů i celého svého dosavadního života. Prožíval velmi vypjaté extatické stavy, které se mu dařilo

¹⁵² ZEYER, Julius. *Dům U tonoucí hvězdy*. Citováno dle KOŘÍNKOVÁ, Lucie, ed., PETRBOK, Václav, ed. a RANDÁK, Jan, ed. *Zločin a trest v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 30. ročníku symposia k problematice 19. století*, Plzeň 25.-27. února 2010. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011. 391 s. ISBN 978-80-200-1900-4, s. 198.

zvládat jen s podporou a pod vedením vězeňského kaplana. Několik hodin denně trávil na modlitbách. Rozhodl se, že po celý zbytek svého života bude činit pokání.

Uvědomění si a přiznání vlastní viny je jedním z klíčových projevů spirituality. Tento projev je zároveň počátkem dlouhého spirituálního procesu, neboť přiznaná vina je otevřenou ranou, nemocí, která vyžaduje léčení. To může probíhat formou osobního duchovního doprovázení, zároveň jde o vnitřní proces, který je veden Božím slovem a inspirujícím prostředím.

Jeden z kaplanů vypráví příběh muže z Ukrajiny, který se po mnohaleté kriminální kariéře s opakovanými pobyty ve vězení rozhodl zavraždit svou manželku a jejího milence. Dříve, než tento plán uskutečnil, se však dostal do vazební věznice, kde se setkal s duchovním. Při rozhovorech byl vůči Bohu zatvrzelý, neboť ho obviňoval, že dopustil nevěru jeho ženy. Přesto začal později ve výkonu trestu pravidelně navštěvovat společné bohoslužby. „Při návštěvách kaple se s ním začala dít změna, začal se kát ze své dosavadní nenávisti živěnou myšlenkou na pomstu. Po svém propuštění byl vypovězen zpět na Ukrajinu, kde si našel práci, oženil se s věřící dívkou a vrátil se do církve. Skrze pobyt ve věznici ho Bůh zastavil před vykonáním hrůzného činu.“¹⁵³

Logicky bychom očekávali, že přiznání a prožití osobní viny bude u pachatelů trestné činnosti mnohem intenzivnější, než je tomu u lidí, kteří nic tak závažného nespáchali. Skutečnost je však jiná, neboť schopnost uvědomovat si vlastní vinu, prožívat výčitky svědomí, cítit bolest nad způsobenou škodou je u různých lidí rozdílná, u některých téměř nulová (zejména u osob s disociační poruchou osobnosti). „Musíme si přiznat, že pracujeme s lidmi, kteří v drtivé většině nemají vnitřní mantinely. Uvažují povrchně, vnějšně, proto potřebují pevný vnější řád. O to víc je potřeba jít do hloubky, od povrchu k duchovním hlubinám, k vnitřnostem duše, ke svědomí. Naše služba je právě v tom hlubokém ponoru.“¹⁵⁴

Ano, někdy je možné cestou opakovaných cílených rozhovorů dosáhnout toho, že se pachatel dostane v reflexi až k jádru vlastního bytí. Tam mu nezbyvá nic jiného, než se se svou vinou konfrontovat. Ne vždy se to podaří, ne vždy má tato konfrontace náležitou hloubku a potřebné důsledky. Každý krok v tomto směru však má smysl. Přiznání viny „je to nejdůležitější. Žít s vědomím viny je ten nejhorší život, který může být. Člověka vede pud sebezáchovy, a tak se snaží zapírat, viny se zbavit, případně ji přenést na někoho jiného. Ale vina je v něm. Pokud se jí nezbaví, nepřizná, nemůže mít vnitřní klid. Přiznání viny osvobozuje.“¹⁵⁵

Závažnou překážku ve snaze o osobní přijetí a zpracování viny může tvořit trestně právní systém. Ten se totiž zaměřuje výhradně na vnější stránku lidského jednání; práci s vlastním bytím, tedy spirituální dimenzi člověka, ponechává nepovšimnutou. Pachatelé pak za svůj jediný cíl považují dosažení co nejnižšího trestu, nikoli řešení svého vnitřního stavu. Tak zůstávají v průběhu procesu, a často i během výkonu trestu, zcela v zajetí destruktivních vzorců myšlení, které byly příčinou jejich trestního jednání. Po propuštění pak logicky dochází k recidivě.

Mezi pachateli trestných činů se však nacházejí také osoby, které mají zdravě vyvinutý smysl pro dobro a zlo. Jejich největším psychickým i duchovním problémem jsou pak výčitky svědomí, bolest z vlastního selhání a ztráta sebeucty.

Paní Helena je samoživitelka, stará se o pětiletého syna, pracuje jako učitelka angličtiny. Žije ve společném domě se svým osmdesátiletým otcem. Soužití bylo pokojné, dědeček do jisté míry nahrazoval dítěti nepřítomného otce. Až do doby, kdy si paní Helena našla partnera, který jí nabídl drogy a přivedl ji do party narkomanů. To vedlo k opakovaným konfliktům

¹⁵³ Jan KOČNAR, bývalý kaplan věznice Heřmanice, časopis Brána 4/2019, s. 32.

¹⁵⁴ Pavel KOČNAR, hlavní kaplan VSČR, in: *Společně na cestě*, s. 20.

¹⁵⁵ Bohuslav ZÁMEČNÍK, bývalý kaplan věznice Valdice, in: *Společně na cestě*, s. 92.

s otcem, několikrát na něj křičela s nožem v ruce a hrozila, že ho zabije. Otec zavolal policii, od té doby je paní Helena ve vazbě. Syn byl umístěn do sociálního zařízení pro ohrožené děti.

Paní Helena je ve vězení poprvé, bydlí sama na cele bez televize. O rozhovor s kaplanem požádala z důvodu nedostatečné komunikace s lidmi. Setkává se s ním individuálně každý týden, o náboženské otázky však nejeví zájem. Svěřuje se mu se svými obavami o dítě, depresemi, výčitkami svědomí; ptá se na technické a organizační věci ohledně pobytu ve vězení. Kaplan jí naslouchá, v rámci svých možností podává informace, snaží se uklidňovat její úzkosti a vysvětlovat průběh věznění i soudního procesu. Na zmínku o sebevražedných myšlenkách reaguje zdůrazněním mateřské odpovědnosti. Kaplan je tak po dlouhé měsíce jedinou osobou, s níž může paní Helena volně komunikovat.

Hlavní téma, ke kterému se paní Helena vrací, je její údiv a bolest nad tím, co spáchala. Klade si otázku, jak mohla udělat něco, co se jí hluboce přičítá, k čemu neměla žádný důvod a na co by nikdy dřív ani nepomyslela. S podporou kaplana si vyjasňuje, že řetězec příčin začal její bláznivou zamilovaností do člověka, o kterém téměř nic nevěděla. Sociální zázemí v partě konzumentů drog jí po jistou dobu nabízelo nový smysl života a vytrhovalo ji z osamocené všednodennosti. Pod vlivem drogy také napadla svého otce.

V prvních dnech věznění odmítala kontakt s otcem. Na návrh kaplana mu napsala omluvný dopis, po kterém se rozvinula vzájemná komunikace. Otec jí sice dal najevo, že nechápe důvody jejího jednání, ale postupně přistoupil na její snahu o návrat k původnímu vztahu a začal ji podporovat. To pociťuje paní Helena jako významnou pomoc, přesto však ztrácí sebeúctu, bojí se, že přijde o své sociální postavení, že nebude moci vykonávat své povolání, že navždy na sobě ponese znamení vězeňkyně. Kaplan se jí snaží ukázat, že přijetím trestu a následným dobrým životem může všechny tyto překážky překonat. Případ nakonec dopadl dobře, paní Helena nebyla odsouzena.

Pokud se navzdory vnitřním i vnějším překážkám podaří otevřít s klientem téma jeho osobní viny, měl by nastat proces v křesťanském prostředí obvyklý, a dnes přijímaný i v oblasti psychoterapeutické: po osobním přijetí viny následuje upřímná lítost, ta se projevuje přijetím trestu (pokání) a snahou o vyrovnání s poškozeným (vrácení ukradeného, omluvný dopis apod.). Posledním krokem je změna smýšlení (zejména vnitřní přijetí nové stupnice hodnot a ztotožnění se základními morálními zásadami) a život v souladu s právem, morálkou i Božím zákonem.

4.7. Možnosti a hranice pastoračního vztahu

Příznivost, sdílnost, útrpnost musí duchovní k vězňům dokazovat, při tom ale přísnost a pevnost vždy zachovávat; přílišná citlivost aneb chladnost, vrtkavost aneb neústupnost stejně by neslušely vůdci duchovnímu. Laskavost s přísností musí se vždy střídati, a jen takto lze si získati a udržeti potřebnou důvěru a oddanost vězňů.¹⁵⁶

Nejdůležitějším nástrojem pastorační práce je osobní vztah.¹⁵⁷ Vše, co jsme dosud uvedli i co bude uvedeno v dalších kapitolách, se sbíhá v tomto ústředním bodě. Lidský vztah je součástí každé pomáhající profese.¹⁵⁸ Pro pastorační práci to platí dvojnásob, neboť posláním křesťana je přenášet Boží lásku, kterou zakouší ve svém životě, do vztahů mezi lidmi. Vězeňský kaplan „vychází z víry v Boha podle biblického poselství a ze svého osobního vztahu k Ježíši Kristu a osobní zkušenosti odpuštění a spásy. Svým přístupem k vězňům se snaží reprezentovat Boha spravedlivého a zároveň milosrdného, tedy jednat podobně jako Ježíš: dává jim k dispozici svůj čas a schopnosti a vstupuje s nimi do osobního

¹⁵⁶ ŘEZÁČ, s. 34.

¹⁵⁷ Sborník z konference „Z vězení venku“: Olomouc, 27. listopadu 2007. 1. vyd. Olomouc: Charita Olomouc, 2007. 39 s. ISBN 978-80-254-1056-1, s. 6.

¹⁵⁸ Srov. KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese: psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 1999. 147 s. ISBN 80-7178-318-8.

vztahu s respektováním hranic zúčastněných stran; respektuje je v jejich jedinečnosti, lidské důstojnosti a originalitě jejich životního příběhu; vytváří pro ně prostor bezpečného a svobodného sdílení; nabízí jim křesťanské poselství o spáse, pokání, odpuštění a novém životě takovým způsobem a do té míry, jak jsou schopni mu v současné životní situaci porozumět; je ochoten dlouhodobě je doprovázet a podporovat ve všech dimenzích jejich lidství (spirituální, psychologické, sociální i fyziologické).¹⁵⁹

Skutečnost, že rodiče mají rádi své dítě, je nejsilnějším motivačním prvkem pro jeho celoživotní rozvoj; jen ten učitel, který má rád své žáky, je může motivovat k pokroku ve vzdělávání a v osobním růstu; stejně tak jen ten vězeňský duchovní, který má rád své klienty (přestože mnozí z nich se dopustili velmi zlých činů), v nich může probudit jádro dobra, které je v nich skryté a dosud se nemohlo plně projevit. Základem pastoračního vztahu je tedy láska ve smyslu „agapé“, jak o ní mluví Nový zákon: „Miluj svého bližního jako sám sebe!“ (Mk 12, 31). Jde o lásku dávající, pečující, na rozdíl od lásky mezi příbuznými a přáteli („filia“) nebo mezi manželi či partnery („erós“).

Projevování takové lásky ovšem nemusí být vždy příjemné – provázet klienta po cestě od přiznání viny přes upřímnou lítost až po změnu smýšlení a jednání může být naopak velmi nepříjemné, neboť uznání vlastních chyb bolí. Pastorační pracovník je v podobné pozici jako psychoterapeut, který svého klienta oslovil takto: „Jsem velmi rád, že cítíte výčitky. Kdybyste se nepovažoval za špatného, protože volíte vždy tu snadnou cestu, myslím, že bych vám nemohl pomoci. Psychoterapie není v žádném případě cestou snadnou. Je to cesta konfrontace s nepříjemnými skutečnostmi, přesto, že je to bolestné, dokonce velmi bolestné. Není to cesta úniku. Je to správná cesta. Ne snadná. Jste-li ochoten čelit nepříjemným skutečnostem vašeho života – svému úzkostnému dětství, svému nešťastnému manželství, své smrtelnosti – své vlastní zbabělosti – budu vám nápomocen. A jsem si jist, že budeme úspěšní. Jestliže však jedině, po čem toužíte, je ten nejjednodušší možný únik před bolestí a trápením, potom se domnívám, že jste již v moci ďábla, a nevidím jediný způsob, jakým by vám psychoterapie mohla pomoci.“¹⁶⁰

Pro konkrétnější pochopení principů pastoračního vztahu sáhneme k salesiánské výchovné tradici.¹⁶¹ Podle ní je prvním znakem pastoračního vztahu opravdovost – autenticita. Tento termín je známý i z rogersovského typu psychoterapie a vešel do dějin psychologie.¹⁶² Je jím míněn skutečný zájem o klienta jako konkrétní lidskou osobu se svým příběhem, svými pocity, svými názory, se svými dobrými i špatnými vlastnostmi a zkušenostmi. Pastorační pracovník by k němu měl přistupovat s postojem empatického naslouchání: „Jakýkoliv pracovník duchovní služby by měl umět naslouchat, vnímat nevyřčené, vytušit význam zámek a naznačeného. Hlavně: měl by mít zájem o člověka – a nejen profesně na úrovni plnit stanovené úkoly.“¹⁶³

Tím si může získat jeho důvěru, což je ve vězeňském prostředí velmi vzácná vlastnost. Ale teprve tehdy, když klient duchovnímu skutečně důvěřuje, lze započít účinný výchovný proces. Jeho základem je víra v pozitivní potenciál, skrytý v klientovi, a to i v těch případech, kdy dlouholetá zkušenost i psychologické posudky naznačují spíše opak. Duchovní neztotožňuje pachatele s jeho zločinem. Přijímá ho bez podmínek, ale zároveň na něj klade výchovné požadavky, ze kterých nemůže slevit. Tento přístup prosazuje i nová Koncepce vězeňství do roku 2025, která je oficiálním programem Vězeňské služby ČR: „Obecně převládá názor, že důslednost v přístupu k plnění povinností se nevylučuje se vstřícností, empatií a budováním konstruktivních vztahů (dynamická bezpečnost). Přesto se nedaří překonat tradiční náhled personálu (a zdaleka ne jen tzv. řadového) na účel trestu,

¹⁵⁹ Metodika práce kaplana vězeňské služby, bod 1.

¹⁶⁰ PECK, s. 31.

¹⁶¹ Vychází ze zkušeností italského kněze a pedagoga Jana Boska (1815-1888), zakladatele řeholní společnosti salesiánů, kteří pracují ve výchovné a vzdělávací oblasti na celém světě; v ČR provozují zejména nízkoprahová střediska pro děti a mládež.

¹⁶² Srov. např. BUKOWSKI, Peter. *Budu s tebou: role Bible v pastýřském rozhovoru*. Jihlava: Mlýn, 2008. 97 s. ISBN 978-80-86498-29-4.

¹⁶³ Bohdan PIVOŇKA, první hlavní kaplan VŠČR, in: *Společně na cestě*, s. 69.

jež vidí především v rovině odplatné a vyrovnávací. Z toho pramení chladné a rezervované vztahy mezi většinou zaměstnanců (včetně odborných) a vězňených osob. Konstruktivní (profesionální) vztahy by ovšem neměly být zaměňovány za kamarádké.¹⁶⁴

Duchovní by měl vytvářet právě takové konstruktivní vztahy. Cílem tohoto úsilí je přivést klienta k tomu, aby byl schopen přijímat odpovědnost, řešit konflikty a měnit sám sebe i prostředí, ve kterém žije.¹⁶⁵ Zároveň musí být pastorační pracovník připraven na to, že tohoto cíle nebude dosaženo, nebo že po jeho částečném dosažení přijde návrat zpět k nezodpovědnosti, k novému páchání trestné činnosti.

Pro ilustraci možností, úskalí i hranic pastoračního vztahu bych rád uvedl delší osobní příběh.

Standu doprovázím už osm let. Když jsem přišel jako kaplan do věznice, patřil mezi mé první klienty. Začal chodit na všechny náboženské akce, brzy jsme si hodně pověděli i v individuálních rozhovorech. Tvrdil, že je pokřtěný katolík, že před lety strávil nějaký čas v Apoštolské církvi, ale nevyhovovala mu letniční spiritualita, tak se s ní zase rozloučil. Ve farní matrice jsem našel zápis o jeho křtu, nic tedy nebránilo tomu, abych ho připravil na svátost smíření a přijetí eucharistie. Měl o to upřímný zájem a po celou dobu pobytu ve vězení pak tyto svátosti s vírou přijímal.

Jeho problémem byly drogy. Kdysi byl ženatý, ale kvůli drogám se rozvedl, teď měl venku novou partnerku, která na něj čekala, ale byla ochotná s ním žít jen za podmínky, že se drogy nedotkne. Z hlediska trestné činnosti byl typický bytař – když potřeboval peníze, vykrádal byty. Uměl otevřít jakýkoli zámeček, bral si jen peníze a věci, které se daly snadno zpeněžit. Za to si pak nakupoval drogy. V zaměstnání nikdy dlouho nevydržel, protože jeho drogové anabáze ho často na týdny zcela vyřadily z pracovního procesu. Kamarádil se s dealery, ale nikdy to nedotáhl tak daleko, aby se drogovým byznysem živil.

Už dříve se snažil s drogami skončit, strávil nějaký čas v terapeutické komunitě, ale pak do toho zase spadl. Teď už byl druhým rokem na specializovaném oddělení věznice pro osoby s drogovou závislostí. Vychovatelé i pedagogové ho chválili jako jednoho z nejnadějnějších, věřili, že jeho zájem je opravdový a motivace vysoká, dávali mu velkou naději, že by mohl po propuštění žít řádným životem.

Často jsem se Standou vedl diskuse o teologii, dějinách, politice, půjčoval jsem mu knížky – nejraději měl Halíka, toho mohl číst třeba třikrát kolem dokola. Přestože neměl ani maturitu, byl náruživý čtenář a svými znalostmi a přehledem se vymykal běžnému vězeňskému průměru. I pro mě byla jeho přítomnost osvěžující, protože jsem v něm našel partnera k zajímavým diskusím.

Standu propustili na půlku – ze sedmi let mu odpustili tři, což bylo v naší věznicí dost výjimečné. Ty tři roky mu ovšem zůstaly jako podmínka – musel se pravidelně hlásit na probačním úřadě, a pokud by zase něco spáchal a byl odsouzen, dostal by k tomu ty tři roky navíc. Vrátil se ke své partnerce Janě, sehnal si práci, vše bylo na dobré cestě. Zůstali jsme v kontaktu, čas od času jsem ho navštívil, někdy přišel on za mnou na faru, pravidelně jsme si volali.

Po několika měsících jsme byli domluveni, že spolu navštívíme jeho kamaráda, který byl taky nedávno propuštěn. Den před plánovanou akcí jsem Standovi volal, abychom si upřesnili podrobnosti, ale měl vypnutý telefon. Zkoušel jsem to několikrát – nic. Zavola jsem tedy asi hodinu před cestou – zase nic. Zkusil jsem telefon Jany – a dověděl jsem se, že už týden je na drogách, že nechodí do práce, domů se přijde jen vyspat a pak zase zmizí... prostě vše, jak to

¹⁶⁴ Koncepce vězeňství do roku 2025, Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2017, s. 106.

¹⁶⁵ Srov. KAPLÁNEK, Michal. Animace: studijní text pro přípravu animátorů mládeže. Vyd. 1. Praha: Portál, 2013. 101 s. ISBN 978-80-262-0565-4, s. 64-71.

bývalo dřív. Bylo mi z toho smutno, věřil jsem, že to opravdu vydrží, modlil jsem se za něj, ale víc jsem dělat nemohl.

Za pár dní se Standa ozval. Potkal prý kamarády a dal si s nimi jedno pivo. Pak ho zlákali ještě na štamprli, to ho vybudilo k tomu, aby si sedl k hracímu automatu. Prohrál všechno, co měl, a v depresi si na dluh koupil drogu. Mechanismus stejný jako před lety... když se z toho po dvou týdnech dostal, měl dvacet tisíc dluhů, vyhazov z práce a hrozbu od Jany, že pokud se to bude opakovat, tak ho vyhodí z bytu. Byl z toho hodně zkroušený, naprosto přesně si uvědomoval, co se stalo, věděl, že má poslední šanci něco se sebou udělat. Prosil mě o modlitbu, šel ke zpovědi, začal chodit v neděli na mši, rychle si sehnal jinou práci. Asi po půl roce jsme se setkali ve skupince – ještě s dvěma dalšími bývalými vězni. Standa tvrdil, že prožívá nejkrásnější období v životě – už půl roku pracuje, splácí dluhy, nepije, nehraje, nebere drogy, má hodnou ženu; hlavně je rád, že se neopakoval ten poslední relaps, a věří, že teď už to opravdu zvládne. Za všechno chce poděkovat mně, Janě a Bohu, jehož pomoc silně cítil a bez kterého by to ani v budoucnosti nezvládl.

Jenže to netrvalo dlouho a slunce zase zapadlo. Volá mi Jana: „Já už nemůžu. On už zase řádí. Doposud ať dělal cokoliv, ještě nikdy mě neuhodil. Až teď... chtěl po mně okamžitě peníze na drogy, a když jsem mu je odmítla dát, vlepil mi facku! Pak se sice uklidnil, ale já to nezvládnou! To se nikdy nemělo stát, já už ho nemůžu mít ráda!“ Snažil jsem se ji uklidnit, setkal jsem se se Standou. Zase si to vyčítal, zase litoval, zase tvrdil, že už nikdy. Jen Janu moc nechápal – vždyť jí přece nic neudělal, to bylo jen takové pohlazení, a kdyby mu ty peníze dala, tak přece nemuselo k ničemu dojít! Vysvětloval jsem mu, že by se na to měl podívat jejíma očima, ale to bylo nad jeho síly.

Tak to pokračovalo stále dokola. Dva roky už byl venku, chvíli čistý, chvíli na drogách. A po každém uklouznutí lítost, sebekritika, zpověď, modlitba, odhodlání... Až jednou ho Jana skutečně vyhodila. Skončil na ulici, bez práce, bez peněz na jídlo... Dal jsem mu nějaké stravenky, vyspal se pár nocí u babičky, která z toho sice radost neměla, ale taky neměla to srdce ho vyhodit. Naštěstí si našel práci a začal znovu, dokonce i podnájem sehnal společně s jakýmsi kamarádem, takže ho vyšel docela levně. S Janou začal znovu kamarádit, chodili spolu na vycházky, půjčovala mu peníze.

Další pád na sebe ale nenechal dlouho čekat. Říkal jsem mu: „Stando, uvědomuješ si, že jsi na nejlepší cestě zpátky do kriminálu? Vidiš přece, že vlastními silami to nezvládneš! Měl bys jít na léčení, do terapeutické komunity, dokud je čas.“ Oponoval: „Ale já to přece musím zvládnout! Nejsem srab. Když jsem to vydržel půl roku, tak vím, že by to šlo i napořád. Jen se musím víc hlídat. A hlavně, kdybych šel do komunity, přišel bych o byt – a kam bych se pak vracel?“ Výmluvy, typické jednání narkomanů, jako opsané z učebnice. Jana už se s ním definitivně rozloučila, nechtěla ho vidět. Mně ho sice bylo líto, ale věděl jsem, že mu pomoci nemůžu.

Pak se delší dobu neozval. Když se konečně objevil, svěřil se mi, že ho vyšetřuje policie, že vykradl tři byty, že se ke všemu přiznal a hrozí mu další vězení. Ptám se ho, proč to dělal: „Byl jsem opilý a neměl jsem prachy. Vždycky v minulosti jsem to takhle řešil. Tak se ozvaly starý stereotypy. Jednal jsem jako automat. Když jsem vystřízlivěl, věděl jsem, že je zle. A víš, co je na tom nejhorší? Stalo se to čtrnáct dní předtím, než mně vypršela podmínka!“ „Takže když tě odsoudí, dostaneš tři roky navíc.“ „Jo, přesně tak!“

Dostal rok a půl. Plus tři roky. To není málo. Když odcházel do výkonu trestu, zeptal se, zda mi může někdy zavolat, protože jinak nemá venku nikoho, s kým by udržoval kontakt. Ve vězení, jak mi řekli tamější kaplani, už to byl zase ten starý dobrý Standa – pracoval, četl spoustu knih, diskutoval s duchovními, plánoval nový život. Pustili ho o rok dřív a nastoupil do charitního domu Dismas ve Stráži pod Ralskem. Má před sebou další šanci. Zvládne to?

Tento příběh dobře dokumentuje uvedené možnosti i úskalí. Navázat se Standou osobní vztah nebylo těžké – na rozdíl od mnoha vězňů se s ním dalo rozumně mluvit, měl dobrý náhled na svůj problém a byl mně blízký svou širší zájmů. Debaty s ním byly i pro mě zajímavé. Věřil jsem v jeho pozitivní potenciál. Náš vzájemný kontakt po propuštění byl zcela spontánní, brzy jsem mu nabídl tykání (ve věznicích klientům nikdy netykám). Očekával jsem, že se postupně zařadí do našeho farního společenství a začne nový život. Jeho pozvolný pád pro mě byl velkým zklamáním. Zlobil jsem se na něj, vyčítal jsem mu, že nenaplnil má očekávání, že zklamal mou důvěru. Také jsem si kladl otázku, zda jsem já něco udělal špatně, zda jsem ho neměl víc podpořit, víc se za něj modlit... Důvodem těchto mých výčitek a otázek byla skutečnost, že jsem právě do tohoto vztahu hodně investoval. Zároveň ale vím, že na sebe nemohu brát odpovědnost za to, co je plně v jeho rukou. Jsem připraven nadále ho doprovázet, věřím, že je schopen to tentokrát zvládnout, nabudu ale příliš překvapen, pokud se mu to nepodaří.

4.8. Vězni a víra

Moje babička mě vedla ke křesťanství a díky tomu jsem měl základy již z dětství. Vězení mi pomohlo navrátit se k tomuto přirozenému řádu a mnohem více ho prohloubit. V mém případě bylo uvědomění si vlastních chyb skrze víru tím největším obohacením a zároveň cestou do budoucího života.¹⁶⁶

Ve věznicích dochází také ke konverzím. Přijmout víru je relativně snadné, změnit smýšlení a jednání je však mnohem náročnější.

Často se stane, že klient přijme víru a nadchne se pro ni, začne se modlit a číst Bibli, reflektovat svou trestnou činnost a litovat jí, dokonce se pokouší evangelizovat své okolí. Jeho jednání se ovšem příliš nezmění, dál se chová podle svých navykých vzorců, nadále je také zdrojem konfliktů mezi ostatními vězni. V případě propuštění z výkonu trestu přijme podporu od církevního společenství, ale přesto po relativně krátkém čase skončí ve vězení znovu. Tam opět naváže kontakt s kaplanem, opět je aktivní ve víře, opět hluboce lituje toho, co spáchal. Ostatní s ním však opět mají problém a po propuštění se opět opakuje stejný scénář.

Vězeňští zaměstnanci a často i vězni považují takové jednání za účelové: jsou přesvědčeni, že dotyčnému vůbec nejde o víru, že to jen hraje, aby získal výhody. V tom, že kaplan takovému klientovi věří a podporuje ho, vidí naivitu. Vězeňský psycholog nebo speciální pedagog identifikují u daného klienta poruchu osobnosti, kterou není možné změnit, a radí kaplanovi, aby mu přestal důvěřovat a vzdal se naděje na jakýkoli výchovný úspěch.

Je to názor jistě racionální a v rámci daných odborností obhajitelný. Kaplan však sleduje také teologickou perspektivu, tedy to, jak vidí daného klienta Bůh. Zde se otvírají obzory, které jsou humanitním vědám jen stěží přístupné. Především pojetí člověka jako Božího obrazu, který disponuje lidskou důstojností a zaslouží si úctu, i když on sám svým jednáním ten Boží obraz v sobě zatemňuje. Pokud je si vědom své slabosti a lituje jí, pokud si dokonce uvědomuje, že není schopen se zlepšit, a přesto prosí Boha o milosrdenství, může si být jistý, že Bůh jeho prosbu slyší a své milosrdenství mu prokáže. A to až do eschatologického dovršení. Pro osobnostně narušeného pachatele se taková víra někdy stává jedinou životní nadějí. Vycházíme-li navíc z předpokladu, že poruchu osobnosti nezavinil on sám, ale že je důsledkem dědičnosti nebo negativního rodinného prostředí, pak se musíme ptát, nakolik je skutečně pachatelem a nakolik spíše obětí.

Má-li konvertita podporu kaplana, může se, třeba i po několika relapsech, pevně a trvale zachytit na cestě víry. Následující příběh ukazuje, jak lze s pomocí Boha a živého církevního společenství uzdravit i velmi zraněné životy a velmi narušené rodinné vztahy.

Pak jsem začal vařit drogy, pervitin. Měl jsem vlivné kamarády, sportovní auta, drahé oblečení, zlato, ženy a hodně peněz. Ale nic netrvá věčně, po dvou letech jsem se ocitl ve

¹⁶⁶ Miloslav ČERNÝ, bývalý vězeň, in: SPOLEČNĚ NA CESTĚ, s. 99-100.

Vazební vězňáci Olomouc. Doma jsem zanechal dvě nezletilé děti a mámu v pokročilém věku. Pokaždé, když jsem snídal, jsem přemýšlel, jestli mají co jíst, a z očí mi padaly slzy jako hrachy.

Jednou nás kaplan Otto Broch pozval do kaple na mši svatou. Šel jsem jen z nudy. Na cele byl se mnou také jeden věřící, četl mi Starý zákon. Myslel jsem si: pěkné pohádky. Jednou mi řekl, že víra je dar – nemohu si ji nijak zasloužit. „Jak bych mohl být obdarován Bohem, který viděl, co vše jsem napáchal?“ řekl jsem mu. Robert měl odpověď: „Pro člověka je to nemožné, pro Boha není nic nemožné.“

Chodil jsem ke kaplanovi na pohovory a dostal jsem od něj Bibli s věnováním. Nedokážu slovy popsat, co se stalo, když jsem začal číst o Ježíšovi. Měl jsem obtížené svědomí, usnul jsem v pláči. Přišel ke mně Ježíš a zeptal se mne, jestli opravdu lituji všeho, co jsem napáchal. Ani na chvíli jsem nezaváhal, padl jsem na zem, ale nemohl jsem ze sebe vydat ani hlásku.

Po šesti měsících jsem byl odsouzen na tři roky. V Ostravě-Heřmanicích jsem poznal kaplana Jana Kočnara. Skrze něj ke mně promlouval Ježíš. Nemohl jsem se dočkat, až půjdu do kaple. Byly to pro mě ty nejkrásnější chvíle a já děkoval Pánu Bohu, že jsem ve vězení. V mém nitru zavládl opravdový pokoj. Po roce jsem se dostal do jiné věznice na oddělení, kde pomáhají alkoholikům a feťákům. Místní kaplan tam pro mě během jednoho roku přišel jen jednou, ale víra je dar a já si tento dar nenechal vzít.

Za dobré chování mne na podmínku propustili. Požádal jsem o svěření svého syna do péče a bylo mi vyhověno. Dcera, feťačka, mezitím otěhotněla a porodila Justina. Když mu byly dva roky, dostali jsme vnuka do péče. Potom porodila Sebastianu, kterého na rok dostali do pěstounské péče věřící manželé. Pak jsme s manželkou, která také uvěřila, dostali do péče i jeho. Tito lidé se stali našimi přáteli, berou nás do sboru BJB v Brně, kde jsme poznali spoustu bratrů a sester v Kristu.¹⁶⁷

Jiný aspekt křesťanské antropologie říká, že každý člověk je v nitru zaměřen k dobru, neboť je obrazem nekonečně dobrého Boha. Ani sebevětší nánosy zla nemohou toto "dobré jádro" zcela zničit, proto má vždy smysl pracovat na jeho rozvoji. Dokonce i v případech, kdy psychologie vylučuje jakoukoli možnost změny, teologie ji vyloučit nemůže, neboť počítá také s Boží silou. Na tomto principu jsou postaveny programy jako Teen Challenge nebo Anonymní alkoholici, jejichž přesvědčení je formulováno hned na začátku známých dvanácti kroků: „Přiznali jsme svoji bezmocnost nad alkoholem – naše životy se staly neovladatelné; dospěli jsme k víře, že síla větší než naše může obnovit naše duševní zdraví.“¹⁶⁸

Práce duchovního má tedy z uvedených důvodů smysl i v případech jinak beznadějných. Jedinou podmínkou je zájem, touha, motivace ze strany samotného klienta. To však samozřejmě neznamená, že by měl duchovní jeho opakované morální pády schvalovat. Naopak, měl by kromě Božího milosrdenství stejně důrazně připomínat Boží náročnost.

Nezřídkou se setkáváme také s nepochopením pro duchovní dimenzi člověka a speciálně pro samotnou křesťanskou víru. To je důsledkem extrémní ateizace českého národa, k níž byly položeny základy staletými konfesní nevráživostí a která byla dovršena čtyřiceti lety programového protináboženského nátlaku za komunismu. Toto nepochopení sdílí většina vězňů i vězeňských pracovníků. Zjednodušeně by bylo možné říct, že křesťanství ztotožňují s církví (zejména katolickou) a víru s bohoslužbou. Jelikož o církvi mají negativní představu, nechápou, proč by se k ní měl rozumný člověk hlásit. A jelikož bohoslužbu vnímají jako vnější rituál bez vnitřního smyslu, nechápou, proč by se jí rozumný člověk měl účastnit.

¹⁶⁷ Svědectví bývalého vězně zaznamenal Jan KOČNAR, kaplan Věznice Heřmanice, časopis Brána, 12/2019, s. 32.

¹⁶⁸ <https://www.anonymnialkoholici.cz/pro-cleny/12-kroku-aa/>

Úkolem duchovního je – mimo jiné – trpělivě odbourávat tyto předsudky. Nejlépe tím, že bude zmíněné skutečnosti – duchovnost, víru, církev – ukazovat v pozitivním světle. Předsudky vůči církvi vycházejí většinou z malé nebo špatné informovanosti. Zde má velký smysl osvětová činnost duchovních – uvádění mylných informací na správnou míru a přinášení nových informací, které pravdivě dokumentují církevní realitu. Pozitivně zde působí reálná spolupráce mezi kaplany, kteří patří k různým konfesím – a o všech mluví s úctou a respektem. Církev jako sociální prostředí, které může člověka nést a pomáhat mu v jeho snaze o dobrý život, je však skutečnost, kterou lze poznat jen vlastním prožitkem, nikoli pouhou argumentací.

Pokud jde o duchovnost, vězeňští kaplani se shodují v názoru, že odsouzení bývají často přístupnější spirituálním otázkám, než je tomu v běžné populaci. Jednou z příčin je obecně lidská potřeba rituálních úkonů, kterou výrazně pociťují mnozí z obviněných či odsouzených. Proto jsou otevřeni rozmanitým úkonům tzv. „lidové zbožnosti“, jako je např. vykrápění cely svěcenou vodou, nošení medailek či modlitba růžence. Další příčinou jejich zájmu může být izolovanost od světa a běžných vztahů, v níž lidé začínají přemýšlet i o tématech, na která dříve nenašli klid a čas. Konečně významnou motivací k duchovním úvahám bývá i vlastní trestná činnost, potřeba zbavit se výčitek svědomí, touha najít opět v životě ztracený pokoj.

Vasyl pocházel z Ukrajiny a odseděl si u nás patnáct let. Do mé věznice přišel až krátce před svým propuštěním, sklízel jsem tedy plody práce několika kaplanů v jeho předchozích věznicích. Jeho víra byla velmi hluboká a zároveň velmi nenápadná. Neplýtlval silnými slovy ani velkými gesty jako většina vězňů konvertitů. Modlil se každé ráno od čtyř hodin, když ostatní vězni spali. O Bohu příliš nemluvil, ale zářil z něj Boží pokoj. Zároveň byl trvale zaplaven tichým smutkem, který vycházel z jeho výčitek svědomí. Dávno přijal od Boha odpouštění, přesto věděl, že bude do smrti trpět tím, co způsobil: ještě víc než dvou vražd, na kterých se podílel, litoval dvou potratů, ke kterým kdysi donutil své partnerky.

Vasylova spiritualita čerpala ze zdrojů ruského pravoslaví. Četl náročnou duchovní literaturu, opakovaně se vracel k Upřímným vyprávěním poutníka svému duchovnímu otci. Po celý den v duchu opakoval Ježíšovu modlitbu (Pane Ježíši Kriste, Synu boží, smiluj se nade mnou hříšným). Modlil se, když běhal desítky kilometrů denně po vězeňském dvoře, modlil se, i když pracoval. Měl jsem pocit, že svou duchovností prozařuje celou věznici.

Zajímavou úvahu na toto téma nabízí socioložka Andrea Beláňová: „Kaplanství má v sobě potenciál definovat výjimečnost, jíž může do sekulárního prostoru vnést náboženský prvek, aniž by se jednalo o cílenou evangelizaci. Kaplanova kompetence může být nejasná kolegům i nadřízeným a náplň jeho práce pro ně může být nesrozumitelná a nesnadno akceptovatelná. Kaplan musí svou roli vyjednávat i směrem ke klientům služby, kterou nabízí. I zde často naráží na nepochopení nebo dokonce odmítnutí. Kaplanům se ale daří zapojit strategie, kterými mohou tyto nejistoty překonávat a prokazovat svou jedinečnost plynoucí z role náboženského profesionála. Jednou z těchto strategií je – díky privilegiu dostatku času, osobnímu zájmu a závazku udržet tajemství – možnost vytvářet nerizikový, bezpečný vztah s klienty a získávat tak i důvěru personálu. Nezanedbatelná část české společnosti orientovaná na nespécifikované duchovno otevírá kaplanovi prostor pro kreativní zacházení s prostorem, jazykem a sebereprezentací, ač se tak může dít na úkor jednoznačné náboženské identity. Náboženství prezentované kaplanem jako bytostně privátní záležitost uskutečňovaná formou rozumějícího a pomáhajícího vztahu se může stát akceptovatelnějším v sekulárním prostoru.“¹⁶⁹

Ne nadarmo věříme tomu, že víra je dar od Boha a že druhý člověk k ní může nanejvýš otevřít cestu, ale sám ji nemůže nikomu předat. Tou nejlepší cestou je přítom svědectví o vlastní víře, dávané spíše životem než slovy. Konverze ve věznicích jsou relativně časté, vždy však je zapotřebí velmi dlouhého

¹⁶⁹ BELÁŇOVÁ, Andrea. *Být kaplanem v Česku: Zdroje nejistoty a nacházení opory*, in: Český lid 1/2018, s. 38.

času (alespoň několika let na svobodě), aby se osvědčilo, že šlo o skutečně autentický proces s trvalými důsledky.

5. Praxe

Vězte, že ten, kdo odvrátí hříšníka od bludné cesty, zachrání jeho duši od smrti a přikryje množství hříchů. (Jk 5, 20)

Činnost vězeňských duchovních je navenek podobná práci jiných farářů a pastorů: spočívá zejména ve skupinových aktivitách a v individuálních rozhovorech. Její vnitřní obsah se však od běžné pastorace výrazně liší.

V této kapitole podrobněji popíšeme spektrum aktivit, které duchovní ve věznicích konají.¹⁷⁰ O jejich kvantitativní stránce máme poměrně dobrý přehled díky Výkazům o plnění Dohody o duchovní sužbě, které vyplňují všichni kaplani v závěru každého roku. Do jisté míry z nich vyčteme i témata, ke kterým se duchovenská činnost s vězni nejčastěji vrací. Pokud jde o metody práce, ty vycházejí z osobních předpokladů kaplana či dobrovolníka: jeho duchovní orientace, církevního zázemí, vzdělanostní úrovně, životních zkušeností, vlastního pastoračního konceptu. Nemůžeme je zde tedy obecně hodnotit, spíše ukážeme příklady různých přístupů. K větší názornosti nám poslouží jednak kauzistiky z praxe vězeňských kaplanů, jednak publikované informace o některých konkrétních aktivitách.

5.1. Individuální rozhovory

Pastorační rozhovor má někdy výslovně náboženskou dimenzi, jindy je rozhovorem bez výslovně náboženských témat, ale přesto dotýkající se hloubek života. Banality v takovém rozhovoru nebývají přítomny.¹⁷¹

Individuální rozhovory jsou těžištěm práce vězeňských duchovních – věnují jim často více než polovinu své pracovní doby. Některé rozhovory jsou nahodilé a spíše jednorázové: vězeň např. chce požádat kaplana o pomoc v soudním řízení, o přinesení věci či vyřízení záležitosti, která je v jeho zájmu – tyto požadavky kaplan zpravidla odmítne s vysvětlením, že to není součástí jeho služby, případně s odkazem na jiné odborné pracovníky, a k dalšímu kontaktu již nedojde. S jinými vězni se naopak rozvine pravidelné (nejčastěji týdenní) setkávání, které může trvat i několik let a pokračovat buď v jiné věznici s jiným kaplanem, nebo po propuštění z výkonu trestu.

Duchovní mají ve vězeňském systému specifickou pozici: nejsou povinni (na rozdíl od ostatních zaměstnanců) zapisovat do Vězeňského informačního systému obsah rozhovorů; zároveň mohou využít institutu zpovědního tajemství,¹⁷² který je zavazuje k mlčení o všem, co v tomto režimu slyšeli. Vězni k nim proto mívají velkou důvěru a často se jim svěřují i s věcmi, které by jiným zaměstnancům neřekli. Hlavní výjimečnost kaplanů však spočívá „v privilegii dostatku času. Především v institucích, jejichž zaměstnanci mají tendenci podléhat tzv. profesní slepotě a režimům spěchu, vytváří kaplanova možnost věnovat jednotlivci množství času a trpělivosti kvalitativní změnu. Nabídnutý čas jim umožňuje navázat s klientem důvěrnější vztah, dlouhodoběji s ním pracovat, poznat jeho potřeby a reagovat na ně.“¹⁷³

Při vedení individuálních rozhovorů musí mít duchovní stále na mysli specifika vězeňské populace. Jde zejména o vysoký podíl osob trpících disociační poruchou, u nichž je třeba být připraven na bezcitnost, lživost, neschopnost sebereflexe.¹⁷⁴ U většiny vězňů je třeba počítat také s účelovým jednáním. Obviněný často podřizuje své myšlení i jednání jedinému účelu – dosáhnout co nejnižšího

¹⁷⁰ Vycházíme přitom z § 20 *Zákona o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb.*, který stanoví konkrétní způsoby, jak mohou církev vykonávat své poslání ve věznicích. Citovali jsme ho v kap. 3.1. Praxe tomuto zadání odpovídá.

¹⁷¹ OPATRŇY, s. 57.

¹⁷² Ke zpovědnímu tajemství z hlediska legislativy viz kap. 3.1.

¹⁷³ BELÁŇOVÁ, Andrea. *Být kaplanem v Česku*, s. 33.

¹⁷⁴ Srov. MATOUŠKOVÁ, Ingrid. *Aplikovaná forenzní psychologie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013. 296 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4580-0, s. 111; OREL, Miroslav a kol. *Psychopatologie*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. 263 s. Psyché. ISBN 978-80-247-3737-9, s. 160-161.

trestu, případně prokázat svou nevinu. Odsouzený se zase snaží zajistit nebo udržet si materiální či mocenské výhody v průběhu výkonu trestu, případně dosáhnout co nejdříve podmíněného propuštění (tzv. „půlka“). V zájmu dosažení těchto cílů jsou dotyční schopni nejen důsledně dodržovat pravidla vězeňského života (často aniž by se s nimi vnitřně ztotožnili), ale také se přetvařovat, podvádět a lhát.

Témata individuálních rozhovorů určují obě strany. V rámci prvních setkání má hlavní slovo klient – kaplan se ho zeptá, proč požádal o rozhovor s ním a co od tohoto setkání očekává. Většinou pak dojde na základní informace o jeho životě – rodinné zázemí, práce, zájmy, náboženské přesvědčení, trestní minulost, případně i trestná činnost, která byla důvodem jeho uvěznění. Duchovní pak může nenásilnou formou klást další otázky a nabízet témata k přemýšlení a k diskusi. Z povahy jeho role vyplývá zaměření na témata, která můžeme označit jako *niterná* – tedy taková, v nichž klient popisuje a reflektuje to, co se odehrává v jeho nitru.¹⁷⁵ To vyžaduje jisté úsilí, neboť vězni spontánně mluví především o vnějších aspektech svého života – o průběhu soudu, o životě na cele či na oddíle, o problémech svých blízkých. Duchovní by se však měl ptát také na jejich pocit viny a vnitřní přijetí či nepřijetí trestu, na jejich osobní cíle v rámci výkonu trestu, na autenticitu jejich vztahů k blízkým osobám mimo věznic apod.

Pan Zdeněk je obviněn z distribuce drog a tráví už pátý měsíc ve vazbě. Snáší ji velmi špatně, neustále se zabývá otázkou, jak vysoký dostane trest. Hrozí mu totiž 8-12 let, pokud by se prokázalo, že distribuoval pervitin ve velkém rozsahu. Za menší rozsah by byla sazba podstatně nižší: 2-10 let. V každém rozhovoru se pan Zdeněk snaží vysvětlovat, že mu policie prokázala méně než 1 kg, podrobně vypráví, kdo z jeho odběratelů co dosvědčil, jaké množství kde policie našla. Má přesně vypočítáno, že to nedělá víc než 990 g. Státní zástupce mu přesto navrhuje vyšší sazbu. Ptám se ho, zda si uvědomuje, že svou činností mnoha lidem poškodil zdraví a život – o tom nepřemýšlí, šlo mu o peníze, musel se nějak živit. Ptám se ho, co na tuto činnost říká manželka – ta o tom nic neví, myslí si, že sedí za řidičák. Ptám se ho, zda opravdu prodal jen těch 990 gramů – nejde přece o to, kolik prodal, ale kolik mu dokážou. Odpovídá jen úsečně, po každé odpovědi znovu vysvětluje své výpočty. Je připraven přijmout maximálně pětiletý trest; pokud by dostal víc, tak se oběsí. Ptám se, co by asi dělaly jeho děti, kdyby přišly o tátu – to je mu jedno, prostě to udělá. Přes moji opakovanou snahu a stále nové otázky jsme se za několik měsíců nedostali ani o kousek dál.

Mezi nejčastější témata rozhovorů patří *to, co vězeň právě prožívá* – jeho samota, strach, obava o své blízké, výčitky svědomí apod. Zvláště ve výkonu vazby jsou momentální problémy a psychické tenze vězňenských osob velmi frekventovaným tématem. Kaplan je často v pozici toho, kdo jim naslouchá, snaží se je pochopit a být s nimi. Nemusí ani mnoho říkat, sama lidská blízkost je v těchto situacích nejcennější. Osoba ve vazbě často prožívá pocity pokoření, vzdoru, strachu, nespravedlnosti a nemá nikoho, s kým by je mohla sdílet. To platí v nejvyšší míře pro koluzní vazbu, v níž obviněnému není umožněn telefonický ani písemný kontakt s vnějším prostředím, a návštěvy nejbližších členů rodiny probíhají pod dohledem policejního orgánu. Vězeň pak s odstupem času dovede takovou podporu ocenit, jak to dosvědčil jeden z kaplanů: „Nazývá mě svým andělem, protože jsem k němu po řadu měsíců přicházel právě v okamžicích, kdy prožíval stavy, jež ho vedly až k myšlenkám na sebevraždu.“¹⁷⁶

Většina odsouzených přichází ke kaplanovi z *náboženských důvodů*: někteří jsou věřícími křesťany a chtějí pokračovat v praxi své víry. Jiní se za věřící nepovažují, ale situace, v níž se ocitli, v nich probouzí zájem o duchovní dimenzi života. Takové rozhovory pak začínají otázkami jako „Vy skutečně věříte v Boha?“, nebo: „Má smysl se modlit k Bohu? Může mně pomoci tady ve vězení? Může pomoci

¹⁷⁵ BLAŽEK, Petr, FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Delikvence: analýza produktů činnosti delikventní subkultury jako diagnostický a resocializační nástroj*. Vydání 1. Praha: Grada, 2019. 156 stran. Psyché. ISBN 978-80-271-2013-0, s. 35, 40.

¹⁷⁶ Jan KOČNAR, kaplan věznic Heřmanice, in: časopis Brána 10/2019, s. 32.

mé rodině?“ Často přijde klient se sdělením, že něco o víře ví, že četl Bibli nebo nějakou její část, ale moc tomu nerozumí. Pokud se začne ptát na konkrétní věci, je to příležitost k plodnému rozhovoru. Ten se pak může rozvinout do dlouhodobé systematické katecheze, která někdy vyústí až v konverzi, změnu smýšlení a života, případně křest, přijetí dalších svátostí apod.

V takto zaměřených rozhovorech je však třeba vždy ověřovat, zda klient chápe, o čem mluvíme. Termíny a fráze běžně užívané v církevním prostředí totiž nemusí být ostatním srozumitelné: „Zacházení s náboženskými tématy v promluvě vyžaduje velkou míru kreativity. Během rozhovoru je potřeba modifikovat primárně náboženské obsahy do obecně přístupnějšího jazyka. Kaplan tak může vynechávat určité pojmy s přímou vazbou na náboženské obsahy a nahrazovat je neutrálnějšími výrazy. Cílem může být i vytvoření efektu příjemného překvapení: ‘Vyřazuju úplně teologické poučky a definice a takovým mým oblíbeným tenkrát na misi bylo, že jsem vytáhl vždycky něco z Bible, nějaký příběh a trochu jsem to osekal o Hospodina, církev, křesťany. A nechal jsem tomu vyloženě jen ten lidský nádech. A teď jím to říkáte, ten příběh, a oni řeknou: Ty vole, padre, to je ze života, co to je? A já říkám: No, to je Bible.’ (vojenský kaplan).“¹⁷⁷

- *Proč jste požádal o rozhovor s kaplanem?*
- *No, já v něco věřím, nemůžeme přece bejt jen nějakí červíčky ve vesmíru, to by nemělo žádný smysl.*
- *A v co tedy věříte?*
- *Nevím, když jsem byl malej, tak se se mnou babička modlila k nějakýmu Otci, ale kdo to je, to já nevím.*
- *Myslíte modlitbu Otče náš?*
- *...jenž jsi na nebesích, přijď království tvé... víc už si toho nepamatuju.*
- *A pak jste na to asi dlouho nemyslel, že? Proč vás napadlo zrovna teď se k tomu vrátit?*
- *Když byla ta příležitost... Ale hlavně si myslím, že by mně to mohlo pomoci u soudu.*
- *Co myslíte, že by vám mohlo pomoci?*
- *No přece ten Otec, když se k němu budu modlit tu modlitbu.*
- *Že by vám jako zařídil, že vás osvobodí?*
- *Ano, tak nějak!*
- *A vy jste nic nespáchal?*
- *Jo, spáchal, ale nechce se mně sedět léta v kriminále.*
- *Víte, kde je ta modlitba napsaná?*
- *Nevím, babička to uměla zpaměti.*
- *To je v Bibli. Slyšel jste někdy o Bibli?*
- *Bible... to je ten Korán?*
- *Ne, Bible je Bible a Korán je Korán. Bibli čtou křesťané, Korán muslimové.*
- *Aha, a jak to souvisí s tím soudem?*
- *Kdybyste si z Bible něco přečetl, tak byste zjistil, že je to trochu složitější. Že Bůh třeba souhlasí s tím, že za zločin má být člověk potrestán. Ale taky je ochoten mu odpustit, pokud toho upřímně lituje.*
- *No vidíte, že by mně to odpustil!*
- *A vy toho opravdu litujete?*
- *Čeho? Že jsem kradl? Proč bych toho měl litovat? Musel jsem nějak žít děti.*
- *Tak vidíte, že je to složitější. Víte co? Jestli máte zájem, budeme se takhle scházet každý týden a postupně si to vysvětlíme.*

Třetí velkou oblastí, k níž se často stáčí rozhovory s vězni, je jejich *vlastní trestná činnost*, tedy příčina jejich pobytu za mřížemi. Duchovní sám s otázkou viny zpravidla nezačíná, ale většina klientů se k ní dříve či později dostane. V období vazby jim jde na prvním místě o to, jak se vyhnout trestu nebo alespoň co nejvíc snížit jeho délku. V tom je kaplan může vyslechnout, ale nemůže jim pomoci. Snaží

¹⁷⁷ BELÁŇOVÁ, *Být kaplanem v Česku*, s. 36.

se však převést rozhovor z trestně právní roviny na rovinu morální: pomoci obviněnému, aby reflektoval svůj čin jako provinění vůči jinému člověku, vůči společnosti, případně také vůči Bohu. A aby pochopil, že takové provinění má své důsledky: výčitky svědomí a s nimi spojenou vnitřní bolest, povinnost napravit škodu a přijmout případný trest. Někteří na tento způsob myšlení rádi přistoupí a najdou v něm odpověď na své mučivé otázky. Jiní toho nejsou schopni, protože nemají jasnou stupnici hodnot, odmítají podřídit se morálním zásadám nebo jim chybí schopnost vcítit se do bolesti druhého.

Pokud jde o *metodu rozhovoru*, můžeme vyjít ze základní teze, kterou uvádí Aleš Opatrný: „Prvním a zásadním cílem pastoračního rozhovoru není ani vyřešení problému, ani poučení klienta, ale snaha dát člověku najevo, že od této chvíle nezůstává se svým problémem osamocen, protože v pastorujícím našel spojence, případně průvodce. Cílem, který nemusí být ovšem vždy dosažen, je, aby klient našel jako nejdůležitějšího a nejmocnějšího spojence ve své situaci Boha, čímž ovšem není vyloučena ani pomoc a sounáležitost na lidské úrovni.“¹⁷⁸ Takto stanovený cíl nevypadá příliš ambiciózně, duchovní by možná byl rád, kdyby přivedl klienta k přijetí viny, ke změně života, k víře v Boha; ano, to všechno může přijít na řadu, ale teprve tehdy, pokud sám klient se k tomu na základě vlastní motivace rozhodne. Duchovní ho k tomu může přivádět vhodně volenými otázkami, nikdy však přímým nátlakem.

Zvláště na počátku, dokud klienta nezná, by měl duchovní klást otázky velmi opatrně – mají být spíše široké, aby předem nevynucovaly nějakou konkrétní odpověď. Zároveň by měl respektovat právo klienta neodpovídat nebo odpovídat vyhýbavě. Zvláště vězňům ve výkonu vazby může znít velmi nepříjemně cokoliv, co by jim připomínalo výslechy, jaké museli absolvovat při policejním vyšetřování. Svobodu, kterou dopřává klientovi, by však měl duchovní nárokovat i pro sebe – ani on nemusí vždy odpovídat, zejména na otázky osobního charakteru. V rámci déletrvajícího pastoračního vztahu se ovšem obě tyto hranice posouvají – duchovní může říci i leccos o sobě, o své práci a životě, a zároveň si může dovolit konkrétnější otázky směřující k hlubší sebereflexi klienta.¹⁷⁹

Duchovní mají většinou ve zvyku zapojit do rozhovoru biblické citáty nebo příběhy. Vděčné jsou např. texty o Božím milosrdenství (marnotratný syn, cizoložná žena), blahoslavenství, starozákonní žalmy apod. Téměř nikdo z vězňů neodmítne na závěr rozhovoru modlitbu – s věřícím se duchovní může modlit společně, nevěřícího či hledajícího se může zeptat, zda by mu nevadilo, kdyby se za něj a za jeho blízké pomodlil. Tyto momenty ztišení před Bohem vnímají mnozí jako hlubokou duchovní zkušenost a rádi se k nim vrací.

5.2. Skupinové aktivity

Přinuť je, aby společně budovali věž, a uděláš z nich bratry. Chceš-li však, aby se nenáviděli, předhod' jim zrno.¹⁸⁰

Druhou nejdůležitější pracovní metodou vězeňských duchovních jsou skupinové aktivity. Jejich množství trvale roste v souvislosti se zvyšováním kaplanských úvazků. V posledních letech (s výjimkou roku 2020, kdy platila koronavirová omezení sociálních kontaktů) jejich počet přesahuje 7 tisíc, což činí asi 250 akcí za rok na jeden úvazek kaplana, nebo více než 200 akcí na jednu věznici. Průměrně se jedné skupinové aktivity účastní 9 vězňů osob. Mezi věznicemi ovšem lze zaznamenat velké rozdíly, které vycházejí jednak z individuálních charakteristik dotyčných kaplanů a dobrovolníků, jednak z velikosti a charakteru věznice (např. ve vazebních věznicích je frekvence skupinových aktivit mnohem menší).¹⁸¹

¹⁷⁸ OPATRNÝ, s. 50.

¹⁷⁹ Srov. tamtéž, s. 52.

¹⁸⁰ EXUPÉRY, *Citadela*, s. 41.

¹⁸¹ Srov. údaje ve výkazech o plnění Dohody za léta 2013-2019.

Stěžejní místo mezi skupinovými aktivitami zaujímají bohoslužebná setkání, mezi něž se počítají jak modlitební setkání a bohoslužby slova, tak také svátostná bohoslužba večeře Páně – v katolickém pojetí mše svatá, v pravoslavném božská liturgie. Právě četnost slavení eucharistie v katolickém či pravoslavném ritu se v poslední době významně zvýšila (ze 476 akcí v roce 2013 na 865 v roce 2019, z toho 756 katolických a 109 pravoslavných). Např. ve vazební věznici Olomouc „se téměř polovina obviněných každý týden zúčastňuje mše svaté, které musí být slouženy z kapacitních a bezpečnostních důvodů dvě za sebou.“¹⁸² Vzhledem k tomu, jaký význam tyto církve přisuzují svátosti eucharistie, to lze považovat za důležitý příspěvek k osobnímu prospěchu účastníků i k posílení duchovní dimenze ve vězeňském prostředí. V této souvislosti je také třeba zdůraznit, že téměř do všech věznic, v nichž není kaplanem katolický kněz, dochází kněz alespoň jako dobrovolník právě za účelem slavení svátostí (mše, zpověď). Následující svědectví ukazuje, jak prožívají bohoslužbu sami vězni.

Pravidelně každou neděli, i za zdi věznice Valdice, se koná katolická bohoslužba. Mši slouží farář Kordík za přítomnosti zhruba 35 odsouzených ze všech ubytoven věznice. V kapli lze spatřit vedle sebe sedět Čechy, Romy, občany postsovětských republik a také obyvatele afrického kontinentu a další národnosti. Průběh liturgie je stejný jako při každé bohoslužbě v katolickém kostele. Ke svatému přijímání přistupuje pětice odsouzených. Pan farář důsledně požaduje dodržování kázně. Občas se zdá až neuvěřitelné, jak díky své autoritě a více než dvacetiletým zkušenostem s odsouzenými dokáže, aby po dobu bohoslužby ztichlo všech 35 odsouzených.

Co přináší bohoslužba vězni? To je zcela individuální, záleží na konkrétním jedinci. Samozřejmě si nedělám iluze, že by snad všichni návštěvníci kaple byli věřící. Před několika lety navštěvovalo bohoslužbu kolem deseti odsouzených. Dnes jejich počet narostl. A to i přes to, že se ve zdejší prostředí nezdá odsouzený setkat s posměchem a poznámkami typu: „To venku jsi měl chodit do kostela!“ Možná nám tím jen sdělují, že byl nejvyšší čas začít. Někteří odsouzení navštěvují kapli jen ze zvědavosti nebo chtějí jen na čas opustit celu. Často se však změni člověk zvědavý na člověka hledajícího. Hledá jakýsi duchovní rozměr, spiritualitu. Je také dost lidí, kteří navštěvují bohoslužbu pro duchovní posílení, načerpání energie na dny do následující bohoslužby.¹⁸³

Specifické postavení mají ekumenické bohoslužby, které jsou charakteristické přítomností duchovních alespoň ze dvou církví. Ty sice nejsou příliš časté, ve většině věznic se však konají několikrát do roka, zejména v rámci oslav hlavních církevních svátků (vánoce, velikonoce). Duchovní tak dávají najevo svou ekumenickou sounáležitost, vzájemnou úctu a spolupráci.

Největší nárůst se v posledních letech týká aktivit vzdělávacích a kulturních. Většinou jde o výuku základů křesťanství a výklady Bible, v kulturní oblasti pak promítání filmů s náboženskou tematikou. Hlubší vzdělání v náboženských otázkách je vhodnou cestou k sebereflexi, k přijetí odpovědnosti za vlastní činy a k životu podle víry. Rozvoj těchto aktivit může být srozumitelný i pro vězeňský personál, který ne vždy má pochopení pro aktivity čistě náboženské (bohoslužby, modlitby apod.). Informovanost o křesťanství také přispívá k bourání předsudků vůči náboženství a církvi, které jsou v naší společnosti silně zakořeněny.

Někteří duchovní organizují ve věznicích také koncerty hudebních skupin, divadelní představení, setkání s různými osobnostmi, celodenní duchovní obnovy, zájmové nebo terapeutické aktivity.

V neděli 14. července 2019 se pod širým nebem na vězeňském dvoře 1/7 věznice Plzeň-Bory konal bigbeatový rockový festival. Pro stovku odsouzených zahrály dvě plzeňské rockové skupiny: Safenat Paneacha Povodí Ohře. Program skýtal strhující hudební zážitky. Navazoval na dubnový koncert kladenské alternativní skupiny Zrní, která vlastně tematicky zasela pro

¹⁸² Otto BROCH, kaplan VV Olomouc, in: *Společně na cestě*, s. 57.

¹⁸³ Vězeň Tomáš KILHOF, časopis České vězeňství 1/2012, s. 40-41.

tento festival... Podobně jako se v textech kapely Zrní odrážely hodnoty hlášané Václavem Havlem, nyní i Safenat Paneach svůj undergroundový hard rock stavěl výhradně na textech básníků – bývalých disidentů, zejména Martina „Magora“ Jirouse. Jirous svoje nejpůsobivější básně napsal ve valdických kartouzách v době totality. Zračí se v nich jisté pokání a touha po spravedlnosti a svobodě. Povodí Ohře syrovým jazykem vykreslovalo život ve společnosti postižené nejrůznějšími sociálními problémy a dozvuky totality. Nabízelo východiska apelem na zodpovědnost, osobní pravdivost, víru v Boha... Jednotícím textovým momentem obou hudebních formací byla naděje na pozitivní změnu a dobrý život.

Odpolední program (za velkých ovací publika) zpestřilo i krátké vystoupení vězeňské kapely Těleso, složené ze čtyř odsouzených ze specializovaného oddílu Toxi. Zahráli tři punkové songy, z toho jeden vlastní. Součástí festivalu byla i dopolední bohoslužba s hostem – pozvání přijal Pavel Turek z týdeníku Respekt.

Z nadšených reakcí bylo patrné, že kulturní festivalové dění vyšlo s užitkem. Hudba generovala emoce, které jsou leckdy motorem pro etický posun. Někteří posluchači tak mohli popojít výchovně i duchovně. Festival zároveň připomněl a oslavil 30leté výročí sametové revoluce.¹⁸⁴

Organizace skupinových aktivit má svá specifika, neboť vězni se nemohou volně pohybovat po celém areálu věznice. Navedení skupiny osob do kaple se zpravidla neobejde bez spolupráce s příslušníky dozorcí služby, což bývá spojeno s náročnou komunikací a někdy také s jistou mírou neochoty. Konkrétní způsob organizace je v každé věznici jiný, závisí zejména na profilaci věznice (nižší, střední, vysoký stupeň ostrahy, zvýšená ostraha) a na tom, zda jde o věznicí pro výkon trestu nebo i pro výkon vazby. Vždy je třeba také dbát na to, aby se na jedné aktivitě nesetkali muži se ženami, osoby ve výkonu vazby a ve výkonu trestu, vazebně stíhaní se svými společníky v téže kauze, osoby v ostraze s osobami ve zvýšené ostraze apod. Často bývá nutné konzultovat složení skupiny s vedoucím Oddělení výkonu (vazby a) trestu.

Pastorační aktivity jsou organizovány na základě dobrovolnosti, účast na nich tedy nepatří mezi kritéria hodnocení vězňů. Jen výjimečně, po dohodě se speciálním pedagogem a s vedoucím výkonu trestu, někteří kaplani nabízejí aktivity, které jsou zařazeny do tzv. programu zacházení. Odsouzení si je pak mohou vybrat a zapsat do svého programu, čímž se zavazují k povinné účasti na nich. Ta se stává součástí jejich pravidelného hodnocení.

Zajímavým obohacením jsou tzv. specializované oddíly pro věřící nebo duchovně hledající vězně, které byly v minulých letech založeny ve dvou věznicích. Realizuje se v nich intenzivní pastorační a terapeutická práce s vybranou skupinou odsouzených.

Oddíl pro odsouzené věřící a odsouzené se zájmem o duchovní hodnoty byl ve věznici Kynšperk nad Ohří zřízen v roce 2010. Cílem bylo nalézt vhodné metody zacházení a rozšířit programy zacházení o smysluplné aktivity, které by napomohly odsouzeným uvědomit si své skutky a prognózu do dalšího života, v neposlední řadě ukázat jim cestu směřující k morálnímu způsobu života během výkonu trestu i po něm.

Věznice se nechala inspirovat argentinskou trestnicí se 2500 vězni a v červnu 2010 zahájila tehdy zkušební provoz oddílu, kde jsou společně ubytováni odsouzení věřící a odsouzení se zájmem o duchovní hodnoty společně s odsouzenými s výrazně nižší tělesnou hmotností, zjevně nízkými rozumovými schopnostmi, popř. jsou vytipováni jako možné oběti násilného jednání ze strany jiných odsouzených. Jedná se tedy o vězně, kteří jsou, řekněme, nějak oslabeni.¹⁸⁵

¹⁸⁴ PELÁN, Blažej. *Mezi katry. Malý hudební festival ve věznici Plzeň*. In: České vězeňství 1/2019, s. 48.

¹⁸⁵ <https://www.vscr.cz/veznice-kynšperk-nad-ohri/novinky/duhovni-pece/vezni-se-setkali-s-biskupem-holubem/>

Podle sdělení kaplana Jaroslava Šaška se v některých obdobích velmi dobře dařilo vytvářet na tomto oddíle účinné výchovné prostředí: odsouzení se i mimo přítomnost kaplana scházeli v kapli (pastorační místnosti) ráno v 7:07 a večer v 6:06 – zpívali, četli z Písma, modlili se a vedli si k tomu deníky. Přestali si nadávat a chránili tělesně slabší jedince. Kaplan měl kancelář v rámci oddílu, v době své přítomnosti ji měl stále otevřenou, takže odsouzení mohli kdykoli přicházet se svými problémy a cítili se mnohem lépe. Důležitá byla přítomnost silnějších osobností, které se staly tahouny společenství. V roce 2020 byla činnost oddílu ukončena (mimo jiné kvůli protiepidemickým opatřením), počítá se však s obnovením.

Od roku 2013 je ve Věznici Jiřice realizován projekt „Oddíl s rozšířeným programem o pastorační a psychospirituální péči“. Projekt je zaměřen na odsouzené hledající duchovní hodnoty a je profilován jako křesťanská formace pro odsouzené muže ve věznici s ostrahou s vysokým stupněm zabezpečení. Cílem projektu je pak usilovat a napomáhat v rámci strukturovaného programu motivovaným odsouzeným v procesu změny způsobů myšlení a rizikového chování podmiňujících jejich selhávání (vedoucí k páchání trestné činnosti).

Odsouzení, zapojení do tohoto ekumenického projektu, absolvují náročný komplexní program, kdy mají možnost každodenně slyšet úryvek z Bible nebo jiné vhodné náboženské literatury, který je pak přiměřeně dovysvětlen a kolektivně diskutován a následně jej mohou odsouzení celý den kontemplantovat a rozjímat nad ním. Po vzoru klášterních mnišských společenství je strava podávána v prostorách pro dané účely zřízeného refektáře (večeřadla; z lat. refectorium), kde si odsouzení opětovně vzájemně předčítají z Písma svatého. Odpolední program je tvořen pravidelnými bohoslužbami, modlitebními semináři, pod odborným vedením kaplana věznice, skupinovou psychoterapií vedenou psychologem a vzdělávacími aktivitami, které jsou odborně zajišťovány vychovateli a speciálním pedagogem. V rámci odpoledního programu může být například zařazen film s náboženskou tematikou zaměřený na hledání pozitivních hodnot a dobrých vzorů. Ergoterapeutický rozměr programu je naplňován jednoduchou pracovní aktivitou. Po zbytek dne se odsouzení věnují modlitbě, samostudiu a plní zadané úkoly, které by je měly kvalitněji formovat na jejich nové lepší cestě.¹⁸⁶

Oba popsané projekty se ve své pilotní fázi osvědčily. Ve věznici Jiřice nyní probíhá práce na standardizaci programu, aby se mohl stát vzorem pro zřízení dalších křesťanský orientovaných oddílů v českých věznicích. To bude ovšem možné jen tam, kde má tato snaha podporu ze strany vedení věznic a kde také lze očekávat aktivní spolupráci dalších odborných pracovníků.

5.3. Extramurální aktivity

Smyslem těchto sportovních a turistických programů je účelné trávení volného času, ale také získávání zdravých životních návyků a snaha o změnu životního stylu po propuštění z výkonu trestu.¹⁸⁷

Možnost opustit na krátký čas zdi věznic (z lat. „extra muros“ – mimo zdi, za hradbami) je pro odsouzené velkým svátkem. Většině z nich se to nikdy nepodaří.¹⁸⁸ Povolení účasti na extramurální akci podléhá přísným podmínkám a vždy musí být schváleno ředitelem věznic. Mezi instituty

¹⁸⁶ Petr NOVÁK, Ladislav BRZOBHATÝ, Robert ČOVAN, Pavel POROCHNAVEC. *Rozšířená pastorační a psychospirituální péče o delikventy ve Věznici Jiřice*, in: *Rizikové jevy a jejich prevence*. Sborník z konference Sekce sociální patologie České sociologické společnosti. Praha, 2019. ISBN 978-80-905443-6-9, s. 122-126.

¹⁸⁷ Petr MAŇASKA, mluvčí věznic Bělušice, https://zatecky.denik.cz/zlociny-a-soudy/belusice_vezni_20090302.html.

¹⁸⁸ Podle *Statistické ročenky VŠČR* bylo v roce 2018 uskutečněno asi 10 tisíc extramurálních aktivit; vzhledem k tomu, že velká část vězňů, jimž jsou tyto aktivity umožněny, se jich zúčastňuje opakovaně, je počet zúčastněných osob mnohem nižší (při celkovém počtu vězňů kolem 21 tisíc).

extramurálních aktivit se řadí *přerušeni výkonu trestu* až na 20 dnů během kalendářního roku¹⁸⁹, *opuštění věznic v souvislosti s návštěvou*¹⁹⁰ a *akce mimo věznici* (kulturní či sportovní akce, vzdělávání, docházka do školy apod.)¹⁹¹. Ty jsou realizovány zpravidla pod vedením odborného zaměstnance věznic, může je tedy organizovat a odsouzené na nich doprovázet také vězeňský kaplan. Velká část kaplanů tuto možnost využívá, zejména k návštěvám bohoslužeb a dalších náboženských či kulturních akcí. Ty mohou vhodně doplnit duchovní formaci, kterou vězni dostávají ve vězeňském prostředí, o prvek civilního života a setkání s živým církevním společenstvím.

Zdeněk a Ivan v současné době pykají za minulé hříchy ve Věznici Valdice a dostat dovolení na osm a půl hodiny opustit toto zařízení je z důvodu profilace této věznic téměř stejně vzácné jako zázrak. Díky možnosti dané zákonem a porozumění vedení věznic i specialistů se podařilo, a tak jsme ráno v 8 hodin mohli vyjet. A děly se věci: po bohoslužbách, na kterých oba odsouzení četli úvodní a epištolní text a účastnili se přijímání večeře Páně, nás rodiče bratra biskupa pozvali k sobě domů na oběd. Svíčková prostě neměla chybu a stejně tak neměla chybu pohodová rodinná atmosféra, na kterou dva z jejich hostů již téměř zapomněli... Poté jsme odjeli do Lomnice nad Popelkou, zrylí kousek farního záhonku, dali si kafe a odjeli zpět, do Valdic. „Přerušeni výkonu trestu mne naplnilo mnoha dojmy, jsem si však také vědom své vlastní problematiky. Opět jsem prožil přerod z jednoho světa do světa druhého a zpět a ještě intenzivněji cítím, že od společnosti mne nedělí jen plot a drát, ale především sám sebe odděluji, proto také nehledám chyby v okolí, ale pátrám především v sobě samém,“ říká odsouzený Ivan.¹⁹²

Velký zájem bývá také o *aktivity s pracovní náplní*, kdy se odsouzení zapojují do úklidu či oprav kostelů a dalších památek náboženského charakteru. To jim dává možnost vytvářet si pozitivní vztah k hmotnému dědictví naší kultury a zároveň vnímat její historickou návaznost na duchovní a hodnotový systém vycházející z křesťanství.

Skupina devíti odsouzených mužů z kynšperské věznic se v doprovodu vychovatelky a kaplana v rámci programu zacházení vypravila do bývalé obce Dvorečky (dříve Krainhof), aby zde za pomoci doneseného nářadí osvobodila od náletů a násosů listí pamětní křížek, který zde v roce 1994 byl usazen za přítomnosti vyhnaných rodáků. Křížek stojí v bývalém centru obce, která měla před 2. světovou válkou kolem dvou set obyvatel. Dnes jsou zde pouze dva obydlené domy.

Odsouzení si zde také zazpívali a pomodlili se modlitbu Páně, aby se pak šťastnější o nabytou zkušenost alespoň částečně užitečnosti navrátili do své kmenové věznic.¹⁹³

Extramurální aktivity nejsou vhodné pro recidivisty, kteří nemají žádnou motivaci ke změně života; ti by jich spíše zneužívali pro účelové dosažení osobních výhod. Velký význam mají naopak pro ty odsouzené, kteří na sobě dlouhodobě pracují a mají zájem žít po propuštění řádným životem. Každé setkání s běžnou životní realitou může oslabovat prizonizační¹⁹⁴ vliv věznic a posilovat jejich pozitivní motivaci. To si uvědomují i odborníci Vězeňské služby, kteří usilují o větší rozšíření tohoto prvku v zacházení s odsouzenými.¹⁹⁵

¹⁸⁹ §§ 56/1, 56/2, 56/3, 68/9, zákona o VTOS

¹⁹⁰ §§ 19/8, 45/2g, 63h zákona o VTOS

¹⁹¹ §§ 51/3, 52/5, 52/6, 53/6, 55/5, 46/4, 91/5 řádu VTOS

¹⁹² Aleš JALUŠKA, bývalý kaplan Věznic Valdice, in: České vězeňství 2/2011, s. 41.

¹⁹³ <https://www.vscr.cz/veznice-kynšperk-nad-ohří/novinky/duchovni-pece/akce-v-ramci-programu-zachazeni/>

¹⁹⁴ K pojmu „prizonizace“ srov. kap. 6.6.

¹⁹⁵ Srov. *Koncepce 2025*, s. 106.

5.4. Práce s rodinami odsouzených

Výzkumy recidivy ukazují, že nejpříznivější prognózu, nezávisle na trestném činu a délce trvání trestu, vykazují z odsouzených ti, kdo mají trvalou pozitivní rodinnou vazbu, stále bydliště a vysoké šance integrace v povolání.¹⁹⁶

Jedním z průvodních jevů pobytu ve vězení je oslabení a často i ztráta partnerských a rodinných vztahů. Ty bývají většinou už před nástupem do výkonu trestu velmi labilní a nestálé – lze to potvrdit i statistikou, podle níž z dvaceti tisíc vězňů je pouze 1700, tedy méně než 9 %, ženatých či vdaných. Více než polovina je svobodných, asi pětina rozvedených, ostatní žijí v různých podobách svazků druhá a družky. Těch, kteří žili v relativně pevném svazku s manželkou a dětmi, je tedy velmi málo, a dlouhé odloučení ještě navíc většinou vnese do takové rodiny vážnou krizi. Tento proces je někdy umocněn necitlivým zásahem vězeňského či soudního systému.

Většina odsouzených i jejich rodin se upíná k institutu podmíněného propuštění v polovině trestu – tzv. půlce. Pan Michal měl půlku na dosah. Byl odsouzen za loupež, během výkonu trestu se však choval vzorně, a to i díky své víře, kterou systematicky prohluboval. Pracoval jsem s ním několik let, zúčastňoval se všech duchovních aktivit, četl Bibli, modlil se, vedli jsme spolu dlouhé rozhovory. Od vedení věznice měl nejlepší hodnocení. Těšil se domů, kde na něj tři roky čekala žena se čtyřmi dětmi. Přesto na první pokus na půlku propuštěn nebyl – soudce argumentoval jeho minulou závažnou trestnou činností.

Pro manželku to bylo velké zklamání, starost o rodinu už přesahovala její možnosti, těšila se na normální život. Pokračování Michalova trestu ji přivedlo do osobní krize. Oba s nadějí očekávali druhý pokus, k němuž mělo dojít za půl roku. Tam soudce skutečně Michala propustil, státní zástupce se však na místě odvolal. Po dalším dvouměsíčním čekání řekl soudce Michalovi: „Propustil jsem vás a na svém rozhodnutí trvám. Krajský soud však rozhodl jinak a já jsem jeho rozsudkem vázán. Musím vás tedy, bohužel, ponechat ve výkonu trestu.“

Následující rok měl devastující vliv na rodinný život: manželka našla citové zázemí u kamaráda, který jí příležitostně pomáhal, a Michal se o tom dozvěděl. Neunesl její nevěrnost, sám se psychicky zhroutil, obě strany reagovaly konfliktním způsobem. Vězeňskému terapeutovi se přesto podařilo pozvat je na partnerskou terapii, při níž společně hledali řešení. Také já jsem několikrát neformálně hovořil s Michalovou manželkou. Společnými silami se podařilo alespoň to, že po jeho propuštění se rozhodli znovu to spolu zkusit.

Nařízení generálního ředitele VSČR stanovuje, že kaplan „se podílí na vytváření podmínek pro začlenění vězňů do občanského života; za dodržení bezpečnostních podmínek může být v pastoračním styku s osobami blízkými vězňů.“¹⁹⁷ K tomu dochází zpravidla na přímou žádost odsouzeného, který chce řešit svou partnerskou či rodinnou situaci, a intervenci kaplana vidí jako smysluplnou. Kaplan pak může navázat telefonický nebo i přímý osobní kontakt s jeho blízkými (manželkou, rodiči, sourozenci, dětmi) a v rámci svých komunikačních dovedností a pastoračních zkušeností přispět k posílení soudržnosti rodiny nebo k řešení konkrétních problémů. Tuto komunikaci si dokonce může započítat do pracovní doby,¹⁹⁸ zpravidla ji ovšem koná ve svém volném čase. Vždy však je povinen dbát na dodržení bezpečnostních zásad, zejména musí odmítnout předávání jakýchkoli předmětů mezi odsouzeným a rodinou.

V některých věznicích organizují kaplani ve spolupráci s dobrovolníky, příp. s neziskovými institucemi setkávání vybraných odsouzených s jejich rodinnými příslušníky.

¹⁹⁶ *Koncepce 2025*, s. 120.

¹⁹⁷ NGŘ 54/2017, §9, odst. 1h.

¹⁹⁸ Srov. NGŘ 54/2017, §9, odst. 1i: „Je oprávněn v odůvodněných případech po předchozím souhlasu přímého nadřízeného plnit úkoly v pracovní době i mimo objekt věznice, nelze-li splnění úkolů zajistit jinak.“

V sobotu dne 17. listopadu 2018 se konala ve Věznici Rýnovice zajímavá akce pro rodiny s dětmi pod názvem Den s dítětem. Jednalo se o jeden z projektů Mezinárodního vězeňského společenství, který je rovněž podporován Ministerstvem spravedlnosti. Vybraní odsouzení tak mohli prožít mimořádný den se svými dětmi a partnery. Programu se zúčastnilo 6 rodin, z původních 10 vybraných.

Akce probíhala od 9.00 do 16.00 hodin. Během této doby se našel dostatek prostoru pro přednášku a klidný rozhovor partnerů. Děti zatím ve výtvarné dílničce, v kapli, vytvářely, za pomoci dobrovolníků MVS, pedagoga volného času, vychovatelky i dvou výtvarně nadaných odsouzených, překvapení pro rodiče. Výsledkem byl velký plakát s nápisem „Jsme rodina“ a obrázek pro tátu. Poté následoval společný vydatný oběd, s jehož přípravou pomohl ochotný zaměstnanec kuchyně. Odpoledne se rodiny společně věnovaly soutěžím a hram. Nejvíce radosti měly děti z výher v tombole. Všichni přítomní pak na konci vyplnili dotazník, ve kterém zhodnotili průběh akce a rovněž se mohli k akci vyjádřit přímo na místě. Radost dětí a příznivé ohlasy rodičů byly pro pořadatele odměnou za vynaložené úsilí.

Je třeba zmínit, že pro Věznici Rýnovice nejsou tyto akce zcela nové. Již v minulosti probíhaly pod názvem „Jsme rodina“, vždy v půlročním intervalu, jako pilotní projekt věznice, který probíhal čtyři roky.¹⁹⁹

Dobrou práci v této oblasti dělá Mezinárodní vězeňské společenství (projekty Building Bridges, Andělský strom), zapsaný spolek Za branou (svěpomocné skupiny, poradenství rodinám vězňů) a další instituce vycházející z křesťanského hodnotového zázemí.

5.5. Služba vězeňskému personálu

Skepse vůči možnosti změny člověka k lepšímu, pokud je zakořeněná v náhledu těch, kdo by měli působit směrem k nápravě a reintegraci, jim bere vítr z plachet. Bez víry, že má smysl, se stává výchova jen neúčinnou hrou.²⁰⁰

Práce ve vězeňství je fyzicky i psychicky velmi náročná profese. Některé výzkumy naznačují, že práce vězeňských dozorců vede oproti jiným profesím ke zvýšené konzumaci alkoholu, zvýšenému riziku vysokého krevního tlaku a srdečního infarktu, deprese a rozvodovosti. Podobná rizika hrozí i civilním zaměstnancům věznic. Jejich hlavní příčinou je trvalý stres, jemuž jsou vystavováni každodenním kontaktem s vězněnými osobami. Většina z nich se totiž kvůli poruchám osobnosti, zvýšené agresivitě, neurologickým poruchám, manipulativnímu jednání nebo závislosti na alkoholu a drogách nechová tak, jak je to v běžné společnosti normální. Také pracovní podmínky ve věznicích jsou náročné: izolace od vnějšího prostředí, každodenní osobní kontroly, bezpečnostní opatření omezující svobodu pohybu. Když k tomu připočteme nízkou společenskou prestiž tohoto povolání, není divu, že velká část zaměstnanců podléhá po čase syndromu vyhoření.

Péče o zaměstnance je ve vězeňském systému svěřena psychologům. Ti procházejí v tomto směru odbornými školeními, na ně jsou odkazováni zaměstnanci, pokud se dostanou do pracovních nebo osobních problémů. Před několika lety vydalo psychologické pracoviště GR VSČR přehlednou příručku pro zaměstnance, která ukazuje hlavní možnosti pomoci.²⁰¹ Vedle psychologů však mají péči o zaměstnance ve své pracovní náplni také vězeňští kaplani: „Kaplan je oprávněn se pastoračně věnovat zaměstnancům, kterým je v případě potřeby k dispozici v míře a intenzitě odpovídající jejich duchovním i obecně lidským potřebám.“²⁰² Tato formulace v Nařízení generálního ředitele formálně opravňuje kaplana, aby v pracovní době hovořil s kýmkoli ze svých kolegů o tom, co prožívají a co je trápí, a v případě jejich zájmu jim byl oporou nejen ve víře, ale obecně v náročných životních

¹⁹⁹ <https://www.vscr.cz/veznice-rynovice/novinky/den-s-ditetem/>

²⁰⁰ Miloš František PŘEVRÁTIL, zástupce HK 2015-2020, in: ŘEZÁČ, Doslov.

²⁰¹ *Péče o zaměstnance vězeňské služby*, s. 2

²⁰² NGŘ 54/2017, §9, odst. 1b.

situacích. Dochází k tomu spíše výjimečně, závisí to zejména na tom, jaké vztahy s ostatními kolegy vězeňský kaplan naváže. Výhodu mají v tomto směru kaplani, kteří pracují na vyšší úvazek.

V praxi mívá péče o zaměstnance několik podob. Pokud ve věznici pracují zaměstnanci, kteří jsou věřícími křesťany, snaží se většinou sami o to, aby měli s kaplanem nejen dobré kolegiální vztahy, ale aby s ním také sdíleli svou víru. To může mít různé podoby od společných rozhovorů a modliteb přes účast na bohoslužbách, které připravuje kaplan pro vězněné osoby, až po konkrétní spolupráci na některých vzdělávacích, zájmových, kulturních či náboženských aktivitách.

Když jsem nastoupil jako začínající kaplan do věznice v Bělušicích, pracoval tam na pozici speciálního pedagoga mladý učitel, který byl zároveň laickým kazatelem v Církvi bratrské. I když některé názory a praktiky této církve mi nejsou blízké, velmi brzy jsme se spřátelili. Každý čtvrtek jsme spolu chodili na oběd, pak jsme se zastavili v mé kanceláři, řekli jsme si navzájem, co je u nás nového, a chvíli jsme se společně modlili. Většinou to nezabralo moc času, ani jsme nemuseli příliš natahovat obědovou přestávku. Potřebovali jsme se navzájem: on mě uváděl do tajů vězeňského provozu, já jsem měl možnost ho podpořit ve víře a v náročných situacích osobního života.

Také zaměstnanci, kteří nejsou věřícími křesťany, získají někdy ke kaplanovi takovou důvěru, že se mu svěřují se svými osobními, rodinnými či pracovními problémy, a očekávají od něj pomoc, radu či alespoň psychickou podporu. Kaplan by na to měl reagovat vždy ochotně a vstřícně, nikdy by neměl dávat najevo, že vězni jsou pro něj důležitější než zaměstnanci.

Poslední podobu péče o zaměstnance bychom mohli označit jako krizovou intervencí: jde o podporu v náhlých a nečekaných problémech, jako jsou mimořádné situace ve věznici (útek či sebevražda vězně, fyzický útok vězně na zaměstnance apod.), tragické situace v osobním životě (rozvod, vážná nemoc či úmrtí blízké osoby apod.) nebo přírodní či zdravotní katastrofy (záplavy, zemětřesení, pandemie koronaviru apod.). Od kaplana se očekává, že ani v těchto chvílích nepropadne beznadějí, depresi či panice, ale naopak bude pro ostatní kolegy oporou.

Zaměstnankyni věznice zemřel po dlouhé těžké nemoci otec. Tato kolegyně nebyla křesťanka, ale už v průběhu otcovy nemoci často hovořila s kaplanem; svěřovala se mu se svou fyzickou i emocionální vyčerpaností, byla ráda, že jí někdo naslouchá a chápe její pocity. Po otcově smrti mu chtěla zajistit důstojný pohřeb a zeptala se svého kolegy vězeňského kaplana, zda by byl ochoten vést civilní obřad v krematoriu. Dohodli se, že kaplan použije biblický text, ale nebude mluvit výslovně o Bohu, neboť ani zemřelý otec v Boha nevěřil. Pohřeb proběhl velmi důstojně, většina přítomných ocenila kaplanův civilní přístup a zároveň osobně vstřícná a povzbuzující slova.

5.6. Poradenství v náboženských a etických otázkách

V Čechách nepřevládá ateismus, jak se mylně tvrdí, ale spíš náboženský analfabetismus – lidé mají razantní názory na náboženství, ale ty většinou nekryjí ani hlubší osobní zkušenosti, ani solidními vědomostmi.²⁰³

Informovanost naší veřejnosti o náboženských otázkách je velmi malá. Ani vedoucí pracovníci věznic s vysokoškolským vzděláním často nemají přehled o světových náboženstvích, o křesťanských církvích, o významu náboženských symbolů a předmětů. Proto NGR stanoví, že „kaplan působí jako poradce ředitele věznice v oblasti etiky, církevní problematiky, nových náboženských směrů a náboženských předmětů“.²⁰⁴

²⁰³ Tomáš HALÍK v rozhovoru pro Českou pozici, dostupné z: https://ceskapozice.lidovky.cz/tema/tomas-halik-prevlada-tu-nabozensky-analfabetismus.A140321_231234_pozice_139514.

²⁰⁴ NGR 54/2017, §9, odst. 1v.

Nejčastější situace, kdy se očekává kaplanovo hodnocení, je vydávání náboženských předmětů odsouzeným; ti totiž smí u sebe mít jen přesně stanovené předměty denní potřeby, mezi něž náboženské předměty jako růžence, křížky, obrázky svatých apod. nepatří. Pokud si někdo takový předmět do věznice přinese nebo mu ho později pošle někdo z blízkých, musí mít na jeho umístění na cele zvláštní povolení; jinak se uloží k jeho věcem do skladu. K tomuto povolení věznice zpravidla vyžaduje doporučení kaplana – ten by měl posoudit, zda dotyčný má k danému předmětu skutečně náboženský vztah. To se týká nejen křesťanských symbolů, ale i předmětů muslimských, židovských atd. Podobně by se měl kaplan vyjádřit k žádostem o speciální stravu z náboženských důvodů.

Někdy se může vězeň hlásit k duchovnímu či náboženskému směru, který není všeobecně známý; propaguje ho mezi spoluvězni nebo v jeho jménu vyžaduje pro sebe nějaké výhody. Pak je opět na kaplanovi, aby posoudil, o jaký směr jde, a podle toho usměrnil reakci ředitele věznice a vězeňského personálu. V těchto případech by měl rozhodovat s velkou odpovědností, protože příslušnost k některým sektám, které navenek působí pozitivně, může vnést do vězeňského prostředí určitou míru nebezpečí.

5.7. Postpenitenciární péče

Problémovým lidem v našem zařízení se věnujeme 24 hodin denně a 7 dní v týdnu, nejen v čase pracovní terapie, ale i po práci. Protože my, kdo se staráme o jejich resocializaci, s nimi i žijeme.²⁰⁵

Doprovázení propuštěných vězňů na jejich cestě ke spořádanému životu je náročný úkol. „Jako křesťané se chceme na pomoci těmto lidem podílet. Je samozřejmě potřeba odborné pomoci (...). Je však také třeba velké duchovní síly, která může obrátit jejich život správným směrem.“²⁰⁶ Čas od času se v církevním prostředí objeví charismatická osobnost, která se tohoto úkolu ujme – abbé Pierre nebo Guy Gilbert ve Francii, Marian Kuffa na Slovensku. I někteří z českých vězeňských kaplanů se ve volném čase a bez institucionálního zázemí propuštěným věnovali a věnují (František Lizna, Aleš Jaluška, Jan Valeš a další). Jejich práce má velkou hodnotu, neboť „především, co člověka mění, je vztah – instituce ani projekty toho nejsou schopny. Není to samozřejmostí a vyžaduje to celého člověka, ale je to skutečně jediný efektivní nástroj.“²⁰⁷ Výkony těchto lidí zůstávají sice bez institucionálního zázemí ojedinelé a nemohou mít širší dopad, do života konkrétních lidí však zasahují velmi výrazně a jejich plody jsou nepřehlédnutelné.

Pavel Kadaší strávil od svých šestnácti do třiceti let víc než 11 let ve vězení. Opustit cestu násilníka, závislého na drogách a automatech, mu pomohla víra v Boha a lidé, kteří ho na cestě víry doprovázeli: „Jsem přesvědčen, že bez církve a zkušených bratrů to člověk s tak těžkou minulostí nemůže sám zvládnout. Musí se učit nově žít a potřebuje pomoc v růstu poznání Boha, který jediný je schopen postavit život na pevný základ. Díky Bohu jsem v průběhu života poznal spoustu dobrých křesťanů, převážně vězeňských kaplanů z evangelických i katolických církví. Největší dík patří manželům Valešovým, kteří se mě i manželky ujali a vedli nás po dobré cestě i do sboru Církve bratrské, kde jsme našli tu nejlepší rodinu a přátele. Za naši minulost nás neodsuzovali a byli s námi trpěliví v našich nedostacích. Vychovávali nás a obětovali nám kus života i velkou sumu peněz, abychom mohli bydlet a řešit naše dluhy. Od nich jsme se mohli učit lásce k Bohu, k lidem i k sobě navzájem. Od té doby, kdy jsem to vzal s Bohem vážně, uplynulo osm let. Mám vymazaný

²⁰⁵ Marian KUFFA, slovenský katolický kněz, zakladatel Institutu Krista Velekněze v Žakovcích u Popradu. Věnuje se lidem na okraji společnosti, mezi nimiž je velký počet propuštěných vězňů. <http://www.ikv.sk/dbsj.phtml?id3=37075>.

²⁰⁶ Sborník z konference „Z vězení venku“: Olomouc, 27. listopadu 2007. 1. vyd. Olomouc: Charita Olomouc, 2007. 39 s. ISBN 978-80-254-1056-1, s. 6.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 25.

*trestní rejstřík. Bůh mi pomáhá s dluhy, s kriminálním myšlením a vysvobodil mě z drog a z hraní automatů. Poznal jsem pravdu o Bohu i o sobě a ta mě osvobodila.*²⁰⁸

Podle údajů v ročních výkazech se s propuštěnými vězni setkávají téměř všichni kaplani, nejde však o nijak masivní a většinou ani systematickou práci; celkem se věnují asi 250 osobám.²⁰⁹ Obvykle k tomu dochází na základě osobního vztahu navázaného ve věznici; kaplan pak klientovi před jeho propuštěním poskytne kontakt na sebe. Pokud se klient ozve, může vztah pokračovat formou občasných telefonních rozhovorů, dopisové či e-mailové korespondence, osobních návštěv v rodině propuštěného, jeho účasti na bohoslužbách a/nebo začleněním do církevního společenství. Zvláště v prvních týdnech a měsících po propuštění může takový kontakt významným způsobem přispět k tomu, aby klient zvládl přechod do civilního života bez větších problémů. Kontakty některých déle sloužících kaplanů s bývalými klienty mohou být velmi čilé: „Téměř každý den mi někdo takový volá, domlouvá schůzku nebo za mnou přijde do kostela. Křtím jejich děti, oddávám je nebo mě prosí o osobní modlitbu.“²¹⁰ Jiný kaplan potvrzuje, že může jít o dlouhodobý vztah: „Říká, že jsem mu starším duchovním bratrem i otcem, po řadu let mi pravidelně telefonoval.“²¹¹

Duchovní ovšem musí neustále počítat s tím, že se bývalý vězeň pokusí jeho pomoc zneužít: bude ho opakovaně žádat o půjčení peněz (málokdy však bude schopen je vrátit) nebo o nepřiměřené služby (půjčit auto, řešit manželské konflikty), bude mu dávat nepravdivé informace o své situaci; výjimkou nejsou ani případy, kdy klient svého dobrodince okrade a zmizí.

Samostatnou kapitolu tvoří vězni, kteří v průběhu výkonu trestu prožili osobní konverzi, uvěřili v Boha a připravovali se na křest. Po propuštění je kaplan předá duchovnímu v místě bydliště (pokud jím není on sám), kterému také potvrdí, že klient už absolvoval část katechumenátu. Často se stává, že nadšení konvertity po propuštění rychle vyprchá, neboť je najednou zahlcen jinými starostmi a o víru ztratí zájem. Jindy ke křtu – třeba i po delším čase – dojde.

VZ měl za sebou dlouhou kriminální kariéru. Patřil mezi typ pachatelů, kteří se od dětství pohybovali v násilnickém prostředí, pozornost a autoritu si vždy získávali fyzickou silou a za normální způsob mezilidské komunikace považovali lež, podvody a lstivost. Ve věznici prožil nejen konverzi, ale prošel celým procesem přiznání viny, kajícínosti, pokání a změny smýšlení. Sám se rozhodl, že křest přijme až na svobodě.

Po propuštění mu kaplan zajistil kontakt s katolickým farářem v místě jeho bydliště. Začal k němu chodit na přípravu, ale po dvou setkáních skončil. Pod vlivem nové partnerky, která se hlásila k buddhismu, se odvrátil od křesťanství a další rok zkoušel východní duchovní cestu. Po rozchodu s touto ženou chtěl navázat na přerušovaný katechumenát; farář, s nímž si původně neporozuměl, ho odkázal na svého kaplana, ale ani s ním netrvala spolupráce dlouho. VZ však mezitím našel zajímavou práci i novou partnerku, s níž si rozuměl a která byla nevěřící, a rozhodl se, že s křesťanstvím skončí. Později se ale setkal s kamarádem, který ho pozval do společenství evangelické církve (ČCE); zájem o víru se v něm znovu probudil a našel tam i duchovního, s nímž si porozuměl a který dokončil jeho přípravu ke křtu. Pokřtěn byl necelých pět let po svém propuštění z vězení.

Systematickou podporu osob propuštěných z vězení mají na starosti jednak sociální kurátoři v rámci odboru sociálních věcí místních a městských úřadů, jednak pracovníci Probační a mediační služby, kteří sledují chování odsouzeného ve zkušební době po podmíněném propuštění a nabízí mu pomoc

²⁰⁸ Pavel KADAŠI, in: *Společně na cestě*, s. 41-42. Autor vydal také knižní svědectví: KADAŠI, Pavel. *Cesta z pekla*. Albrechtice: Křesťanský život, [2017], ©2017. 110 stran. Svědectví. ISBN 978-80-7112-195-4.

²⁰⁹ Srov. výkazy o plnění Dohody, 2019

²¹⁰ Otto BROCH, kaplan Vazební věznice Olomouc od roku 1998, in: *Společně na cestě*, s. 55.

²¹¹ Jan KOČNAR, bývalý kaplan věznice Heřmanice, časopis Brána 11/2019, s. 36.

k tomu, aby vedl řádný život a vyhověl uloženým podmínkám.²¹² Pokud s propuštěným zároveň udržuje kontakt vězeňský kaplan, může být vhodné, aby s těmito orgány navázal spolupráci.

Velké množství vězňů se po propuštění z výkonu trestu dostává do situace extrémního sociálního vyloučení: nemají kontakt s žádnými blízkými osobami, nemají kde bydlet, vzhledem k nízké kvalitaci a trestní minulosti neseženou práci, a navíc jsou zatíženi státními dluhy. Nezbyvá jim tedy nic jiného, než žít na ulici jako bezdomovci, případně se ubytovat v azylovém domě a žít se nelegálním způsobem; to je ovšem zanedlouho opět přivede do vězení. Jediná cesta z tohoto bludného kruhu spočívá v nabídce ubytování spojeného s pevným řádem a s poradenskou službou, která klientovi pomůže sehnat si práci a bydlení, a tak se postupně postavit na vlastní nohy. Probační a mediační služba před časem představila projekt sítě tzv. *probačních domů*, které by v režii státu tyto služby poskytovaly. Zatím se však z nejasných důvodů nedaří tento projekt realizovat. K dispozici tak jsou dosud jen dvě zařízení podobného typu: *Nová šance* (zapsaný spolek se zázemím katolické církve) v Ostravě-Koblově²¹³ a *Komunitní dům sv. Dismase* (provozovaný katolickou Charitou) ve Stráži pod Ralskem. Jelikož jejich vedení úzce spolupracuje s vězeňskými kaplany, daří se obsazovat je perspektivními klienty z řad těch, kterým se duchovní věnovali už během výkonu trestu.

[Dalším zajímavým projektem je tzv. startovací byt pro propuštěné vězně. Jde o malometrážní byt, který převzala Vězeňská duchovenská péče do nájmu od městské části Praha 2. Vězeň, s nímž byla navázána spolupráce už v průběhu výkonu trestu, v něm může bydlet maximálně jeden rok, v jehož průběhu je mu poskytováno doprovázení a zároveň se kontroluje plnění předem dohodnutých povinností \(jako např. přehlášení energie na sebe, hrazení nájemného, hrazení dluhů atp.\). Členové VDP jsou s klientem v častém kontaktu a nabízejí mu lidskou blízkost a duchovní podporu.](#)²¹⁴

Významnou roli v postpenitenciární péči přisuzují kaplanům i někteří vedoucí pracovníci VSČR: „Hlavní význam kaplanů a duchovních vidím v jejich obrovské potenci podílet se na efektivní přípravě na tzv. bezpečné propuštění i v možnostech spolupůsobit na bývalé vězně po jejich propuštění především v oblasti umožnění poznání a přijetí hodnot, které vedou ke skutečné svobodě, již ani zdaleka není dosaženo pouhým opuštěním vězení.“²¹⁵

Závěrem bude užitečné uvést hlavní výsledky kvalitativního výzkumu, který prováděl mezi vězeňskými kaplany Sociologický ústav Akademie věd ČR v letech 2018-2019. Jeho tématem byla role církve a význam religiozity v následné péči o propuštěné vězně. „Z výsledků vyplývá, že toto téma je výrazně reflektováno a řešeno především na individuální úrovni dle aktuální potřeby, spíše než systémově a komplexně. Kaplani a dobrovolníci využívají vlastních kontaktů a zdrojů, a především pak živé spolupráce s církvemi a zařízeními s náboženským pozadím. Jedním z největších problémů, které by bylo potřeba řešit, je nedostupnost vhodných zařízení v místě bydliště propuštěného. Na úrovni církve v rámci následné péče nejvíce schází zapojení řadových věřících a ochota zapojit se do individuální spolupráce. Podle zkušeností dotazovaných součinnost s církvemi a osobní víra výrazně snižují riziko recidivy.“²¹⁶

²¹² Srov. Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, § 2, odst. 1.

²¹³ Více informací v článku ředitele Petra NOVÁKA, in: České vězeňství 2/2014, s. 9-11.

²¹⁴ [Podle informací Kristýny Čobanové, místopředsedkyně VDP.](#)

²¹⁵ Simon MICHAILIDIS, generální ředitel VSČR, in: *Společně na cestě*, s. 15.

²¹⁶ BELÁŇOVÁ, Andrea, TREJBALOVÁ, Tereza. *Role církve a význam religiozity v následné péči o propuštěné vězně. Průběžná výzkumná zpráva č. 1 (duben 2019)*. Sociologický ústav AV ČR, 2019.

6. Specifika klientů

Těm, kdo jsou slabí, stal jsem se slabým, abych získal slabé. Všem jsem se stal vším, abych získal aspoň některé. (1 Kor 9,22)

Vězněné osoby netvoří homogenní skupinu. I když většina z nich vykazuje určité společné znaky, najdeme mezi nimi podobnou různorodost jako v běžném životě. V této části se pokusíme podat stručnou charakteristiku vězňů podle různých kritérií rozlišování. V úvodu každé kapitoly uvedeme základní informace a statistické údaje (pokud jsou dosažitelné), pak ukážeme, co je pro dané skupiny specifické, a nakonec budeme zjišťovat, na co je třeba v pastorační práci s nimi klást důraz. Vše bude doplněno konkrétními příklady a příběhy.

6.1. Muži a ženy

Ženská věznice se liší tím, že ženy si nedokážou problémy mezi sebou vyřešit. To působí mnoho práce na straně odborných zaměstnanců. Přes ně řeší své psychické stavy a nálady. Nedokážou to utulát, vše jde ven a naši zaměstnanci se tím musí zabývat.²¹⁷

Je známou skutečností, že kriminálního jednání se mnohem častěji dopouštějí muži než ženy. V posledních letech však u nás počet trestaných žen strmě stoupá. Zatímco v roce 2006 jich bylo kolem 900, tedy necelých 5 %, v roce 2021 jejich počet překročil 1500, což činí téměř 8 % z celkového množství vězněných osob.²¹⁸ Podle policejní psycholožky Ludmily Čírtkové „pravděpodobným vysvětlením je, že se uplatňuje koncepce příležitosti. Podle této teorie se u žen rozšířilo životní pole a tím i příležitosti k páčání majetkové trestné činnosti, ale třeba i podvodu a dokonce i korupce. Ženy v tomto začínají dohánět muže. Zatímco dřív se nedostávaly do takových pozic, dnes nemusí sedět doma, působí ve stejných profesích jako muži a všeobecně to zvyšuje jejich příležitost.“²¹⁹

Jediná česká věznice určená výhradně pro ženy se nachází ve Světlé nad Sázavou. Disponuje také specializovaným oddělením pro odsouzené matky s dětmi. Jeho kapacita činí 15 matek s celkovým počtem 20 dětí, které zde mohou pobývat nejvýše do věku tří let. V roce 2017 byla otevřena ženská věznice Drahonice v západních Čechách, která je součástí věznice Nové Sedlo. Samostatnou ženskou část s velkou kapacitou má Věznice Opava, k pražské ruzyňské věznici patří menší ženská věznice v Přílepech a Domov sv. Karla Boromejského v Praze-Řepích, kde pracují odsouzené ženy jako ošetřovatelky dlouhodobě nemocných pod vedením řeholních sester. V některých dalších věznicích jsou menší oddělení pro ženy. Kromě toho do všech vazebních věznic jsou umísťováni jak muži, tak ženy ve výkonu vazby.

Zákon stanovuje povinnost umísťovat ve věznicích ženy odděleně od mužů.²²⁰ Ani duchovní tedy nemůže pracovat s oběma skupinami společně. Ve věznicích s ženskými odděleními musí organizovat skupinové aktivity pro muže a pro ženy samostatně. Pastorační práce se ženami staví na stejných principech a používá stejné metody jako pastorační práce s muži, duchovní ovšem musí vnímat a respektovat odlišné psychické založení ženy a její vyšší emocionalitu. Účastníci odborné konference v Německu konstatovali, že „ženy se obvykle za své uvěznění více stydí, jsou emocionálnější, mají silnější vazby na děti a rodinu. Mají ovšem také méně příležitostí pro vzdělávání. Celkově je vězení pro ženy v zásadě více traumatizující než pro muže, včetně pocitu viny.“²²¹

Rozhovory se ženami častěji směřují k otázkám rodiny a dětí, partnerských vztahů nebo mezilidských vztahů uvnitř věznice. Ženy také mají častěji tendenci navazovat emocionální vazbu s lidmi, zvláště

²¹⁷ Monika MYŠIČKOVÁ, ředitelka ženské věznice Světlá nad Sázavou, v rozhovoru pro iDnes 28. 4. 2019; dostupné z: https://www.idnes.cz/jihlava/zpravy/rozhovor-reditelka-zenska-veznice-zena-svetla-nad-sazavou-monika-mysickova-pavilon-vysocina.A190423_471736_jihlava-zpravy_mv.

²¹⁸ <https://www.vscr.cz/informacni-servis/rychla-fakta/>

²¹⁹ https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/zen-ve-veznicich-pribyva.A170704_102758_domaci_zt

²²⁰ Zákon č. 169/1999 Sb. *O výkonu trestu odnětí svobody*, § 7.

²²¹ Daniel PFANN, kaplan VV Praha-Ruzyně, in: *České vězeňství 1/2011*, s. 34.

s muži, kteří se k nim chovají laskavě a projevují jim zájem a vstřícnost. V tomto smyslu je na duchovním, aby uměl správně nastavit míru svého profesionálního odstupu. V zájmu o explicitně náboženské otázky není mezi muži a ženami výrazný rozdíl.

Pani Hana má před sebou dlouhý trest za opakované finanční podvody. Tvrdí, že se jich nikdy dopouštět nechtěla, ale že je dělala společně s manželem, který se nechtěl živit poctivou prací. Jelikož spolu měli pět dětí, musela se jako matka postarat o jejich obživu a neviděla jinou možnost. Po odsouzení obou rodičů se dostaly děti do pěstounské rodiny, která se o ně velmi pečlivě a odpovědně starala. Pěstouni však odmítli umožnit dětem kontakt s uvězněnou matkou, i když ona o to opakovaně usilovala, stále na ně myslela a modlila se za ně. S pomocí vězeňského kaplana a sociálního pracovníka se nakonec podařilo tento kontakt navázat, postupně se rozvíjela jeho forma od dopisů přes telefonní hovory až po osobní návštěvy ve věznici. Matka je teď mnohem klidnější a vyrovnanější, neboť ve svých dětech vnímá hlavní smysl svého života.

Specifickým tématem je práce duchovních – žen v mužských věznicích a práce duchovních – mužů v ženských věznicích. Oba modely u nás dlouhodobě fungují, jako příklady můžeme uvést kaplanku Květoslavu Jakubalovou ve věznici Rýnovice nebo kaplana Miroslava Čejku a později Aleše Kociana ve Světlé nad Sázavou. Zvládnutí takové pozice ovšem předpokládá vysokou míru emocionální zralosti, velkou schopnost kognitivní empatie a vztahové a duchovní zázemí mimo prostředí věznice.

6.2. Mladiství a dospělí

Zvyk jest druhá přirozenost. Dle toho přísloví a pravidla má se za to, že starší člověk, klesal-li častěji, tíže povstává; protož zločinec v nepravostech sestárlý obyčejně jen na trest do věznice přichází; kdežto při mladším provinilci za trestem ještě polepšení se hledá.²²²

Český právní systém považuje osobu za trestně odpovědnou od dovršeného 15. roku věku, ale až do dovršení 18. roku je považována za mladistvou a platí pro ni zvláštní pravidla. Ta stanovuje *Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže*. Hlavní odlišnosti od dospělých spočívají v tom, že pro trestné činy mladistvých se užívá název *provinění*, mladistvý musí mít v soudním řízení vždy obhájce, do vazby jej lze vzít jen ve výjimečných případech. Trestní věci mladistvých projednávají *soudy pro mládež*, tedy specializovaní soudci obecných soudů. Je-li mladistvý soudem shledán vinným, neukládá se mu trest, ale tzv. *opatření*. Těch se nabízí celá řada od opatření výchovných přes ochranná až po trestní, z nichž nejtvrdší je *trestní opatření odnětí svobody nepodmíněně*. To se uděluje jen ve zcela výjimečných případech a vždy v poloviční výši trestu, jaký by za stejný trestný čin náležel dospělému pachateli. Trestní opatření mladistvých se vykonává odděleně od dospělých odsouzených, tedy buď ve zvláštních věznicích pro mladistvé, nebo alespoň ve zvláštním oddělení věznice.

Jelikož je snaha využívat pro trestání mladistvých pokud možno jiná opatření než odnětí svobody, zůstává počet vězňených mladistvých velmi nízký – na konci roku 2021 jich bylo celkem 58, dalších 20 se nacházelo ve výkonu vazby. Specializovaná oddělení pro mladistvé muže jsou ve věznicích Heřmanice, Pardubice a Všehrady, pro mladistvé ženy ve Světlé n. S. Na těchto odděleních mohou mladiství zůstat i po dovršení 18. roku, ne však déle než jeden další rok. Pokud je na mladistvého uvalena vazba, může být umístěn do kterékoliv vazební věznice, vždy však odděleně od dospělých.

Mladiství jsou z hlediska možného výchovného působení ještě poměrně tvárnou skupinou, při intenzivním působení ze strany odborných pracovníků věznice lze u nich očekávat i zásadnější pozitivní změny v přístupu k životu a v budoucím jednání. Zákon dokonce požaduje, aby odborné zacházení s nimi bylo aktivnější než u ostatních skupin, dává věznicím za povinnost, aby zajistila pokračování jejich vzdělávání (zpravidla s využitím Středního odborného učiliště VSČR), očekává

²²² ŘEZÁČ, s. 22.

spolupráci věznic s jejich rodiči nebo zákonnými zástupci.²²³ Proti tomuto nadějnému pohledu však stojí skutečnost, že většina odsouzených mladistvých jsou osoby, které prošly nefunkčním rodinným prostředím, pobytem v dětských domovech, účastí v sociálně-patologických partách, závislostí na drogách či alkoholu.

Vězeňský systém má zájem na tom, aby s mladistvými pracovali také duchovní, realita tomu však zatím příliš nepřeje – jen velmi malá část mladistvých projevuje zájem o kontakt s duchovním. Pomohlo by, kdyby byla ze strany duchovních srozumitelná nabídka, tomu však brání personální nedostatek: kaplan ve věznici Všehrady, kde je mladistvých nejvíc, má velmi nízký úvazek a nemůže se tedy mladistvým plně věnovat.

Práce s touto skupinou odsouzených vyžaduje specifické metody, jaké v církevním prostředí rozvíjejí zejména Salesiáni Dona Boska. Ve svých nízkoprahových střediscích často pracují s dětmi a mladými lidmi ohroženými chudobou a sociální patologií, žijícími v sociálně slabých nebo dysfunkčních rodinách. Staví na výchovných principech svého zakladatele, které zdůrazňují osobní vztah otcovství a vzájemné důvěry (domov), smysluplnou náplň volného času (hřiště), rozvoj vzdělání (škola) a nabídku víry a duchovního růstu (kostel). V tomto duchu by bylo třeba rozvíjet i pastorační mladistvých vězňů; soustředit se pouze na náboženskou nabídku by nebylo příliš efektivní. Zajímavým příkladem pro nás může být dlouhodobě rozvíjená činnost vězeňského kaplana – salesiána ve slovenské věznici pro mladistvé v Sučanec.

6.3. Věřící a nevěřící

S touhou a pokorou sleduji, jak Bůh mění svět kolem mě. Když na mě útočí zlo skrze svět, mnohokrát jsem viděl, jak Bůh mě brání a jak mi pomáhá. Ale také jak mě vychovává.²²⁴

Podíl věřících křesťanů, kteří se před nástupem do výkonu trestu pravidelně zúčastňovali bohoslužeb (tzv. „praktikujících“), je mezi odsouzenými minimální – jistě nižší než oněch 4-5 %, která se udávají pro celou naši populaci. Podle výkazů o pastorační činnosti za rok 2019 ovšem duchovní systematicky pracovali téměř s 1800 vězňených osob, tedy s necelými 9 procenty. Z toho je zřejmé, že ve vězení se pastorační pracovníci věnují nejen věřícím, ale i mnoha dalším lidem, kteří se v běžném životě o náboženství nezajímal.

Při prvním kontaktu se téměř každý vězeň snaží před duchovním prezentovat jako věřící. Rychle však lze zjistit, do jaké míry to odpovídá realitě – stačí zavést rozhovor na znalost Bible či církevních reálií, navrhnout společnou modlitbu, ptát se na postoj klienta k jeho trestné činnosti. Pokud se potvrdí jeho zakotvenost v křesťanských hodnotách i v církevním prostředí, může se rozvinout hlubší dlouhodobá spolupráce, v níž se plynule naváže na klientův předchozí duchovní život. K tomu patří i účast na bohoslužbách (včetně přijímání svátostí), společných modlitbách či výkladech Bible. Takový vězeň může také aktivně vnášet křesťanské hodnoty do vězeňského prostředí, nabízet spoluvězňům možnost setkání s kaplanem, samostatně organizovat na cele či oddíle modlitební a podobné aktivity.

Přitom ale musí počítat s tím, že jeho snaha nebude ostatními vězňi vždy pochopena či přijata, že se celý oddíl nebo jeho velká část postaví proti němu, že bude různými způsoby diskriminován či šikanován (bohužel, někdy nachází toto nepochopení živnou půdu i mezi personálem).

Nově přichází pan Ladislav vysvětlil kaplanovi při prvním setkání, že je několik let aktivním členem Armády spásy. Kdysi byl odsouzen za obchod s drogami, trestu se však vyhnul emigrací do Velké Británie. Tam uvěřil v Krista a víra ho motivovala k tomu, aby se vrátil do Česka a svůj dvouletý trest zde absolvoval. Kaplan brzy poznal, že jeho víra je autentická, že ji má promyšlenou a zároveň chová k Bohu dětinsky důvěryplný vztah, a že se také opravdově snaží podle víry žít. Přestože nebyl katolíkem, stal se pravidelným účastníkem mši, které doprovázel hrou na kytaru a zpěvem vlastních písní. Mezi odsouzenými si získal respekt, na

²²³ Zákon č. 169/0999 Sb., § 60-65.

²²⁴ Milan VAŠEK, bývalý vězeň, *Společně na cestě*, s. 80.

oddíle ochotně pomáhal potřebným a zastával se těch, kteří byli šikanováni. Přispěl ke zlepšení pozice vězeňského kaplana, neboť hájil a vysvětloval jeho aktivity a názory před těmi, kdo byli zaujatí proti víře a církvi. Na krátký čas (po roce byl podmíněčně propuštěn) se stal duší křesťanského společenství ve věznici i oporou mnoha spoluvězňů.

Na druhé straně jsou ve věznicích lidé, kteří sice ani po delším kontaktu nejeví zájem o náboženské otázky, přesto je pro ně duchovní důležitou vztahovou osobou. Mohou mít potřebu zmírnit napětí a zklidnit krizový stav, který akutně prožívají (zejména ve výkonu vazby), reflektovat svou trestnou činnost, řešit výčitky svědomí, zpracovat svou vinu, a kaplan se jim zdá jako nejvhodnější průvodce. Jindy řeší závažné otázky svých partnerských, rodinných či rodičovských vztahů nebo svých opakovaných pracovních či finančních neúspěchů, a z podobných důvodů se obrátí na duchovního. Klienti s vyšším vzděláním a širším rozhledem mohou zase vidět v kaplanovi partnera pro dialog o obecnějších otázkách, které jsou ostatním vězňům a leckdy i zaměstnancům vzdálené. To všechno jsou jistě relevantní témata, kterým by se měl pastorační pracovník věnovat, aniž by do rozhovorů nutně vkládal témata náboženská. Na ně může přijít řada tehdy, když se klient výslovně zeptá.

Ve věznicích, v níž pobývalo asi 700 odsouzených, se nacházel jediný s vysokoškolským vzděláním – stavební inženýr odsouzený za korupční jednání, kterého se dopouštěl v pozici vedoucího stavebního odboru městského úřadu. Osobně velmi trpěl kulturní a vzdělanostní úrovní většiny vězňů, na celém oddíle nenašel partnera, s nímž by se mohl bavit tak, jak byl zvyklý ze svého sociálního prostředí před nástupem do VTOS. Proto přivítal možnost setkávat se s kaplanem a vést rozhovory na různá témata – od kultury a cestování přes politiku až k filozofickým a náboženským otázkám. Několik dalších vězňů projevilo zájem se do těchto rozhovorů zapojit, a tak vznikla studijní skupinka, která se scházela více než dva roky. Nikdo z jejich členů nebyl věřící křesťan. Jelikož kaplan pracoval zároveň jako vysokoškolský pedagog, využil svých výukových materiálů a nabízel skupině přednášky s otevřenou diskusí na různá témata. Když účastníci postupně z věznice odcházeli, děkovali za rozšíření obzorů i za smysluplnou náplň volného času.

Nejvíce zájemců vyhledá duchovního proto, že v něm vidí experta na spirituální nebo přímo náboženské otázky, které je zajímají, o nichž možná dříve něco slyšeli, ale příliš se v nich nevyznají, a tak chtějí využít příležitost k jejich objasnění. Někdy požadují vysvětlení svých subjektivních náboženských (mystických, extatických, paranormálních) zkušeností; jindy se zajímají o smysl konkrétních biblických textů; ptají se, jak jim může víra pomoci v současné situaci; prosí o modlitbu za sebe, své blízké nebo na další konkrétní úmysly, případně o zpověď a ujištění, že jim Bůh odpustil. Kterékoli z těchto témat může vyústit v dlouhodobou systematickou katechezi, v níž bude zájemce postupně uveden do celku křesťanské zvěsti a motivován k tomu, aby se pokusil formovat podle ní svůj život. Tohoto cíle se sice podaří dosáhnout jen u nepatrného zlomku klientů, jakýkoliv krok na této cestě však má smysl. Zpravidla také bývá příležitost pokračovat v jiné věznici, kam je dotyčný přemístěn, nebo později na svobodě v místě jeho bydliště. Vězeňský kaplan by o tom měl informovat příslušného duchovního.

*První setkání s TS bylo poněkud dramatické: právě se vrátil od soudu, kde dostal 6,5 roku za křeftování s náhradními díly. Byl v depresi a někdo mu doporučil, ať navštíví kaplana. Nikdy předtím ve vězení nebyl, doma měl manželku a sedmiletého syna. Prohlásil, že to nedává, že sice není věřící, ale potřebuje duchovní podporu. Pocítil uvolnění tenze, proto začal přicházet pravidelně. Tvrdil, že se nikdy o náboženství nezajímal, teď ho však překvapila uklidňující síla, kterou mu opakovaně poskytoval pobyt ve specifickém prostředí vězeňské kaple a rozhovor s kaplanem. Přečetl knihu Tomáše Halíka *Prolínání světů*, která vysvětluje podstatné myšlenky hlavních světových náboženství. Pak ho zaujala osobnost Ježíše Krista, půjčil si *Nový zákon*, ale příliš mu nerozuměl. Ptal se na mnoho konkrétních věcí, také si vyžádal vysvětlující literaturu. Když později začal číst evangelia znovu, pomalu a s průběžnou diskusí, skutky a slova Ježíše Krista ho fascinovaly. Dospěl k názoru, že by se Bůh měl lidem víc projevovat, aby se ho báli a byli lepší; postupně však pochopil, že se Bůh projevuje především v srdci*

věřících, a skrze ně působí na další lidi. Po několika měsících byl přemístěn do jiné věznice. Při loučení si vyžádal od kaplana modlitbu a požehnaní a projevil velkou vděčnost za to, že mohl objevit nový přístup k životu.

6.4. Vazebně stíhání a trestání

Chcete-li přesvědčit o oblundnosti války někoho, kdo válku nezavrhuje, neříkejte mu, že je barbar: než ho začnete soudit, snažte se mu porozumět.²²⁵

Z celkového počtu 35 věznic v ČR je deset věznic vazebních – do nich jsou umísťovány jak osoby ve výkonu trestu, tak také osoby ve výkonu vazby. Každá z těchto skupin má odlišný režim, na každou se vztahuje jiný právní předpis²²⁶. Výkon vazby je realizován na samostatných odděleních, v běžném vězeňském provozu se vazebně stíhání s odsouzenými nemohou setkat. Proto i pastorační činnost s těmito skupinami probíhá odděleně.

Vazba je mimořádné opatření, které slouží k zajištění obviněné osoby po dobu nezbytně nutnou pro účely týkající se trestního řízení a následného výkonu trestu. O vzetí do vazby rozhoduje soud. Jelikož jde o velmi silný zásah do osobní svobody člověka, který ještě nebyl odsouzen a platí pro něj tedy presumpce nevinu, stanovuje zákon²²⁷ pro vzetí do vazby pouze tři důvody: obavu, že obviněný uprchne nebo se bude skrývat, aby se tak trestnímu stíhání nebo trestu vyhnul (tzv. útěková vazba); že bude působit na dosud nevyšlechnuté svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání (tzv. koluzní vazba), nebo že bude opakovat trestnou činnost, pro niž je stíhán, dokoná trestný čin, o který se pokusil, nebo vykoná trestný čin, který připravoval nebo kterým hrozil (tzv. předstízná vazba). Nejpřísnějšímu režimu jsou podrobena vězni ve vazbě koluzní, kteří bývají často umístěni na samostatných celách a mají tak minimální možnosti mezilidské komunikace.

Vzetí do vazby je velmi stresujícím momentem: téměř vždy k němu dochází proti vůli daného člověka, který je vytržen ze svého běžného způsobu života, z pracovního a rodinného prostředí, ze sociálního zázemí, na které je zvyklý. Je mu umožněn jen velmi omezený kontakt (návštěvy, dopisy, telefon), který je důsledně kontrolován policií a vězeňským personálem. Komunikují s ním vězeňští dozorcí, kteří mu často dávají najevo odstup a pohrdání, odborný personál (pedagog, psycholog) s ním vykonává pouze rutinní administrativní úkony, na cele se často setkává s lidmi, ze kterých má strach nebo s nimiž si nemá co říct. Kromě toho má před sebou hrozbu dalšího vyšetřování, soudu a většinou i následného trestu odnětí svobody. Kromě stravy a střechy nad hlavou není tedy v průběhu vazby naplněna téměř žádná z jeho základních lidských potřeb: „Potřeby citové jistoty, sounáležitosti a lásky jsou uspokojovány nanejvýš symbolicky, spoléháním se na zázemí, které zůstalo za zdí mimo věznici. Pocity vztažené k domovu, respektive k blízkým, oscilují mezi podezíráním, strachem z opuštění a idealizací domova. Naprosto nelze hovořit o uspokojování potřeb uznání nebo dokonce seberealizace.“²²⁸

Je proto přirozené, že zvláště první dny a týdny ve vazbě prožívá většina obviněných velmi těžce. „Vazba má ještě větší dopad na psychiku, než samotné odnětí svobody. Pokusy vězňů o sebevraždu jsou častější zejména tehdy, když se osoba ve vazbě nachází poprvé. Nejrizikovější doba, kdy vězni páchají sebevraždu, je těsně po vynesení rozsudku nebo právě během výkonu vazby.“²²⁹ Co asi prožívá a jak přemýšlí obviněný v průběhu vyšetřování a soudního procesu, výstižně vyjadřuje toto svědectví:

„Abychom my mohli dojít k uznání viny, je třeba, aby vinu uznala i druhá strana. Je třeba přiznat, že dosavadní systém škodí a nepomáhá. Až dosud bylo účelem věznic lidí zblbnout

²²⁵ EXUPÉRY, *Moje planeta*, s. 295.

²²⁶ Zákon č. 293/1993 Sb. o výkonu vazby, Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody.

²²⁷ Zákon č. 141/1961 Sb. trestní řád, § 67 a, b, c.

²²⁸ Srov. FISCHER, ŠKODA. *Sociální patologie*, s. 188-189.

²²⁹ MATOUŠKOVÁ, Ingrid. *Aplikovaná forenzní psychologie*, s. 149.

a uklidit. Víte, proč lidé zde si neuvědomují svou vinu? Kluk, který ve dvaceti někoho praští a ten člověk umře, je z toho vedle. Seberou ho, a on jen těžko říká, co vlastně provedl. Jenže pak to musí říkat ten první den podruhé, potřetí, podesáté... Další dny znovu a znovu, čtyřicetkrát, stokrát, a už si vůbec neuvědomuje, co říká. K tomu podmínky vazby, soudu.

*Zdá se mi, že si nikdo neuvědomuje nelidskost vyšetřovací a soudní mašinerie – včetně znalců. Nepoukazoval bych na to, ale tady opravdu většina lidí přestala hledět na svou vinu poté, kdy přestála martyrium výsledků, potom oficiální zatracení znalci psychology, které bylo nakonec stvrzeno soudem.*²³⁰

Častými projevy tohoto stresu jsou zloba a touha po pomstě na těch, kteří tuto situaci způsobili, výčitky svědomí, depresivní stavy, sebevražedné myšlenky, strach z budoucnosti. Ale zatímco v obdobných stresových situacích mimo věznici může člověk čerpat sílu mezi svými rodinnými příslušníky a přáteli, odreagovat se výletem, kulturou či zábavou, ve věznici tyto možnosti nemá. Tam může využít jedině pomoc odborných pracovníků (psycholog, pedagog, lékař, duchovní), většina z nich je ovšem přetížena administrativními povinnostmi a navíc k nim obviněný nemá plnou důvěru, neboť je vnímá jako součást represivního systému.

Vězeňský kaplan je sice také součástí tohoto systému, jeho postoj k obviněným však vychází z křesťanského principu úcty k důstojnosti každého člověka, setkání s ním se odehrávají v uklidňujícím prostředí vězeňské kaple a obsah rozhovorů nemusí být administrativně vykazován. Pastorační pracovník je tak pro mnohé obviněné jediným člověkem uvnitř věznice, s nímž mohou otevřeně mluvit o svých pocitech, o své trestné činnosti i o hledání smyslu a významu svého uvěznění. Tato otevřená komunikace v bezpečném prostředí pomáhá uvězněnému člověku překonávat stres a motivuje ho k účinné sebereflexi.

AB je devatenáctiletý mladík. Byl vzat do vazby poté, co nožem pobodal svou partnerku, protože psychicky neunesl její oznámení o rozchodu. Zranění nebylo vážné, vyžádalo si jen čtyřdenní pracovní neschopnost. Policie vyhodnotila jeho čin jako pokus o vraždu s trestní sazbou 10-18 let. Zdůvodňovala to skutečností, že si AB přinesl na návštěvu partnerky dlouhý nůž – musel tedy vraždu plánovat. On sám tvrdí, že bez ní nemohl žít, a proto chtěl před jejíma očima zabít sám sebe; přesto nakonec v afektu zaútočil na ni.

O rozhovor s kaplanem požádal AB na radu spoluvězňů, od kterých se dozvěděl, že je možné se v kapli uvolnit, vypovídat a získat psychickou podporu. V komunikaci s kaplanem AB stále znovu opakuje svou verzi činu. Připouští, že si za něj zaslouží trest, ale je přesvědčen, že by měl být hodnocen jako ublížený na zdraví s trestní sazbou šest měsíců až tři léta. Při setkáních je depresivní, plačtivý, není schopen mluvit o ničem jiném než o svém strachu ze soudu a z dlouhého trestu, který považuje za nespravedlivý. Připouští jakési základy křesťanské víry, které do něj v dětství vložila babička, a modlí se k Bohu, aby ho z této situace vysvobodil. Snahu kaplana o posunutí rozhovoru k dalším otázkám (jaké byly příčiny jeho jednání, zda bylo možné tomu předjet, jak by na sobě měl pracovat v průběhu výkonu trestu, jaký dopad a účinnost může mít modlitba...) přijímá jen omezeně, postupně ale souhlasí s tím, že jeho osobnost je emočně labilní, že bylo možné řešit situaci jinak a že ve výkonu trestu by měl vyhledat pomoc terapeuta.

Při loučení před soudem kaplanovi děkuje za pomoc, říká, že setkávání s ním pro něj bylo – kromě návštěv rodiny – jediným světlým bodem v průběhu pěti měsíců vazby, a slibuje, že na jeho rady nezapomene.

Všechno, co jsme zde řekli, platí především pro prvovězněné. Ti, kteří už z minulosti mají podobnou zkušenost, prožívají vazbu klidněji, nicméně nejistota o výsledku soudního řízení má i na ně stresující vliv. Výkon trestu, do nějž většina lidí z vazby postupně přejde, sice není procházka růžovou

²³⁰ HALMAN, Libor, *Křesťanský pohled na vinu, trest a odpuštění*. In: ČV 2/1993, s. 25.

zahradou, ale člověk už netrpí nejistotou – ví, co ho čeká, i kolik času bude muset ve věznici pobýt. Stresové faktory tedy působí méně intenzivně, ale zato dlouhodobě.

6.5. Prvověznění a recidivisté

Hlavní vada bývala ta, že vězňové pospolu obcujíce a jeden od druhého nákazu berouce, horší nežli přišli odcházeli a opět se vraceli.²³¹

V ČR je mimořádně vysoká recidiva – téměř dvě třetiny osob, které přicházejí do vězení, už tam někdy v minulosti bylo, často vícekrát. Pouze třetina odsouzených je tedy ve vězení poprvé (výjimku tvoří ženy, mezi nimi je prvovězněných celých 60 %).²³² To ovšem neznamená, že se dříve trestné činnosti nedopouštěli, naopak mnozí z nich už mají za sebou jeden či více rozsudků s podmíněným trestem odnětí svobody nebo alternativními tresty (obecně prospěšné práce, peněžitý trest, zákaz činnosti a další). Poprvé však nastoupili do vězení, proto je označujeme jako *prvovězněné*. *Prvotrestaní* jsou pak ti, kteří ještě nebyli trestáni, a současný trest je tedy první v jejich životě.

Zákon stanovuje, že recidivisté se zpravidla umísťují odděleně od těch, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé²³³. V některých věznicích se však nedaří tuto normu důsledně dodržet, k setkávání může docházet také v rámci školní výuky, na pracovištích, při různých aktivitách. Nelze tedy zcela zabránit negativnímu vlivu recidivistů na prvovězněné. Vidina pohodlného, bohatého a hýřivého života, kterou jim recidivisté prezentují, je pro ně velmi lákavá, a proto se začnou zajímat o cesty, jak se k takovému životu dostat. Postupně tak přebírají mentalitu zkušených vězňů a učí se jejich metodám, jak páchat trestnou činnost a co nejdéle se přitom vyhýbat policii.

Obviněný LH projevil zájem o pravidelné setkávání s kaplanem. Byl souzen za opakovaná loupežná přepadení a narušování domovní svobody. Dopouštěl se jich spolu se svým kamarádem a jeho manželkou, která se živila prostitucí. Ta vždy navázala kontakt s bohatým klientem a nechala se pozvat k němu domů. Poté se vloupali do bytu oba muži, obvinili klienta ze znásilnění členky své rodiny, načež byl vykradli a ženu odvezli. Tento postup zopakovali asi v patnácti případech, než je zatkl policie. Na dotaz kaplana, kdo takovou taktiku vymyslel, obviněný odpověděl: „To mě naučili kluci v předchozím trestu. Dověděl jsem se tam spoustu zajímavých zkušeností. Když jsem vylezl ven, hned jsem kontaktoval kamaráda a jeho ženu, jim se to zalíbilo, tak jsme do toho šli.“

Mezi recidivisty tvoří významnou část lidí, kteří si na střídání pobytu na svobodě a pobytu ve vězení zvykli, přijali to jako svůj životní styl a jsou s tím smířeni. Jde většinou o lidi s nízkým vzděláním, mizivými pracovními zkušenostmi a problematickým rodinným zázemím. Vězení je pro ně často jediným domovem, kde mají zajištěny základní životní potřeby a setkávají se tam se svými kamarády a přáteli. Po propuštění na svobodu se nesnaží najít práci a řádně žít, ale vrací se do kriminální subkultury, začnou páchat svou obvyklou trestnou činnost a logicky se tak v horizontu měsíců, případně několika málo let, do vězení vrací. Ani tam neprojevují zájem o práci, do programu zacházení se zapojují jen z povinnosti a formálně, vězeňský personál už je zná a jakoukoli výchovnou či terapeutickou práci s nimi považuje za zbytečnou. Většinu času tráví tito lidé sledováním televize, hraním karet, kouřením, popíjením kávy a diskutováním. To se nejvíce točí kolem vzpomínek na trestnou činnost v minulosti a vymyšlení a plánování další trestné činnosti v budoucnosti.

Pokud takoví recidivisté projeví zájem o duchovní aktivity, nemívá to dlouhého trvání. Jde jim buď o hledání úlev a výhod ve vězeňském životě, nebo o změnu v jednotvárném běhu času, či o příležitost setkat se v kapli s jinými vězni a realizovat tam obchody a výměny informací. Po jednom či několika setkáních zjistí, že jim to žádné výhody nepřináší, a modlitby nebo řeči o Bohu či o morálce je nebvá.

²³¹ ŘEZÁČ, s. 11.

²³² Srov. Např. Statistická ročenka VSČR 2019, s. 117, dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2020/05/Statistická-ročenka-Vězeňské-služby-České-republiky-za-rok-2019.pdf>

²³³ § 7 zákona č. 269/1999 o výkonu trestu

Pokud setkání narušují nevhodným mluvením či jednáním, musí je kaplan vykázat, případně jim v další účasti zabránit ostatní vězni, kteří mají zájem na klidném průběhu aktivit.

KL je typický recidivista zvyklý na vězeňské prostředí. Během šesti let působení kaplana v jedné věznici se tam ocitl třikrát. Při prvním pobytu začal chodit na skupinové bohoslužby, prezentoval se jako zkušený hudebník a nabízel své služby v této oblasti. Vždy, když dostal do ruky kytaru, však začal hrát a zpívat známé romské písničky s velmi teatrálním projevem, takže se k němu rychle přidávali ostatní účastníci a nebylo možné pokračovat v plánovaném programu. Po osobní intervenci kaplana přistoupil na to, že se naučí křesťanské písně, v praxi to však nebyl schopen uskutečnit. Naopak začal kaplana i všechny účastníky jeho aktivit pomlouvat a veřejně na ně vykřikoval neslušné nadávky.

Při svém druhém pobytu se za nevhodné chování omluvil a opět nabízel spolupráci. Kaplan po předchozích zkušenostech jeho hudební nabídky odmítl, dal mu ale možnost individuálních rozhovorů i účasti na svých aktivitách. Na ty nikdy nepřišel, individuálních rozhovorů se však několik uskutečnilo. Kaplan při nich hledal důvody, proč se KL do vězení stále vrací, snažil se ho motivovat k hledání jiného životního stylu a vzbudit v něm zájem o své děti (starala se o ně babička – jeho matka) a odpovědnost za ně. Tyto rozhovory se však míjely účinkem a KL o ně brzy ztratil zájem.

Po třetím nástupu se ke kaplanovi hlásil jako ke starému známému. Z osobního rozhovoru však vyplynulo, že se názorově ani hodnotově nikam neposunul a že mu tento způsob života dlouhodobě vyhovuje. Nabízel kaplanovi, že vytvoří se skupinou odsouzených kapelu a nacvičí s nimi koledy na vánoční besídku. Když na to kaplan nepřistoupil, jeho zájem opadl.

Prvovězňeni bývají většinou mladší lidé, kteří zkusili drogy a dopouštěli se menších krádeží, ale jsou ještě přístupni výchovnému vlivu. Pro jeho úspěšnost je rozhodující kvalita rodinného prostředí, ve kterém dříve žili: rozpad rodiny, domácí násilí, nepřítomnost, alkoholismus, drogová závislost či trestná činnost některého z rodičů, pobyt ve výchovných a diagnostických ústavech – to vše jsou faktory, které snižují úspěšnost výchovného vlivu. Ani těmto lidem by však duchovní neměl odmítat své služby, pokud o ně požádají. Svým vstřícným a chápajícím přístupem jim může dát pocítit otcovství či mateřství, které ve své rodině nikdy nepoznali; odhalením tváře milujícího a mocného Boha a modlitbou k němu může způsobit v jejich životě konverzi, která povede i ke změně hodnotového systému a způsobu myšlení a jednání.

Menší část mezi prvovězňenými tvoří lidé, kteří žili řadu let bezproblémovým způsobem, pracovali, starali se o rodinu, ale pak se (často v afektu nebo pod vlivem alkoholu) dopustili závažného násilí nebo finančního podvodu; jsou si vědomi své viny, prožívají výčitky svědomí a lítost, snaží se v rámci možností napravit způsobenou škodu. Často mají zájem řešit svůj problém i na duchovní rovině a hledají odpuštění od Boha. Od vězeňské většiny se liší vyšším vzděláním a rozhledem, slušným vyjadřováním, schopností nadhledu a abstraktního myšlení i silnou motivací k návratu do běžného života a k odklonu od trestného jednání. Pastorační práce s těmito lidmi bývá proto pro kaplana radostná a osvěžující.

Miloslav Černý vyrostl v úplně rodině, prožil klidné dětství, v jednadvaceti se oženil. Po osmi letech nezvládl rozvodovou situaci, zastřelil svou manželku spolu s jejím milencem a sám se pokusil o sebevraždu. Dostal 17letý trest, po necelých 12 letech byl propuštěn. Ve vězení vystudoval gymnázium, získal několik výučních listů, absolvoval rekvalifikační kurzy, studoval VOŠ Jabok a Teologickou fakultu Univerzity Karlovy. Ve všech čtyřech věznicích, kde postupně pobýval, využíval služby nejen kaplanů, ale také psychologů a dalších odborných pracovníků. Měl silnou motivaci pracovat na sobě a v budoucnosti žít řádným životem. Po celou dobu výkonu trestu byl také podporován svou rodinou.

Po propuštění začal spolupracovat s knězem v jedné pražské farnosti a za rok přijal svátost biřmování. Založil si firmu na čištění graffiti, proslavil se v srpnu 2019, když očistil graffiti na

pilíři Karlova mostu. Věnuje se také charitativní činnosti, protože chce alespoň částečně splatit svůj dluh, který pociťuje vůči společnosti.

Miloslav Černý je příkladem prvovězňného pachatele, který díky své vysoké motivaci využil maximum možností ke vzdělání a k sebevýchově, které mu poskytoval vězeňský systém. Zároveň ukázal, že tato práce měla smysl, protože už 8 let žije na svobodě bez konfliktu se zákonem a je prospěšný společnosti. [Ve své firmě dokonce zaměstnává propuštěné vězně a psychicky i finančně pomáhá svým známým, kteří jsou ještě ve výkonu trestu. Platí jim například školné při jejich studiu, poskytuje a zajišťuje záruky při jednání o jejich podmínečném propuštění apod.](#)

6.6. Krátkodobé a dlouhodobé tresty

Jaký člověk se z mnohaletého trestu odnětí svobody vrátí? Možností je mnoho: od zatrpklého vyvržence, nenávidějícího všechny a všechno a toužícího po mstě, přes štvance, snažícího se dohnat to, oč jej vězení připravilo, až po kajícího, snažícího se napravit zlo, které spáchal.²³⁴

Většina vězňů patřila už před nástupem do výkonu trestu k sociálně patologickým skupinám, jejich osobnost vykazovala asociální rysy. „Ve vězeňských podmínkách se tyto rysy pod vlivem izolace, separace, frustrace a deprivace vyostřují a zvyrazňují.“²³⁵ Koncentrace takových osob vede k vzájemnému sdílení převrácené stupnice hodnot, k plánování budoucího páchání trestné činnosti a ke specifické organizaci života ve vězeňském kolektivu. „Její základní charakteristikou je tendence k exteriorizaci zla. Skupina společně nachází nepřítele mimo sebe sama a své nepřátele racionalizuje do nepříznivých společenských poměrů, do špatných zákonů, do nespravedlivých soudců, do nepřátelského vězeňského personálu.“²³⁶

Pokud chce jedinec přežít dobu svého věznění v relativním klidu, musí se této subkultuře přizpůsobit, a to i v případě, že původně nepatřil k sociálně patologickým skupinám. Postupné přijímání uvedených zvyklostí a pravidel ovšem zároveň znamená vyhasínání vzorců chování, které jsou běžné v normálním životě na svobodě. Tento proces se nazývá *prizonizace*.²³⁷

V případě kratších trestů může člověk přijmout vězeňskou subkulturu jen navenek, vnitřně však zůstane stejnou osobností jako dříve a po propuštění se bez velké námahy přizpůsobí běžnému životu. Čím je však trest delší, tím více hrozí změna vnitřní struktury vězňovy psychiky, proces prizonizace se stává nevratným a po propuštění takový člověk není schopen se zařadit do běžného života. Délka trestu, která může být v tomto smyslu kritická, se uvádí kolem deseti let.

Roman C. byl odsouzen v 15 letech jako mladistvý, ve vězení strávil s krátkým přerušením třináct let. Asi po deseti letech pobytu ve vězení se seznámil s kaplanem, uvědomil si závažnost své minulé trestné činnosti, vrátil se k víře svého dětství a rozhodl se činit pokání. Po propuštění chtěl žít řádným životem a starat se o rodinu. I když se mu podařilo získat práci, opakovaně nebyl schopen v ní setrvat; neuměl vychovávat děti ani hospodařit s penězi, zároveň však nebyl ochoten řídit se radami svého bývalého vězeňského kaplana, který s ním zůstal v kontaktu, ani hledat pomoc u charitních organizací, které mu byly doporučeny. Asi po dvou letech zůstal bez práce, s partou kamarádů, kteří byli v podobné situaci, začal brát drogy a krást. Bylo to logické vyústění procesu prizonizace: strávil totiž ve vězení klíčové období života, v němž mladý člověk získává základní pracovní návyky, učí se odpovědně prožívat mezilidské vztahy a hospodařit s majetkem. To všechno kvůli pobytu ve vězení nemohl prožít, zato však vnitřně přijal vězeňské hodnoty, které v běžné společnosti neplatí. Přes své odhodlání a dobrou vůli pak nebyl schopen v tomto světě obstát.

²³⁴ Aleš JALUŠKA, in: MARTINEK 2008, s. 132.

²³⁵ FISCHER, ŠKODA, s. 200.

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ Srov. FISCHER, ŠKODA, s. 197-201.

Tresty delší než 10 let jsou v ČR spíše výjimečné, ze všech uložených trestů činí méně než 10 procent. V podobné situaci jsou však i pachatelé, kteří brzy po propuštění spáchají nový trestný čin a jsou znovu odsouzeni. Výjimkou nejsou ani případy vězňů, kteří v průběhu třiceti let svého dospělého života strávili mezi mnoha tresty jen několik krátkých období na svobodě; více než čtvrtina našich vězňů byla trestána více než třikrát a přes 300 z nich více než desetkrát. Ti, kteří prožili více trestů krátce po sobě, podléhají stejnému procesu prizonizace jako ti, kteří prožívají jeden extrémně dlouhý trest. Odborní pracovníci věznic musí počítat s tím, že s prodlužujícím se časem věznění se snižuje možnost změny struktury osobnosti, a tedy také úspěšnost jejich případného pedagogického působení. I tito lidé však mají svou spirituální dimenzi a mohou být vnímaví vůči Božímu působení ve svém životě, pastorační pracovník by proto nad nimi neměl lámat hůl. I když není pravděpodobné, že by je motivoval k zásadní změně života, může jim pomoci alespoň k jeho novému hodnocení a k tomu, aby přiznali svou vinu před Bohem a toužili po jeho odpuštění.

Specifické postavení mají vězni, kterým byl vyměřen doživotní trest. Tvoří relativně malou skupinu, v současné době (konec roku 2021) jich je u nás celkem 44 (0,24 % ze všech vězňů), z toho tři ženy. Doživotně odsouzení se umísťují do věznic se zvýšenou ostrahou, nejčastěji na Mírov a do Valdic. Pokud mají dlouhodobě dobré hodnocení a nejsou kázeňsky trestáni, mohou si požádat o přemístění do ostrahové věznice s vyšším stupněm zabezpečení. Po dvaceti letech jim zákon umožňuje podat žádost o podmíněné propuštění. Toho však u nás dosud žádný z doživotně odsouzených nevyužil. Jediným propuštěným vězňem s doživotním trestem tak zůstává Jiří Kajínek, který dostal v roce 2017 prezidentskou milost.

Všichni doživotně odsouzení jsou pachatelé vraždy, většinou vícenásobné, spáchané zvláště surovým způsobem. Někteří z nich projeví zájem o duchovní službu, který může být motivován – podobně jako u jiných pachatelů vražd – výtkami svědomí. Může však jít také o prostou potřebu komunikace a lidské blízkosti, protože tito vězni zpravidla trpí velkou osamocенostí. Postupně se může mezi vězňem a duchovním rozvinout pastorační vztah, který mu pomůže překonat těžká období a vyrovnat se se svou vinou. Vzhledem k osobnostnímu narušení většiny těchto vězňů však nelze očekávat zásadní změny v jejich smýšlení a jednání. Naopak je třeba počítat s nevyslovenými postranními úmysly. Zvláště v případech mediálně známých vězňů může být duchovní také v pokušení využít tohoto vztahu k prezentaci své osoby nebo své církve.

Doživotně odsouzený trojnásobný vrah byl na vlastní žádost po 12 letech, strávených ve zvýšené ostraze, soudem převeden do věznice s ostrahou, s vyšším stupněm zabezpečení. Následně byl přemístěn do jiné věznice, v níž se jako jediný doživotně odsouzený plně zapojil do života mezi odsouzenými s nižšími tresty. V původní věznici projevil zájem o křesťanství a začal se pravidelně stýkat s dobrovolníkem z jisté denominace. Ten se mu intenzivně věnoval, nabízel mu kontakty na další osoby ze své církve a snažil se ho do ní vtáhnout. Celá církev o něm byla informována a modlila se za něj. Odsouzený to vnímal jako nepřiměřený tlak, ve snaze o jeho konverzi viděl touhu představitelů oné církve o vlastní prezentaci. Nechtěl jim však udělat tu radost, aby se mohli chlubit, že mají ve svých řadách obráceného trojnásobného vraha. Po přemístění do jiné věznice navázal kontakt s tamějším kaplanem (z jiné církve) a odmítl pokračovat v komunikaci s církví původní.

6.7. Pachatelé násilné a majetkové trestné činnosti

Každý má právo na život, svobodu a osobní bezpečnost.²³⁸

Trestní zákoník obsahuje katalog trestných činů, které jsou podle charakteru chráněného společenského zájmu rozděleny do 13 hlav. Většina činů uvedených v prvních čtyřech hlavách obsahuje prvek násilí vůči jinému člověku (např. vražda, ublížení na zdraví, mučení, šíření nakažlivé choroby, obchodování s lidmi, loupež, vydírání, týrání svěřené osoby, znásilnění, pohlavní zneužití),

²³⁸ Všeobecná deklarace lidských práv, čl. 3.

proto se označují jako *násilné trestné činy*. Dopustila se jich asi třetina ze všech našich vězňů. Další dvě hlavy vyjmenovávají trestné činy proti majetku (např. krádež, zpronevěra, podvod, lichva, poškození věřitele) a hospodářské trestné činy (např. padělání peněz, neoprávněné opatření platební karty, krácení daně, lichva) – ty označujeme společně jako *majetkové trestné činy* a v rozsudku je mají uvedeny zhruba dvě třetiny vězněných osob. Sedmá hlava pojednává o trestných činech obecně nebezpečných, mezi nimiž (vedle obecného ohrožení či nedovoleného ozbrojování) zauímají statisticky významné místo trestné činy související s drogami (jejich výroba a držení, obchodování s nimi, ohrožení pod jejich vlivem). Těch se dopustilo asi 15 % odsouzených. Ve zbývajících hlavách najdeme trestné činy, jejichž frekvence je mezi odsouzenými poměrně malá: proti životnímu prostředí, proti republice, proti veřejnému pořádku, míru a trestné činy vojenské a válečné.²³⁹

Většina odsouzených má v rozsudku několik paragrafů, v praxi je však nejčastější rozlišování podle toho, zda se daný vězeň dopustil násilí nebo ne. To je běžné nejen mezi zaměstnanci, ale i mezi samotnými vězni – pachatelé krádeží často pohrdají těmi, kdo páchali násilí, a o sobě tvrdí, že by nikdy nebyli schopni někoho zranit. Pachatelé násilí naopak sami sebe považují za silné, násilným jednáním si potvrzují svůj mocenský status a pohrdají těmi, kdo jsou tělesně slabší. Pastorační práce s oběma skupinami začíná na racionální rovině – jejím cílem je přivést klienta k pochopení, proč by měl svou trestnou činnost považovat za špatnou a rozhodnout se pro řádný život. K takovému prozření se ovšem mnozí nikdy nepropracují a dalším to trvá velmi dlouhou dobu.

Lidé, kteří vyrostli v prostředí, kde se všechny problémy a konflikty řešily násilím, kde připadala nejvyšší autorita tomu, kdo byl schopen všechny ostatní přemoci fyzickou silou, považují tento model za jediný vzorec jednání a drží se ho i ve vězení. Málokdy se podaří přivést je ke změně postoje. Přispět k tomu může pocit odpovědnosti za blízkého člena rodiny nebo fascinace nově objevenou vírou a pacifistickým laděním Ježíšova poselství.

Roman byl po celý život násilník. Vyrostl v rozbité rodině, brzy se dostal do společnosti drogově závislých, kde se všechny konflikty řešily rvačkou. Protože byl silný, zjednal si respekt a mohl určovat pravidla. Ve vězení byl už třikrát, oba jeho bratři jsou také recidivisté. Když jsme se poprvé setkali, zeptal se, jestli ho může Bůh změnit – už prý ho nebaví tento způsob života, a navíc má doma stárnoucí matku, která se stará o jeho syna, a chtěl by jí po propuštění pomáhat. Řekl jsem mu, že ano, pokud v něj uvěří a bude se o tu změnu také sám snažit. Nějakou dobu chodil na biblické hodiny a zapojoval se do diskusí, a pak se jednou zeptal: „Jak to, že se mně Bůh pořád nechce ukázat? Já už v něj docela věřím, ale potřebuju ho ještě nějak zakusit.“ Doporučil jsem mu, ať je trpělivý a zajímá se o Boha dál. Pak přišel zlom: s nadšením mně vyprávěl, že se s kýmsi na oddíle pohádal a chtěl ho zmlátit, ale v té chvíli mu něco zadrželo ruku a donutilo ho vyřešit problém bez násilí: „Konečně se mi Bůh ukázal, to přece nebyl můj nápad, to on zadržel mou ruku! Teď už v něho opravdu věřím.“ Od té doby ho ostatní vězni nepoznávali: během dalších let už nikdy na nikoho nevztáhl ruku, a do konfliktů se zapojoval jen tehdy, když bylo potřeba ochránit slabšího před silnějším.

Ten, kdo má na svědomí velké násilí, končící těžkým ublížením na zdraví nebo vraždou, nemusí být vždy jen bezcitný a podlý ničema, jak nám to podsouvají detektivní romány nebo mediální černé kroniky. Může to být také citlivý člověk, který trpí depresemi z trvalých výčitek svědomí a neví si rady se svým dalším životem. I když nelze zpochybňovat jeho vinu a oprávněnost trestu, přece je možné hledat společně s ním cestu ke smíření s Bohem i s lidmi. Ta cesta však může být velmi dlouhá.

René je Maďar, pochází z východního Slovenska a žije v severních Čechách. Jednou, když šel s kamarádem z hospody, se jim připlel do cesty jakýsi chlapík a cosi na ně pokřikoval. Jak byli v ráži, tak se do něj pustili pěstmi a pak ho nechali ležet na zemi. Nepřežil to. René byl označen za hlavního viníka vraždy a dostal patnáct let. Několikrát jsme se setkali, vyprávěl mi svůj příběh a vždycky měl v hlase smutek. Chtěl by to ze svého života vymazat; kdysi se prý pokusil o projev lítosti vůči rodině zavražděného, ale ta ho odmítla. Zbývá mu Bůh, ve kterého

²³⁹ Srov. *Statistická ročenka 2018*, s. 113-114.

vždycky věřil, ale časem se o něj přestal zajímat. Až zase teď ve vězení. Mluvili jsme o zpovědi. Doposud se nikdy nezpovídal. Cítí svou vinu, trápí ho výčitky svědomí. Chápe, že by mu svátostné smíření s Bohem mohlo pomoci. Ale váhá.

Pak začal chodit do práce a času na setkávání bylo málo. Někdy jsem s ním prohodil pár slov u katru – vždycky říkal, že na to myslí a že se každý den modlí. Tak uplynuly tři roky. Pak se znenadání objevil na mši, na biblické hodině, na promítání filmu. Moji nabídku na rozhovor přijal s velkým zájmem.

Jako by to bylo včera: navázal na naše staré rozhovory, vyprávěl o svých výčitkách a temných nocích, sám znovu požádal o svátostné smíření. Vzpomínal na detaily, které jsme si kdysi řekli: „a víte, pane kaplane, tenkrát jste říkal... a já o tom celé ty roky přemýšlím.“ Ano, nebyl to stejný člověk, ty tři roky byly znát: mluvil o sobě s pokorou; nehledal už omluvu pro své jednání ani se nesnažil házet část viny na jiné; nemluvil o Bohu jako o někom vzdáleném, ale vnímal ho ve svém srdci. Krátce nato přijal rozřešení. Pak byl přemístěn do slovenské věznice a zmizel mi z obzoru.

Nejčastějším trestným činem u nás je krádež (§ 205 TZ) – v rozsudku ji má více než 8 tisíc (tj. 40 %) odsouzených. Mnohdy jde o bagatelní věci, ale pokud už dotyčný byl vícekrát trestán nebo je právě v podmínce, soud mu rutinně udělí další trest. Často jde o lidi sociálně slabé, kteří nejsou zvyklí pracovat a krádeže považují za své řemeslo, jímž živí rodinu. Sofistikovanějších majetkových činů, jako je zpronevěra, podvod, kráčení daně apod., se naopak dopouštějí lidé s dobrým postavením i slušným výdělkem, kteří si chtějí dopřát ještě lepší životní standard. Tyto dvě skupiny se nacházejí na opačných stranách sociálního spektra a komunikace s nimi je velmi rozdílná.

Do věznice byl přijat bývalý vysoce postavený politik, odsouzený za korupci při zadávání veřejných zakázek. Projevil zájem o setkání s kaplanem, po prvním seznámení se s ním scházel každý týden k individuálnímu rozhovoru. Nejevil zájem o náboženství, ale byl rád, že může vést dialog se vzdělaným člověkem o různých kulturních, filozofických i politických otázkách. Komunikace byla vedena kultivovanou formou, s věcnou argumentací, se zájmem naslouchat odlišným názorům.

Na kaplanovu zmínku o pevných etických zásadách reagoval tento vězeň takto: „Ano, já vám rozumím. Vy jste zakořeněn ve své víře a svých zásadách, máte se tedy o co opřít a na čem stavět. Já to ale nemám, já jsem nebyl veden k pevným hodnotám, já mám svou etiku mnohem volnější. Rozumím, proč vy se svých zásad držíte, a vážím si toho. Sám ale nemám potřebu se jich držet taky.“

Ve stejném duchu kaplanovi vysvětlil, proč v době své politické kariéry často měnil názory, říkal veřejně nepravdy a polopravdy, nevybíravými slovy napadal své odpůrce: „Souhlasím, že jsem to všechno dělal. Ale to přece byla součást politické hry, měl jsem tam svou roli a tu jsem se snažil hrát, jak nejlépe jsem uměl. A jak jste jistě viděl, docela mě to bavilo. Úkolem politika přece je rozdělovat národ, říkat to, co chtějí slyšet moji voliči, a říkat to tak, abych co nejvíc urazil a ponížil své nevoliče. Pokud jste mě tedy nevolil a měl jste dojem, že vás urážím, beru to jako poklonu, neboť to znamená, že jsem svou roli hrál dobře. Nakonec i toto vězení beru jako divadlo: teď jsem v roli vězně, tak se ji snažím hrát co nejlépe.“

6.8. Etnické, národnostní a náboženské menšiny

V mé civilizaci ten, který se ode mne liší, mě nepoškozují, ba právě naopak, obohacuje mě. Naše jednota se klene nad námi a základy má v člověku.²⁴⁰

Podle statistických údajů bylo k 30. 11. 2021 v našich věznicích (ve výkonu vazby i trestu) celkem 1424 osob s cizí státní příslušností, to je asi 7,5 % z celkového počtu uvězněných. Jelikož podíl cizinců

²⁴⁰ EXUPÉRY, *Moje planeta*, s. 407.

v naší populaci se pohybuje kolem pěti procent, znamená to, že jejich trestná činnost mírně převyšuje trestnou činnost domácího obyvatelstva. Mezi vězňenými cizinci bylo k uvedenému datu 427 Slováků, 213 Vietnamců, 206 Ukrajinců, 76 Poláků, 70 Rumunů, 48 Bulharů, 33 Rusů. Ostatní národnosti byly zastoupeny v relativně malém počtu.²⁴¹ Ve srovnání s celkovým počtem příslušníků uvedených národností v ČR překvapuje vysoký počet vězňených Slováků a Vietnamců a na druhé straně nízký počet Rusů a Němců.²⁴²

Těmito čísly mohou být korigovány různé předsudky, které jsou rozšířeny v našem veřejném prostoru. Především není pravda, že by přítomnost cizinců u nás znamenala zvýšené nebezpečí trestné činnosti – téměř třetinu vězňených cizinců tvoří Slováci, které vzhledem ke společné minulosti a jazykové i kulturní blízkosti vnímáme spíše jako domácí. Podíl ostatních cizinců ve věznicích není výrazně větší než jejich podíl v celkové populaci.

Dalším předsudkem je obava z islámského nebezpečí; údaje o svém náboženském vyznání sdělují vězni dobrovolně, takže množství *muslimů* lze jen přibližně odhadovat. Podle výzkumu mezi zaměstnanci VSČR jich bylo v roce 2014 kolem 500 v celkem 25 věznicích, ve většině z nich se však nacházelo méně než dvacet osob muslimského vyznání.²⁴³ Ani v posledních letech, kdy kvůli uprchlické vlně panuje ve veřejném mínění zvýšená obava z islámského radikalismu, nebyly v českých věznicích žádné radikální projevy zaznamenány. Navíc, pokud si někdo požádá o muslimskou stravu, nemusí to ještě znamenat, že je skutečně věřícím muslimem: „K islámu se hlásí i občané ČR (svým původem a vyrůstající bez kontaktu s islámským vyznáním). U českých konvertitů se však pravděpodobně nejedná o skutečné věřící, ale o účelové jednání s cílem zajistit si muslimskou stravu, kterou tito považují za hodnotnější. Výše uvedené nelze skutečně 100 % doložit, jde pouze o osobní zkušenost. Tito odsouzení nemají obvykle ani základní povědomí o nauce islámu, jeho myšlenkových východiscích atd.“²⁴⁴

Věřící muslimové jsou ovšem ve věznicích nepřehlédnutelní: otevřeně vyznávají své náboženství, často o něm vedou ohnivé diskuse jak s nevěřícími, tak s křesťany, někteří z nich dodržují modlitební rituály i stravovací zvyklosti. Náboženská společnost Ústředí muslimských obcí nemá povolení k výkonu zvláštního práva návštěvy věznic podle zákona č. 3/2002, a vzhledem k nízkému počtu vyznavačů islámu v ČR²⁴⁵ se ani nedá očekávat, že by o to v blízké době usilovala. Proto nemohou muslimští duchovní být vězeňskými kaplany ani do věznic pravidelně docházet. Výjimku může povolit ředitel věznice – do ruzyňské věznice na základě povolení ředitele tak docházel řadu let duchovní, který měl k dispozici i malou modlitebnu – mešitu. V jiných věznicích dochází k občasným jednorázovým návštěvám, zpravidla na doporučení místního kaplana.

V bělušické věznici se v určitém období nacházelo dvanáct věřících muslimů. Navzájem se všichni znali, kaplan byl v kontaktu s některými z nich. Zpočátku byla komunikace spíše konfrontační – při náhodných setkáních muslimové zaváděli řeč na Boží trojici, poukazovali na její nesmyslnost, tvrdili, že jde o rouhání, neboť Bůh je jenom jeden. Snažili se získat na svoji stranu ostatní odsouzené, zasměšňovali kaplana, pokoušeli se vyvolat s ním konflikt. On se však na toto téma odmítl bavit a zeptal se jich, zda se ke svému Bohu modlí. Pak už byla diskuse smířlivější, a když mu řekli, že by se taky někdy chtěli modlit společně s ostatními muslimy z jiných oddílů, nabídl jim, že takové setkání zorganizuje. Zajistil místnost, dohodl se

²⁴¹ <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/msh/11msh11-2021.pdf>

²⁴² https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_pocet_cizincu#cr

²⁴³ Srov. *Muslimové v českých věznicích*, in: *České vězeňství*, 1/2015, s. 10-11.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 11.

²⁴⁵ Podle sčítání obyvatelstva 2011 jde o 3358 osob, kvalifikovaný odhad mluví o 10-20 tisících, v naprosté většině jde o cizince (srov. <https://eurozpravy.cz/domaci/spolecnost/159890-muslimove-v-cesku-vite-kolik-jich-je-tak-se-podivejte/>). „Naprostá většina muslimů v ČR vůbec necítí potřebu být někde organizována. Necítí potřebu praktikovat víru nějak kolektivně, organizovaně, v nějaké skupině, ale naopak si zakládají na tom, že víru praktikují individuálně, privátně, v úzkém rodinném kruhu“ (tamtéž).

s vedením věznic a s dozorcí a pak byl s úctou přítomen na společné modlitbě všech dvanácti muslimů. Později se na jejich žádost spojil s Ústředím muslimských obcí a požádal o návštěvu imáma, která se s povolením ředitele věznic za několik týdnů uskutečnila. Muslimové už nevyhledávali konfrontace, ale naopak si kaplana vážili pro jeho vstřícnost a i před ostatními vězni stáli při něm. Při postupné výměně vězňů i při odchodu kaplana a nástupu dalšího se tento vztah vzájemného respektu udržuje, a věznic proto nemusí řešit žádné problémy v souvislosti s islámem.

Kaplan může výrazným způsobem napomoci k tomu, aby přítomnost věřících muslimů ve věznici nebyla vnímána jako problémová. Pokud s nimi naváže kontakt, měl by jim dát najevo, že mu jde o vzájemný respekt a toleranci, nikoli o přesvědčování se o pravdivosti toho či onoho náboženství. Někteří muslimové tento postoj přijmou, mohou pak s kaplanem spolupracovat, případně se i účastnit jeho aktivit.²⁴⁶ Další sice kaplana respektují, ale udržují si své jasné názory a nepřipouští o nich diskusi: „Obvinění islámského vyznání většinou vystupují nenápadně, při osobním rozhovoru jsou nedůvěřiví. Do jejich světového názoru (kterým se netají) patří většinou ostrý antisemitismus, často kritizují jevy, jako jsou homosexualita, pornografie, ateismus apod.“²⁴⁷ Jiní mají zájem o konfrontaci – s těmi může kaplan komunikovat individuálně, ale spíše jim nabídne podporu v případě potřeby: prostor pro setkání skupiny muslimů ke společné modlitbě, pomoc při zajišťování muslimské stravy, občasnou návštěvu imáma apod.

Pan Ibrahim je dagestánský muslim, inteligentní, vysokoškolsky vzdělaný. Rád se setkává s kaplanem a diskutuje s ním o náboženství. V základních věcech se oba shodují: víra v jednoho Boha, který dává lidem morální zákony a po smrti je odměňuje či trestá za to, jak je plnili. V dalších názorech panují rozpory, ale po každém setkání pan Ibrahim kaplanovi děkuje za to, že si může rozšířit obzory. Když po roce odchází do jiné věznic, zůstává přesvědčeným muslimem, ale tvrdí, že pod vlivem křesťanství změnil svůj náhled na Boha, že ho teď vnímá jako bližšího, lidštějšího, milosrdnějšího.

Pokud jde o specifika jednotlivých národnostních menšin, nejvýrazněji je můžeme pozorovat na *Vietnamicích* – ti jsou často odsuzováni podle § 283 trestního zákoníku za nedovolenou výrobu a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy. Jejich tresty bývají vysoké (10 let a více), neboť Vietnamci u nás v posledních letech ovládli trh a stojí na vrcholových pozicích organizovaných drogových gangů.²⁴⁸ Z náboženského hlediska jsou Vietnamci většinou ateisté podobně jako česká populace; někteří si udržují buddhistické tradice, ale zpravidla to nedávají příliš najevo. Křesťany mezi nimi najdeme výjimečně. V posledních letech působí v několika našich věznicích manželský pár vietnamských kazatelů s pověřením od Církve bratrské. Motivací pro účast na jejich bohoslužbách je spíše možnost komunikovat ve vlastním jazyce než zájem o křesťanství, jsou však známy i případy konverzí díky jejich evangelizačnímu působení.

Do věznic nastoupil Vietnamec, který hned požádal o kontakt s kaplanem. Sdělil mu, že se v minulém trestu setkal s párem vietnamských kazatelů a pod jejich vlivem se začal zajímat o křesťanství. Do té doby zájem o víru neprojevoval. Byl podmíněčně propuštěn, podařilo se mu odstříhnout od drogového gangu, pro který dříve pracoval, ale pod vlivem alkoholu spáchal banální trestný čin, za který bude muset opět podstoupit trest vzhledem k porušené podmínce. Uvědomuje si, že by se do této situace nedostal, kdyby po propuštění žil stále s vědomím přítomnosti Boží. Věří, že mu křesťanství pomůže k lepšímu životu, chce svou víru prohlubovat a připravit se na křesť.

²⁴⁶ „Někteří muslimové, byť informují o svém náboženství, nepožadují vůbec nic a účastní se křesťanských laděných aktivit a vzdělávají se v poznání bible.“ Muslimové v českých věznicích, in: České vězeňství, 1/2015, s. 11.

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ Srov. např. https://www.lidovky.cz/domov/cesky-trh-s-drogami-ovladaji-vietnamci-jsou-schopni-vyrobit-najeden-var-stonasobek-pervitinu.A160731_122214_In_domov_ele

Nejpočetnější etnickou skupinou se specifickými charakteristikami jsou v našich věznicích bezesporu Romové. Žádná statistika, která by ukazovala jejich podíl na celkové vězeňské populaci, neexistuje, odhady se pohybují mezi 30 a 60 procenty, což by v absolutních číslech činilo 6 – 12 tisíc. Podle kvalifikovaného vládního odhadu žije v ČR asi 240 tisíc Romů²⁴⁹ - z nich tedy až 5 % může být ve vězení, zatímco ve zbytku populace činí tento podíl 0,2 %. Tento stav má mnoho příčin: křehké rodinné zázemí, sociální vyloučení, nízká vzdělanost, odlišné morální zásady (některé trestné činy nejsou v romské komunitě vnímány jako špatné jednání), jiná kultura (v některých romských komunitách má trestaný Rom vyšší autoritu), recidiva (dřívější trest jako přítěžující okolnost při dalším soudu).

RM patří k vězňům, s nimiž se znám velmi dlouho a mohl jsem tedy sledovat část jejich života. Když jsem začínal jako kaplan v Bělušicích, patřil mezi moje první klienty. Rád chodil na setkání a rád se mnou diskutoval. Nejčastěji na morální téma: je to hřích, když člověk krade kvůli tomu, aby uživil své děti? Řekl mi, že bydlí ve známém mosteckém sídlišti Chanov (později proslaveném díky seriálu Most!), má spořádanou rodinu (manželku a dvě děti, které poctivě chodí do školy), ale nikdo ho nezaměstná, protože je Rom. Živil se tedy tím, že na parkovištích kradl naftu z nádrží kamionů a pak ji prodával. „A víte, pane kaplane, já teď sedím zaslouženě, protože jsem to přeháněl. K tomu, abych uživil rodinu, mně stačilo vydělat čtyři pět tisíc za týden. Jenže s jídlem roste chuť, tak jsem toho někdy udělal víc, měl jsem za týden třeba dvacet tisíc a utrácel jsem za hlouposti, luxus nebo chlast. A to už jsem dělat neměl, za to teď zaslouženě sedím.“

Asi rok po propuštění se RM do vězení vrátil, opět za stejný trestný čin. Naštěstí mu dorůstaly děti a začínaly se o sebe starat samy, tak se těšil, že už je nebude muset živit. Když se opět ocitl na svobodě, pozval mě na návštěvu a představil mě své dceři, která měla dvě malé děti. Byl hrdý na ni i na jejího manžela, který poctivě pracoval. A byl hrdý i na sebe: „Pane kaplane, já jsem moc přemýšlel o tom, co jste nám říkal, i když jsem někdy plácal hlouposti. A když jste mně pořád znovu opakoval, že bych měl radši poctivě pracovat, tak jsem si řekl, že na tom něco musí být. Zkusil jsem opravdu vážně hledat práci – poprvé v životě – a našel jsem! Přestože jsem cikán! A víte, kde už půl roku pracuju? Ve firmě, která vyrábí nádrže na naftu do kamionů!“

Pokud se zaměříme na morální oblast, zjistíme v romské kultuře některé odlišnosti oproti majoritnímu chápání, které nám do jisté míry vysvětlí rozdíl v míře kriminality. Nejpodstatnější je etnické rozlišování: k lidem ze svého etnika je třeba se chovat jinak (lépe) než k ostatním, vůči ostatním (gádžům, bílým) je tedy dovoleno – a často vysoce ceněno – i jednání, které se uvnitř komunity považuje za nemorální. Týká se to zejména oblasti majetkové (okrást gádža je hrdinství, okrást Roma je zločin) a pravdivostní (držet slovo platí jen uvnitř skupiny, zatímco podvést gádža je mistrovství).²⁵⁰

Romové jsou ve srovnání s většinou populací mnohem více nábožensky založení, jejich křesťanství však obsahuje silné magické prvky. Jejich zájem o duchovní službu často směřuje spíše k naplnění potřeby rituálu (modlitba, zpěv, požehnání, kropení svčnou vodou, žehnání růžence apod.), jindy však mají upřímný zájem o čtení z Bible, výklad Božího slova i dialog o svých problémech či o své vině, trestu a Božím odpuštění. Kaplan k nim přistupuje bez předsudků, s úctou a respektem stejně jako ke každému jinému. Na bohoslužbách a dalších aktivitách ve skupině se většinou scházejí Romové spolu s „bílými“ – úkolem duchovního je moderovat společnou diskusi tak, aby mírnil případné pokusy o konfrontaci mezi oběma skupinami; svým jednáním dává najevo, že nestrání žádné skupině a žádnou z nich nezavrhuje; že neposuzuje lidi podle barvy pleti, ale podle jejich smýšlení a jednání;

²⁴⁹ <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2017.pdf>

²⁵⁰ Srov. http://www.christnet.eu/clanky/2190/system_hodnot_romu.url

že Bůh miluje všechny stejně, že pro všechny stejně platí jeho příkázání, ale také jeho milosrdenství, pokud o ně člověk prosí.

6.9. Chovanci v ústavech pro výkon zabezpečovací detence

Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.²⁵¹

Zabezpečovací detence je relativně nová forma ochranného opatření. Je určena pro osoby, které spáchaly závažný trestný čin ve stavu vyvolaném duševní poruchou. Tyto osoby buď nejsou trestně odpovědné, nebo mají sníženou přičetnost, nelze jim tedy uložit přiměřený trest, zároveň jsou však pro společnost nebezpečné, a proto od ní musí být izolovány. ~~Takovým osobám může~~ Soud jim proto může nařídít pobyt v ústavu pro výkon zabezpečovací detence, kde se musí podřídit ~~podobnému~~ steinému omezení svobody jako ve věznicích, a zároveň je jim věnována odborná péče podobně jako v psychiatrických léčebnách. Tyto ústavy spravuje Vězeňská služba ČR a v současné době jsou součástí věznic v Opavě a v Brně.

S chovanci ~~těchto~~ ústavů zabezpečovací detence je třeba jednat podobně jako s pacienty psychiatrických léčeben. Tomu se musí přizpůsobit i duchovní služba. Zkušenosti z této práce popisuje kaplan ve Vazební věznici Brno Jaromír Smejkal:

Už jsem prožil bolestnou zkušenost sebevraždy jednoho chovance katolíka, mladíka, psychicky narušeného a impulsivního (sklon k násilí), přesto si říkal o svátosti a byl zjevně zpovědí a sv. přijímáním vždy uspokojen. Byl z rozbité rodiny, ale s velmi zbožnou matkou. Kvůli vytížení běžnou pastoračí jsem ho několik měsíců nenavštívil; nikdo mě neupozornil, že by byl v depresivním stavu a měl by zájem se se mnou setkat. Pak přišla zpráva, že se oběsil.

Uzavřu radostněji: hned zpočátku jsem chodil za chovancem, který po zničujícím drogovém životě si byl vědom, že už nebude dlouho žít. Měl velmi nemocná játra, a tak jsme spolu prožili přípravu ke svátostem (pokřtěný byl), obrácení a nakonec, když už ležel v nemocnici, jsem mu udělal i svátost nemocných. Zemřel v pokoji a smířený s Bohem.²⁵²

²⁵¹ § 13 odst. 1 zákona č. 40/2009, trestní zákoník

²⁵² Z osobní komunikace Jaromíra Smejkala s autorem.

7. Problémy a perspektivy

Neboť moudrost dává Hospodin, poznání i rozumnost pochází z jeho úst. Tehdy porozumíš spravedlnosti, právu a přimosti, všemu, co zanechává dobré stopy. Moudrost vejde do tvého srdce a poznání oblaží tvou duši. (Př 2, 6.9-10)

V této závěrečné kapitole se zastavíme u tří témat, která směřují do budoucnosti. Jsou to jakési soustředné kružnice, v nichž postupujeme od nejmenší k největší.

První se týká těch, kdo ve vězeňské pastoraci pracují: když oni musí pečovat o ty, kteří jsou často na hranici lidskosti, kdo pečuje o ně? Jak se sami kaplaní chrání před syndromem vyhoření? Kde čerpají energii a motivaci pro svou práci? A co dělat pro to, aby se jejich kvalifikace prohlubovala a jejich motivace posilovala?

Ve druhém tématu jde o budoucnost celé duchovní služby: kam směřuje? Jak by se mohla dál rozvíjet? Které trendy jsou pro ni prospěšné a kterým by se naopak měla bránit?

Třetí téma má ještě širší dosah: může duchovní služba – a potažmo církve, které do ní vysílají své zástupce – nějak ovlivnit fungování vězeňského systému jako celku? Jakým směrem by se jeho vývoj měl ubírat? A co pro to mohou duchovní a jejich církve udělat?

7.1. Pastorační péče o kaplany a dobrovolníky

Čím více chce pastorační pracovník udělat pro druhé a čím větší jsou nároky na něho kladené, tím zodpovědněji musí pečovat sám o sebe.²⁵³

Vězeňský duchovní pracuje ve vysoce rizikovém prostředí. K tomu, aby v něm obstál a nepodlehł syndromu vyhoření, nutně potřebuje podporu. Tu může čerpat jak ze svých vnitřních zdrojů, tak ze svého okolí. Bývalý hlavní kaplan k tomu říká: „Duchovní služba ve vztahu ke státu a k církvi je dobře nastavena. Teď je na řadě spíš schopnost vlastní sebereflexe, jak toto nastavení využíváme, jak se nám tento prostor daří naplňovat vírou, nadějí a láskou. Dospěli jsme, mnozí také zestárlí služebně i doslova. Kde vzít sílu neokorat, nevyhasnout, nezhostejnět? Radši než o rozvoji bych proto mluvil o nových zdrojích duchovní, duševní a fyzické obnovy, o účinné supervizi, o odvaze říct, už nemůžu, o schopnosti vychovávat následovníky. Před těmito výzvami jsou i církve, které nás vysílají.“²⁵⁴

Nejdůležitějším vnitřním zdrojem duchovního je jeho víra: „Vztah s Bohem/Kristem je pojítka, které drží pohromadě kaplanův záměr, schopnost vykonávat nejasně vymezenou práci a neustále vstupovat do nových, osobních interakcí s klienty. Tento spirituální vztah je zároveň nejhlubší motivací k jeho práci, neboť kaplanství je služba, ke které by se člověk měl cítit tzv. povolán Bohem. Kaplanská činnost je v tomto smyslu souhlasnou odpovědí na toto povolání. Přesvědčení, že je kaplan ke své práci povolán Bohem, je základním rámcem, ve kterém jsou interpretovány všechny jeho zážitky a zkušenosti. Spirituální vztah, ve kterém je možné předat část zodpovědnosti za vývoj událostí ‘mocnějšímú aktéroví’ (Bohu/Kristu), je významným zdrojem opory při překonávání pracovních nejistot.“²⁵⁵

Stejně tak je ovšem důležité, aby měl pastorační pracovník dobré zázemí ve své rodině nebo církevní komunitě, aby měl vyváženou životosprávu, aby uměl odpočívat, čerpat z přírody a umění, oddělit vězeňské starosti a problémy svých klientů od osobního života. To může být někdy náročné, zvláště u lidí, kteří byli ve své formaci vedeni k naprosté vydanosti ve službě druhým, bez možnosti žít svůj osobní život. Extrémní snaha pomoci vězňům za každou cenu může také vést k opomíjení bezpečnostních zásad a někdy až ke střetu se zákonem.

²⁵³ OPATRŇY, s. 174.

²⁵⁴ Pavel KOČNAR, bývalý hlavní kaplan VSČR, in: *Společně na cestě*, s. 22.

²⁵⁵ BELÁŇOVÁ, *Český lid*, s. 39,

V roce 2018 byla dlouholetá kaplanka Vazební věznice Liberec potrestána podmínkou za to, že sdělovala odsouzenému údaje z interního vězeňského systému a přinášela mu léky proti bolesti a prášky na spaní. Ty jsou chápány jako návykové látky. Kaplanka své jednání vysvětlila zájmem o udržení pořádku na oddíle a snahou pomoci odsouzenému od bolesti; připustila však, že udělala chybu. Vězeň u soudu vypověděl, že paní kaplanka „je tak hodná a tak ráda pomáhá, že je to až neuvěřitelné. Pomáhá nezištně.“²⁵⁶ Naštěstí jde o výjimečný případ, žádný jiný duchovní nebyl za třicet let existence této služby odsouzen.

Zajistit pastorační péči o vězeňské kaplany je jedním z úkolů hlavního kaplana VSČR, směrem k dobrovolníkům má tuto odpovědnost předseda VDP. Duchovní se na ně mohou obracet se svými osobními i pracovními problémy; zvláště v napětích, k nimž čas od času dochází mezi kaplanem a vedením či personálem věznic, je taková podpora velmi cenná. Kromě toho se kaplani pravidelně zúčastňují společných akcí pořádaných vězeňskou službou či VDP (kaplanské porady, mezioborový seminář, valná hromada VDP, seminář ve vybrané věznici) a svou vysílající církvi. Nabízí se jim také osobní supervize ze strany kvalifikovaného supervizního týmu ČCE, která však zatím není využívána. Ke zkvalitnění práce na konkrétních vězeňských sloužích metodické a kontrolní cesty hlavního kaplana a jeho zástupce. Dobrovolníkům nabízí VDP každoročně jednodenní nástupní kurz a další vzdělávací akce.

Poněkud nevyjasněná je v tomto směru role jednotlivých církví. Ty sice nabízejí svým členům zájem i běžnou duchovní podporu, málokdy se však zabývají specifickou problematikou vězeňství. Může se tak stát, že vězeňští duchovní se ve své církvi setkávají s nepochopením, s názorem, že mnohem užitečnější než práce pro zločince by byla služba dobrým věřícím apod. Zde zůstává velký prostor pro osvětu a vzájemný dialog.

7.2. Možnosti dalšího rozvoje vězeňské duchovní služby

Zdvihнул se totiž ne jeden hlas proti soustavě kající ve státu, dotvrzujíc, že trestnice jediné záležitosti státní jsou, a proto církev toliko co služku do služby své přijmouti, a náboženství jen jako nezbytného prostředku k dosažení záměrů legálních použití mohou, poněvadž prý mravné polepšení vězně pouhé mámení jest.²⁵⁷

Jednou z důležitých podmínek rozvoje vězeňské duchovní služby je trvalá *teoretická reflexe*: odborný výzkum charakteristik a potřeb cílové skupiny, sledování vývojových trendů, dialog s příbuznými obory (zejména právo, penitenciaristika, psychologie, pedagogika, sociologie, teologie). Na tuto reflexi by pak mělo navazovat základní i celoživotní vzdělávání pracovníků v terénu. V posledních letech byly za tímto účelem navázány kontakty s některými teologickými fakultami, s Fakultou filozofickou ZČU a s Českou křesťanskou akademií (projekt kategoriální pastorace), konají se odborné konference (2018 k 20. výročí kaplanské služby, 2019 k 200. výročí narození F. J. Řezáče), jsou vydávány publikace (Pivoňka). V ČR však zatím nemáme specificky na vězeňskou pastorační zaměřené odborné pracoviště ani ucelené kvalifikační kurzy. Inspirací může být kurz pro nemocniční kaplany, který opakovaně probíhá na Evangelické teologické fakultě UK v Praze.

Další směr rozvoje se nabízí v *zahraniční spolupráci*. Zejména v blízkých západních státech pokročil vývoj vězeňského systému i samotné duchovní služby mnohem dál než u nás a je možné se v nich hodně naučit. Dosavadní kontakty jsou jen sporadické a vázané na konkrétní osoby: ruzyňský kaplan Daniel Pňann se každoročně zúčastňuje setkání Evangelické konference pro vězeňskou duchovní službu v Německu, pankrácký kaplan František Převrátíl udržuje kontakt se světovým ústředím katolické vězeňské pastorace ICCPPC, dalších mezinárodních akcí se v rámci možností zúčastňuje

²⁵⁶ Srov. https://www.impuls.cz/regiony/liberecky-kraj/vezenska-kaplanka-podminka-vezen-spis.A180423_161404_imp-liberecky_kov

²⁵⁷ ŘEZÁČ, s. 37.

hlavní kaplan. Pokud by se podařilo zapojit do této spolupráce více kaplanů a dát jí systematictější podobu, mohlo by nám to přinést velké obohacení.

Jiným tématem k diskusi je otázka *standardizace duchovenských programů*. V současné době je organizace pastoračních aktivit plně v rukou konkrétní pověřené osoby. Ta přitom vychází ze zvyklostí a metod své domovské církve i z vlastních pastoračních zkušeností. Vzhledem k ekumenickému charakteru služby považujeme tuto pestrost za velké bohatství. Na druhé straně je třeba přiznat, že základní cíle a principy své práce chápou jednotlivé církve i konkrétní duchovní podobně. Někteří z nich přitom mají po létech zkušeností velmi dobře vypracované metody a programy, přizpůsobené specifickým potřebám věznic. Pokud by byli ochotni poskytnout je také ostatním duchovním, mohla by se jejich práce více užítkovat.

Na začátku roku 2022 byla vytvořena pracovní skupina kaplanů, kteří si kladou za cíl vytvořit společný metodický materiál pro práci duchovních ve věznicích. Na přípravě participuje Česká křesťanská akademie a Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Materiál by měl být ekumenicky otevřený a využitelný v rámci programů zacházení pro odsouzené. S využitím potenciálu křesťanské spirituality a etiky by měl motivovat účastníky ke kritické sebereflexi a ke změně stupnice hodnot tak, aby jejich jednání více odpovídalo společensky sdíleným mravním normám.

Polem dosud téměř neoraným ve vězeňské pastoraci je *péče o zaměstnance*. O její realizaci nemáme přesné informace; podle příležitostných sdělení na setkáních kaplanů se zdá, že duchovní službu zaměstnancům poskytují spíše výjimečně, a to zejména věřícím kolegům. Tento stav může mít dvojí příčinu: na jedné straně jsou kaplani stále vnímáni velkou částí personálu jako cizí prvek v systému, poněkud exotický a málo srozumitelný; na druhé straně mnozí kaplani mají menší úvazky, a tudíž nemohou navázat se zaměstnanci hlubší osobní vztahy. Přesto bychom na tuto část svého poslání neměli rezignovat. Jako dobrá cesta se jeví těsnější spolupráce s psychology – dalšími členy personálu, kteří mají péči o zaměstnance ve své pracovní náplni.

Na závěr této kapitoly stručně uvádíme scénáře budoucího vývoje, jak je formulovala socioložka Andrea Beláňová, která zpracovala výzkum o roli církve a významu religiozity ve vězení a po propuštění.²⁵⁸ Mohou být inspirací k dalším úvahám i ke konkrétním pastoračním krokům:

- Kaplan vyplňující mezery: může vykrývat případy, které ostatní zaměstnanci nemohou či nechtějí řešit, ať už požadavky výslovně náboženské nebo osobní témata klientů, která jsou mimo kompetenci psychologa či pedagoga.
- Kaplan jako pojistka lidskosti: ve vězení bývá jednotlivec do velké míry zbaven své individuality; kaplan bývá často jediný, kdo ho přijímá s úctou a s respektem k jeho lidské důstojnosti.
- Kaplan bez církve: toto heslo zní českým uším asi dost provokativně, ale některá data z ciziny skutečně ukazují, že se kaplanská role stále více profesionalizuje a osamostatňuje od přísně církevního vymezení. Autorka se pak ptá, zde je na to české kaplanství připraveno a zda by nebyl ideálem spíše „humanistický“ kaplan bližší psychologii.
- Kaplan jako mediátor: tento scénář představuje opačnou perspektivu, kdy se naopak kaplan stává jedním z hlavních prostředníků mezi sekulárním světem a oficiální církví. Pokud by jeho práce byla srozumitelná veřejnosti víc než např. sebeprezentace církevních hierarchů, mohl by přispívat ke zlepšení veřejného obrazu církve.

7.3. Aktivní účast církve v procesu reformy vězeňského systému

Posavadní způsob trestní, jehož se obyčejně užívá, tj. uvěznění, v mnohých stránkách jsa chybný, ani lidský, ani zcela spravedlivý, ani dobře křesťanský, ba ani hospodářský není. Nelidský proto, poněvadž lidskosti při něm obyčejně se nedostává; nezcela spravedlivý, protože méně zlý, po pravdě soudě, mezi zcela zkaženě nepatří; nedobře křesťanský, poněvadž

²⁵⁸ BELÁŇOVÁ, *Kdo je vlastně kaplan?* s. 28-29.

jím mnozí místo napravení v nebezpečí většího pokazení upadají; a ne oekonomický, protože velmi mnoho nákladu pohltí.²⁵⁹

Tato kritika, kterou vyslovil František Josef Řezáč téměř před 170 lety, platí z velké části dodnes. Autor na ni hned reaguje návrhem, aby vězením byli trestáni jen „zatvrzelí zločinci“, a ostatní aby si odpykávali trest ve svých obcích, před tváří „lepších“ občanů. Tomu by dnes odpovídaly různé alternativní tresty jako obecně prospěšné práce, domácí vězení, peněžitý trest apod. Pracovníci Asociace organizací v oblasti vězeňství identifikovali kořeny problému současného vězeňství takto (jejich formulaci si můžeme srovnat s Řezáčovým vyjádřením):

Systém trestní politiky – ČR patří v Evropě ke státům, kde odsouzení vykonávají v průměru nejdelsí nepodmíněné tresty odnětí svobody. Zároveň se do vězení dostávají odsouzení za méně závažné trestné činy, u kterých není nutná izolace od společnosti (např. rodiče, kteří neplní vyživovací povinnost, a recidivisté méně závažné majetkové činnosti).

Systém vězeňství – přeplněnost věznic spolu s nedostatkem odborného personálu snižuje možnosti odborného zacházení s lidmi ve výkonu trestu, posílení jejich odpovědnosti za sebe i své okolí a přípravu na propuštění.

Sociální systém – systém podpory po propuštění je roztržštěný a nedostatečný, nedokáže účinně podpořit úsilí o životní změnu, o kterou se značná část propuštěných snaží.

Obavy a mýty – lidé s trestní minulostí vzbuzují u veřejnosti obavy, které vedou k předsudkům a preferenci radikálních a rychlých řešení.²⁶⁰

Čím mohou k reformě vězeňského systému přispět církev a jimi pověřovaní duchovní dnes? Na prvním místě tím, že vnáší do vězeňského prostředí odlišný pohled na člověka, než jaký je v něm běžně sdílen a prosazován. Kaplan se snaží svým přístupem k vězňům „reprezentovat Boha spravedlivého a zároveň milosrdného, tedy jednat podobně jako Ježíš“²⁶¹. To mimo jiné znamená, že je „respektuje v jejich jedinečnosti, lidské důstojnosti a originalitě jejich životního příběhu“²⁶². Skutečnost, že státní instituce přijímá tuto odlišnost, je příležitostí k dialogu nejen o způsobu práce s vězni, ale také o celkové koncepci našeho soudního a vězeňského systému. I vzhledem k významnému podílu církve na reformách vězeňství v minulosti (F. J. Řezáč, Kongregace sv. Karla Boromejského) mohou církev a stát využít tuto příležitost ke společnému hledání co nejučinnějšího způsobu zacházení s těmi, kdo se provinili proti zákonu.

Kaplani, kteří jsou zároveň „vnitř“ (jako zaměstnanci VSČR) a zároveň „vně“ (jako zástupci svých církví), mohou díky této své dvojí perspektivě lépe rozpoznat případné problémy, upozornit na ně a aktivně přispět k jejich napravení. „Naším úkolem je naučit se se systémem pracovat. Nejsme jeho součástí, ale v jistém smyslu a do určité míry sedíme spolu s ostatními u řídicího pultu. Takže za jeho přesný chod neseme také odpovědnost.“²⁶³ Někdy může jít o drobnou práci mezi personálem nebo v diskusi s vedením vlastní věznice, jindy o účast v grémiích, která vytvářejí dlouhodobé koncepce nebo nová pravidla, instrukce a nařízení. Výjimečnou pozici v tomto dialogu má hlavní kaplan, jehož návrhy na úrovni Generálního ředitelství VSČR mohou ovlivnit chod celého systému. Podobnou roli mají také představitelé církví v rámci Rady pro duchovní službu ve věznicích.

Jeden z problémů, s nímž se duchovní mohou potýkat, je přísná *hierarchická organizace VSČR*. Ta má své opodstatnění, jelikož v bezpečnostně vypjatých situacích je třeba jednat s vojenskou pohotovostí a přesností. I když některé současné církve jsou podobně hierarchicky organizovány, jejich duchovní bývají většinou zvyklí na otevřený dialog se svými nadřízenými, na vzájemné naslouchání a společné hledání nejlepšího řešení. Ne vždy se však setkají s podobným přístupem ve vedoucích složkách VSČR.

²⁵⁹ ŘEZÁČ, s. 53.

²⁶⁰ <https://aoov.cz/o-nas/>

²⁶¹ Metodické vymezení práce kaplana VS.

²⁶² Tamtéž.

²⁶³ Pavel KOČNAR, bývalý hlavní kaplan VSČR, in: *Společně na cestě*, s. 20.

Duchovní musí počítat s tím, že organizační kultura Vězeňské služby je jiná, než jakou znají z církevního prostředí. Neměli by se jí ovšem přizpůsobit natolik, že by plnili požadavky, které nejsou v souladu s křesťanskou etikou či s posláním církve, nebo že by mlčeli, pokud by se stali svědky jednání, které by bylo ve zjevném rozporu se zákonem nebo s ochranou lidské důstojnosti zaměstnanců či klientů.

Pokud jde o přístup k vězněným osobám, velká část naší veřejnosti stejně jako zaměstnanců věznic je přesvědčena, že by se s nimi mělo zacházet co nejpřísněji. Škodili druhým, ať tedy trpí. Stále ještě se bere jako normální, že ve vězení se může člověk jen dvakrát za týden osprchovat, nemá přístup k počítači, často mu není umožněno ani sledovat televizi či poslouchat rozhlas, telefonovat může maximálně 20 minut denně, ale z organizačních důvodů mu bývá toto právo odmítáno (zejména ve výkonu vazby), v letních parnech nemůže dostatečně větrat svou celu, nemůže se svobodně rozhodnout, s kým chce či nechce sdílet společný prostor nebo mu i přes jeho deklarovaný zájem není umožněno se vzdělávat či pracovat.

Evropská vězeňská pravidla, na něž se Česká republika opakovaně odvolává v Koncepti vězeňství do roku 2025, ovšem nabízejí jinou perspektivu: „Uvěznění je v důsledku odnětí svobody trestem samo o sobě a režim pro odsouzené vězně tudíž nesmí ještě zhoršovat utrpení, které je dáno samotnou podstatou uvěznění.“²⁶⁴ „Život ve vězení se musí co možná nejvíce přibližovat pozitivním aspektům života na svobodě.“²⁶⁵ Hygiena, sledování médií, pobyt a pohyb na čerstvém vzduchu, komunikace s blízkými mimo věznic, ubytování s osobami podle vlastní volby, to vše jsou běžné aspekty života na svobodě, které by měla věznic svým dočasným obyvatelům zajistit. Tento pohled vychází z křesťanského pojetí lidské důstojnosti a církev by měla mít možnost ho ve vězeňském prostředí prosazovat, a tím přispívat k jeho reformě v duchu vyspělých demokratických zemí.

Dalším tématem k diskusi může být *rozlišení morálky a práva*. Morálka podle křesťanského přesvědčení není totožná se zákonem, ale osobní přijetí morálních pravidel je předpokladem toho, že bude člověk jednat v souladu se zákonem. „Naše společnost má tendenci zpochybňovat pojem viny, potlačovat ji nebo ji omezovat na to, co bylo prokázáno soudem. Teologicky však není vina dána až tehdy, kdy lze prokázat porušení pozitivního práva a psaných zákonů. Oblast mravní odpovědnosti je vždy komplexnější než pozitivní zákon – jak materiálně, tak formálně. Konat dobro není plně obsaženo jen v dodržování zákona.“²⁶⁶ Důraz na pozitivní právo spojený s odmítnutím morálky vede u některých ke zkreslenému, černobílému vnímání trestních řízení (každá strana usiluje využít práva k obhájení své pozice, bez ohledu na mravní rozměr věci), u jiných (zejména u politiků) k obhajobě nemorálního jednání před veřejností se zdůvodněním, že nejde o trestný čin.

Širší přijetí křesťanského pohledu by mohlo přispět ke zmírnění silného antagonismu mezi vězněnými osobami a vězeňským personálem – hříšníci jsme přece všichni. Zároveň by byl vytvořen prostor k tomu, aby personál věznic i celá společnost neviděli příčinu zla pouze v odsouzeném pachateli, ale aby více vnímali jeho životní příběh, prostředí a rodinu, v níž žil, nespravedlivé společenské struktury a další příčiny.²⁶⁷ „Církev slouží společnosti tím, že trvá na schopnosti člověka přijmout vinu. Humánnější je, když lidé aktivně jednají s tím, že se mohou stát vinnými, než vinu zcela vyloučit. Protože to často znamená, že lidé, kteří se dopustili trestného činu, jsou vyloučeni z lidské community. Pro společnost je mnohem lidštější vinu odpuště než ji odložit za zdi věznic. Pro pachatele je důstojnější doufat v Boží odpuštění nenapravitelné viny, než jen pasivně přijmout uvalený trest.“²⁶⁸

²⁶⁴ *Evropská vězeňská pravidla, doporučení Výboru ministrů členským státům Rady Evropy*, 2006, Příloha časopisu České vězeňství č. 1/2006, čl. 102.2.

²⁶⁵ Tamtéž, čl. 5.

²⁶⁶ DEUTSCHE BISCHOFSKONFERENZ, „*Denkt an die Gefangenen, als wäret ihr mitgefangen*“ (Hebr 13,3). *Der Auftrag der Kirche im Gefängnis*, 2015, s. 32.

²⁶⁷ Srov. Auftrag, s. 33.

²⁶⁸ Auftrag, s. 34.

Závěr

Pravím vám, že právě tak bude v nebi větší radost nad jedním hříšníkem, který činí pokání, než nad devadesáti devíti spravedlivými, kteří pokání nepotřebují. (Lk 15, 7)

Václav Havel si v jednom ze svých dopisů z vězení postěžoval: „Tragédie moderního člověka není v tom, že člověk toho ví vlastně stále míň o smyslu vlastního života, ale že mu to stále míň vadí.“²⁶⁹ Ani ve vězení většina lidí neřeší otázku smyslu života. Trápí je jiné problémy: nedostatek kávy a cigaret, nespravedlnost soudců, odloučenost od nejbližších. „Mnoho z těchto lidí ani neví, k čemu na světě jsou. Nic neumí, nic neznají, nic nechtějí, jsou i podle nich na nic. No a co s takovým životem?! Prosdět ho v kriminále? Taky nejsou schopni či uschnou s tím doopravdy něco udělat. Dělejí věci, které nechtějí dělat, ale nemohou si pomoci, a pak končí ve vězení.“²⁷⁰ Pokud ovšem zůstanou jen u těchto starostí a nezačnou se ptát, jaký má pro ně tato životní etapa smysl a jak s ní mají naložit, nemohou nikdy naplnit podstatu svého lidství: „Rezignovat na jakýkoli svůj přesah znamená rezignovat de facto na svou lidskou existenci a spokojit se se svou příslušností k živočišné říši.“²⁷¹

Cílem duchovní služby ve věznicích je pomáhat lidem, kteří ztratili vnější svobodu, aby získali svobodu vnitřní tím, že najdou smysl této situace a smysl svého života. Cestou k tomuto cíli je víra. Nemusí to být nutně víra křesťanská, ale musí to být alespoň zkušenost jakéhosi absolutního horizontu, který je mimo naši smyslovou skutečnost, a zároveň o nás projevuje osobní zájem, ví o každém našem skutku, slovu i myšlence, a tomu všemu dává přesah do věčnosti.²⁷² Pokud se k této obecné spiritualitě přidá ještě víra v Ježíše Krista jako Božího Syna, který nám přináší spásu a odpuštění hříchů, pak může i pachatel vážných zločinů prožít vnitřní obrácení a stát se novým člověkem.

Všechno, co dělá a o čem přemýšlí vězeňský duchovní, se točí kolem tohoto středu. Když naslouchá neuvěřitelným příběhům lidské zloby, když je svědkem opožděné lítosti nad špatnými rozhodnutími, když vidí člověka ve slepé uličce drogové závislosti nebo nesplacitelných dluhů, snaží se být těm lidem nablízku a ukázat jim, že i Bůh je na jejich straně. Když vede bohoslužbu, káže Boží slovo nebo se modlí společně se skupinou vězňů, vkládá do té modlitby vroucí prosbu, aby Duch Boží vstoupil do srdce každého účastníka a naplnil ho svým jasem. A když vidí, že někdo ponižuje a uráží vězně, pokud tomu nemůže zabránit, alespoň v duchu usmířuje Boha a prosí ho o odpuštění, neboť ten člověk neví, co činí.

Stále znovu přitom žasne nad tajemstvím zla. Nechápe, jak může člověk jen tak rozbít hlavu prostitutce, protože po něm chtěla o stokorunu víc; nechápe, jak mohli rodiče nechat své dítě na ulici, aby si mohli dál píchat heroin; nechápe, proč musel ten milionář vytunelovat další desítky milionů a stále tvrdit, že se nic špatného nestalo. Stejně tak nechápe, proč člověk, který z nouze kradl v supermarketu, musí trávit léta za mřížemi, zatímco jiný, který okradl miliony daňových poplatníků, dál vládne z ministerského křesla. A taky nechápe, jak ten, který uvěřil v Ježíše Krista a stal se novým člověkem, změnil své smýšlení a jednání, léta žil jako odpovědný pracovník, manžel a otec, mohl znovu selhat a skončit ve vězení.

Duchovní proto musí často pokládat stejnou otázku také sám sobě: jak se mám s tím vším smířit? Proč Bůh nezakročí proti zjevné nespravedlnosti? Proč nedá dostatek síly tomu, kdo o ni prosí? Proč tu práci ještě dělám, navzdory všem problémům? Má to nějaký smysl? Není to už jen rutina, jistota dobrého příjvodu k bídnému farářskému platu? Vnímám stále každého vězně jako vzácnou lidskou bytost, nebo se mně slévají do pouhých čísel jako mnoha mým kolegům a kolegyním? Mám odvahu jim ještě důvěřovat, po tolika zkušenostech, kdy mou důvěru zklamali?

²⁶⁹ HAVEL, s. 225.

²⁷⁰ Martin ŠKODA, in: české vězeňství 4/2017, s. 45.

²⁷¹ HAVEL, s. 225.

²⁷² Srov. HAVEL, s. 335.

V tomto zklamání, v této nejistotě, v této křehkosti jsme si všichni rovni: kaplani, dozorcí, odborní pracovníci, obvinění i odsouzení. Potkáváme se navzájem a hledáme smysl. Částečně ho můžeme najít ve vzájemné úctě, blízkosti a vstřícnosti; částečně v sebereflexi a v přijetí odpovědnosti za své jednání, včetně bolestných důsledků. Ale to nestačí. Po celé věky lidé zápasí se svými bolestmi a se svými hříchy, ale nikdy se jich nezbaví. Ten zápas nelze vyhrát lidskými silami. Potřebujeme pomoc shůry.

Ježíš byl poslán Bohem na zem, „aby lidé měli život a měli ho v plnosti“ (J 10,10). Svou vstřícnost vůči celníkům a hříšníkům vysvětloval tím, že „lékaře nepotřebují zdraví, ale nemocní“ (L 5,32). Přišel proto, aby „zajatcům zvěstoval propuštění“ (L 4,18). A v té nejbolestnější chvíli svého života, když visel na kříži, měl ještě sílu odpustit zločinci, který projevil lítost: „Dnes budeš se mnou v ráji“ (L 23,42).

Toto poselství stále znovu objevujeme ve svém vlastním životě, a proto ho můžeme přinášet i do našich věznic.

Literatura

- BELÁŇOVÁ, Andrea, *Kdo je vlastně kaplan? Sociologické mapování*. In: *Universum* 1/2020. s. 28-29.
- BELÁŇOVÁ, Andrea, TREJBALOVÁ, Tereza. *Role církvi a význam religiozity v následné péči o propuštěné vězně. Průběžná výzkumná zpráva č. 1 (duben 2019)*. Sociologický ústav AV ČR, 2019.
- BELÁŇOVÁ, Andrea. *Být kaplanem v Česku: Zdroje nejistoty a nacházení opory*, in: *Český lid* 1/2018.
- Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 2019. 1387 stran. ISBN 978-80-7545-092-0.
- BLAŽEK, Petr, FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Delikvence: analýza produktů činnosti delikventní subkultury jako diagnostický a resocializační nástroj*. Vydání 1. Praha: Grada, 2019. 156 stran. Psyché. ISBN 978-80-271-2013-0.
- BUKOWSKI, Peter. *Budu s tebou---: role Bible v pastýřském rozhovoru*. Jihlava: Mlýn, 2008. 97 s. ISBN 978-80-86498-29-4.
- CANTELMI, Tonino a CACACE, Cristina. *Černá kniha satanismu: psychosociální aspekty vlivu na mladou generaci*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. 158 s. Orientace. ISBN 978-80-7195-220-6.
- ČERNÍKOVÁ, Vratislava a kol. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. 244 s. Vysokoškolské učebnice. ISBN 978-80-7380-138-0.
- DEUTSCHE BISCHOFSKONFERENZ, "Denkt an die Gefangenen, als wäret ihr mitgefangen" (Hebr 13,3). *Der Auftrag der Kirche im Gefängnis*, 2015. Dostupné z: <https://www.dbk.de/fileadmin/redaktion/veroeffentlichungen/deutsche-bischoefe/DB84.pdf>
- DOCUMENTO BASE DI PASTORALENELL'AMBITO DEL PENALE. 2016. <http://www.ispcapp.org/atticonvapp/convnaz/conv2016/5-documentobasepastoralepenale.pdf>
- DÜLMEN, Richard van. *Divadlo hrůzy: soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Překlad Vladimír Čadský. Vyd. 1. Praha: Rybka, 2001. 230 s. ISBN 80-86182-44-4.
- DŽIBRÁN, Chalíl. *Ježíš – Syn člověka: jeho slova a činy očima těch, kdo jej znali*. Překlad Marie Čapková. Vydání v tomto překladu druhé. V Praze: Vyšehrad, 2020. 189 stran. Mozaika. ISBN 978-80-7601-251-6.
- EVANGELISCHE KONFERENZ FÜR GEFÄNGNISSEELSORGE IN DEUTSCHLAND. „Ich war im Gefängnis, und ihr seid zu mir gekommen.“ Leitlinien für die Evangelische Gefängnisseelsorge in Deutschland. Dostupné z: https://gefaengnisseelsorge.de/fileadmin/mediapool/gemeinden/E_gefaengnisseelsorge/PDFs/Organisation/Gefaengnisseelsorge-Leitlinien_01.pdf
- Evropská vězeňská pravidla, doporučení Výboru ministrů členským státům Rady Evropy*, 2006, Příloha časopisu České vězeňství č. 1/2006.
- FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. 231 s. Psyché. ISBN 978-80-247-5046-0.
- FRYŠTÁK, Marek a kol. *Trestní právo procesní*. Vyd. 2., přeprac. Ostrava: Key Publishing, 2009. 265 s. Právo. ISBN 978-80-7418-041-5.
- HALMAN, Libor, *Křesťanský pohled na vinu, trest a odpuštění*. In: *České vězeňství* 2/1993, s. 25.
- HALUZOVÁ, Soňa, JIŘIČKA, Václav. *Péče o zaměstnance vězeňské služby*. VŠČR, 2016. Pro interní potřebu.
- HASMANDOVÁ, Vojtěcha. *Novéna se služebnicí Boží Matkou Vojtěchou Hasmandovou z Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského (SCB)*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. 35 s., [1] s. obr. příl. ISBN 978-80-7195-305-0.
- HAŠKA, Petr. *Vězeňská duchovní služba*. Getsemany 122 (listopad 2001).
- HAVEL, Václav a LOPATKA, Jan, ed. *Dopisy Olze: červen 1979 – září 1982*. 1. vyd. V Brně: Atlantis, 1990. 395 s. ISBN 80-7108-009-8.
- HLADÍKOVÁ, Alice. *Pedagogové a psychologové v československých věznicích*. *Historická penologie* 1/2017, s. 19.

- HÖBEL, Markus. *Was kommt nach dem drinnen? Gefangenenseelsorge und Strafvolzug zwischen Restriktion und Resozialisierung*. Sankt Ottilien: EOS Verlag, 2009, ISBN 978-3-8306-7367-5.
- JALUŠKA, Aleš. *Osoby ve výkonu trestu odnětí svobody*. In: MARTINEK, Michael a kol. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. [Praha]: Jabok, 2008. 175 s. ISBN 978-80-904137-2-6, s. 131-139.
- JAN XXIII., *encyklika Pacem in terris*, in: KATOLICKÁ CÍRKEV. *Sociální encykliky (1891-1991)*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996. 505 s. ISBN 80-7113-154-7.
- JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. Překlad Jiří Navrátil. Vyd. 2., V nakl. Academia 1. Praha: Academia, 2006. 143 s. Europa; sv. 4. ISBN 80-200-1455-1.
- JŮZL, Miloslav. *Sociálně pedagogická role církve v penitenciární praxi*. Vyd. 1. Brno: Institut mezioborových studií, 2011. 184 s. ISBN 978-80-87182-03-1.
- KADAŠI, Pavel. *Cesta z pekla*. Albrechtice: Křesťanský život, [2017], ©2017. 110 stran. Svědectví. ISBN 978-80-7112-195-4.
- KAPLÁNEK, Michal. *Animace: studijní text pro přípravu animátorů mládeže*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2013. 101 s. ISBN 978-80-262-0565-4
- KATOLICKÁ CÍRKEV. *Katechismus katolické církve*. Překlad Josef Koláček. Vyd. 2. [dopl. a opr.], V Karmelitánském nakl. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. 793 s. ISBN 80-7192-473-3.
- KATOLICKÁ CÍRKEV. *Papežská rada pro spravedlnost a mír. Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. 534 s. ISBN 978-80-7195-014-1.
- Koncepce vězeňství do roku 2025*, Ministerstvo spravedlnosti ČR, <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Koncepce-vezenstvi.pdf>.
- KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese: psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*. 3. vyd. Praha: Portál, 1999. 147 s. ISBN 80-7178-318-8.
- KOŘÍNKOVÁ, Lucie, ed., PETRBOK, Václav, ed. a RANDÁK, Jan, ed. *Zločin a trest v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 30. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 25.-27. února 2010*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011. 391 s. ISBN 978-80-200-1900-4.
- KOUDELKOVÁ, Anna. *Psychologické otázky delikvence*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. 114 s. ISBN 80-7187-022-6.
- KÝR, Aleš, KAFKOVÁ, Alena. *Proměny odborné přípravy vězeňského personálu*. Historická penologie, 2/2010
- KÝR, Aleš, KAFKOVÁ, Alena. *Působení boromejek u odsouzených žen v Řepích 1865–2015*, Historická penologie 1/2015
- KÝR, Aleš. *Působení duchovních a řeholníků v historii českého vězeňství*. Historická penologie 1/2013
- LOMBROSO, Cesare. *Nejnovější objevy a aplikace psychiatrie a kriminalistické antropologie*. Překlad Hana Kniežová. Vydání první. Praha: Academia, 2017. 524 stran. Europa; sv. 52. ISBN 978-80-200-2604-0.
- MARTINEK, Michael a kol. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. [Praha]: Jabok, 2008. 175 s. ISBN 978-80-904137-2-6.
- MARTINEK, Michael. *Přehled křesťanských církví a jejich aktivit v ČR*. Vydání první. Praha: Portál, 2016. 317 stran. ISBN 978-80-262-1116-7
- MATOUŠKOVÁ, Ingrid. *Aplikovaná forenzní psychologie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013. 296 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4580-0.
- MITÁŠ, Václav. *Duchovenská služba v penitenciárním prostředí*. Praha: občanské sdružení Vězeňská duchovenská péče a Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR, 2007.
- Nařízení generálního ředitele VSČR č. 54/2017*.
- NOVÁK, Petr a kol. *Rozšířená pastorační a psychospirituální péče o delikventy ve Věznici Jiřice*, in: *Rizikové jevy a jejich prevence*. Sborník z konference Sekce sociální patologie České sociologické společnosti. Praha, 2019. ISBN 978-80-905443-6-9, s. 122-126.

OPATRŇY, Aleš. *Pastorace zvláštŇnŇch skupin*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. 196 s. Bibliotheca theologica; sv. 2. ISBN 978-80-7465-116-8.

OREL, Miroslav a kol. *Psychopatologie*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. 263 s. Psyché. ISBN 978-80-247-3737-9.

PECK, M. Scott. *Lidé lži: psychologie lidského zla*. Překlad Jan Navrátil a Eva Krejčová. V Olomouci: Votobia, 1996. 294 s. ISBN 80-7198-148-6.

PECKA, Dominik a VAŠKO, Václav, ed. *Starý profesor vzpomíná: vlastní životopis*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996. 311 s. Memoria; sv. 2. ISBN 80-7113-183-0.

PIVOŇKA, Bohdan. *Duchovní služba v postkomunistickém vězení, aneb, Ohlédnutí za dvacetiletím Vězeňské duchovenské péče*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2018. 271 stran. ISBN 978-80-88084-16-7.

PŘÍKASKÝ, Jiljí Vladimír. *Učebnice základů etiky*. Vyd. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. 134 s. ISBN 80-7192-505-5.

Radost a naděje, konstituce, in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Překlad Oto Mádr. Vyd. 2., V KN 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. 603 s. ISBN 80-7192-438-5.

ROHR, Richard. *Skryté věci*. Písmo jako spiritualita, Cesta, Brno 2009, ISBN 978-80-7295-115-4

ŘEZÁČ, František Josef. *Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců (1852)*. Praha: Vězeňská služba ČR, Studijní text, 2019.

SAINT-EXUPÉRY, Antoine de. *Citadela*. 1. vyd. ve Vyšehradu. Praha: Vyšehrad, 1975. 321 s.

SAINT-EXUPÉRY, Antoine de. *Moje planeta*. Vyd. 2., Praha: Odeon, 1981. 429 s.

Sborník z konference "Z vězení venku": Olomouc, 27. listopadu 2007. 1. vyd. Olomouc: Charita Olomouc, 2007. 39 s. ISBN 978-80-254-1056-1

SHAW, Julia. *Zlo: věda o temných stránkách lidství*. Překlad Petra Miketová. Vydání první. V Praze: Paseka, 2020. 299 stran. ISBN 978-80-7637-047-0.

SHAW, Julia. *Zlo: věda o temných stránkách lidství*. Překlad Petra Miketová. Vydání první. V Praze: Paseka, 2020. 299 stran. ISBN 978-80-7637-047-0.

Spisy apoštolských otců. 3., rev. vyd. Praha: Kalich, 2004. 278 s. Studijní texty; sv. 2. ISBN 80-7017-003-4.

Společně na cestě. 25 let Vězeňské duchovenské péče. Jablonec nad Nisou: Vydavatelství IN, 2019. ISBN 978-80-87821-12-1.

STUDENÝ, Jaroslav. *Já, odsouzený číslo 11783: (Dopisy z vězení r. 1972-1975)*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1992. 413 s.

SYNEK, Jan. *Svobodni v nesvobodě: náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013. 254 s. Moderní dějiny. ISBN 978-80-7429-333-7.

ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita od počátku do konce středověku (s přihlédnutím k jižní Moravě)*. 2. přeprac. a rozš. vyd., 1. vyd. u nakl. Jiří Polach. Břeclav: Jiří Polach, 2011. 174 s. ISBN 978-80-905076-0-9.

ŠRAJER, Jindřich. *Lidská důstojnost a sociální práce*. In: Sociální práce / Sociálna práca, 2006/2, s. 109-113.

TRETERA, Rajmund Jiří. *Stát a církev v České republice*. Vyd. v KN 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. 156 s. Právo. ISBN 80-7192-707-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 5. Praha: Portál, 2012. 870 s. ISBN 978-80-262-0225-7

VOJTÍŠEK, Zdeněk, DUŠEK, Pavel a MOTL, Jiří. *Spiritualita v pomáhajících profesích*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. 231 s. ISBN 978-80-262-0088-8

VOTRUBA, Adam. *Václav Babinský: život loupežníka a loupežnická legenda*. 1. vyd. Praha: Libri, 2009. 157 s. ISBN 978-80-7277-392-3.

Všeobecná deklarace lidských práv, OSN 1948.

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

Výkazy o plnění Dohody, archiv hlavního kaplana VSČR.

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Mezi nás prostřena noc: dopisy z vězení ženě Marii*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. 333 s., xxxii s. obr. příl. ISBN 978-80-7325-172-7.

Zákon č. 141/1961 Sb., Trestní řád.

Zákon č. 179/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.

Zákon č. 361/2003 Sb., Zákon o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů.

Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník.

Zákon č. 169/1999 Sb., Zákon o výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 293/1993 Sb., Zákon o výkonu vazby.

Zákon č. 3/2002 Sb., Zákon o církvích a náboženských společnostech.

ZEYER, Julius. *Dům U tonoucí hvězdy*. Vyd. 1. [Praha]: Chvojko nakladatelství, 1996. 94 s. ISBN 80-901622-4-X.

Obsah

Duchovní služba ve věznicích	1
Úvod	1
Terminologická poznámka	2
1. Význam duchovní služby ve věznicích	3
1.1. Pomoc bližním v těžkých situacích	3
1.2. Realizace svobody vyznání jako základního lidského práva	4
1.3. Podpora spirituální dimenze klientů jako cesta k resocializaci	5
1.4. Posílení klidu a bezpečnosti uvnitř věznice	6
1.5. Ochrana lidské důstojnosti osob zbavených svobody	7
2. Historie	9
2.1. Pronásledování křesťanů ve starověku	9
2.2. Péče o osoby s omezenou svobodou jako součást církevní charity	10
2.3. Role duchovních ve středověkém a pozdějším soudnictví	11
2.4. Počátky moderního vězeňství	12
2.5. František Josef Řezáč	12
2.6. Působení sester boromejek v českém vězeňství	15
2.7. Období komunistického režimu	16
2.8. Rozvoj po sametové revoluci	18
2.9. Vězeňská duchovenská péče	20
3. Legislativní a organizační stav	21
3.1. Legislativa	21
3.2. Dohoda o duchovní službě a Nařízení generálního ředitele	23
3.3. Postavení kaplana v organizačním systému věznice	24
3.4. Ekumenický charakter duchovní služby	25
3.5. Spolupracující organizace	26
3.6. Návaznost na světovou církev	27
4. Základní témata	30
4.1. Příčiny kriminality, typologie vězňených osob	30
4.2. Jak se Bible dívá na vězně?	37
4.3. Pastorece jako základní úkol církve	38
4.4. Dobro a zlo, vina a hřích	40

4.5. Vězení jako koncentrované zlo, otázka zlého ducha.....	42
4.6. Doprovázení člověka v procesu zpracování viny.....	44
4.7. Možnosti a hranice pastoračního vztahu.....	48
4.8. Vězni a víra.....	52
5. Praxe.....	56
5.1. Individuální rozhovory.....	56
5.2. Skupinové aktivity.....	59
5.3. Extramurální aktivity.....	62
5.4. Práce s rodinami odsouzených.....	64
5.5. Služba vězeňskému personálu.....	65
5.6. Poradenství v náboženských a etických otázkách.....	66
5.7. Postpenitenciární péče.....	67
6. Specifika klientů.....	70
6.1. Muži a ženy.....	70
6.2. Mladiství a dospělí.....	71
6.3. Věřící a nevěřící.....	72
6.4. Vazebně stíhaní a trestaní.....	74
6.5. Prvověznění a recidivisté.....	76
6.6. Krátkodobé a dlouhodobé tresty.....	78
6.7. Pachatelé násilné a majetkové trestné činnosti.....	79
6.8. Etnické, národnostní a náboženské menšiny.....	81
6.9. Chovanci v ústavech pro výkon zabezpečovací detence.....	85
7. Problémy a perspektivy.....	86
7.1. Pastorační péče o kaplany a dobrovolníky.....	86
7.2. Možnosti dalšího rozvoje vězeňské duchovní služby.....	87
7.3. Aktivní účast církví v procesu reformy vězeňského systému.....	88
Závěr.....	91
Literatura.....	93